

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2010: 45
ISSN 1654-0247

”Biblioteket är där man träffar böckerna”
Utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket ur ett tillgänglighetsperspektiv

PETRA OLSSON

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Petra Olsson

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: ”Biblioteket är där man träffar böckerna”: Utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket ur ett tillgänglighetsperspektiv.

Engelsk titel: “The library is where you meet the books”: Mentally disabled and their meeting with the public library out of an availability perspective.

Författare: Petra Olsson

Kollegium: Kollegium 3

Färdigställt: 2010

Handledare: Inga Lalloo

Abstract: The aim of this master thesis is to study what relationship mentally disabled adults have with the public library and what factors affect their meeting with the library. The work of the library is also studied so that the experiences of the mentally disabled can be put in relation to the work performed for the group.

The method used was interviews with four mentally disabled adults and one librarian responsible for the social function and availability at the library. As a theoretical framework Marianne Andersson and Dorte Skot-Hansen’s model over the profiles of the library and Michael Buckland’s barriers, which must be overcome to achieve full access to information, were used.

The informants have a positive attitude towards both the library and the library staff and visit the library regularly. They use the library primarily for borrowing different kinds of literature and two of the informants also use the library for study purposes. Factors that positively affect the meeting with the library are the librarians and sufficient and adapted signs and displays. The informants experience difficulties at the adult section of the library where the display is not adapted and when trying to use the computers. Many of the obstacles arise because of lack of knowledge about the library among the mentally disabled and due to the lack of knowledge on the part of the librarians regarding this user group. To overcome these barriers user education and contact and cooperation between mentally disabled and the public library may be employed.

Nyckelord: Utvecklingsstörda, funktionshindrade, förståndshandikappade, folkbibliotek, tillgänglighet, barriärer, användning.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1 Syfte och frågeställningar.....	2
1.2 Definition av begrepp.....	2
1.2.1 Respondet och informant.....	2
1.2.2 Funktionsnedsättning och handikapp.....	2
1.2.3 Utvecklingsstörning.....	3
1.3 Disposition av uppsatsen.....	4
2. BAKGRUND	6
2.1 Utvecklingsstörda och samhället.....	6
2.1.1 Ur ett historiskt perspektiv.....	6
2.1.2 Lagstiftning och riktlinjer.....	7
2.1.2.1 LSS-lagen och dess föregångare.....	7
2.1.2.2 FN:s standardregler.....	8
2.1.2.3 Unesco:s folkbiblioteksmanifest.....	8
2.1.2.4 Bibliotekslagen.....	8
2.2 Utvecklingsstörda och kulturen.....	9
2.2.1 Läsombud.....	9
2.3 Utvecklingsstörda och folkbiblioteket.....	10
2.3.1 Bibliotekets särskilda tjänster.....	10
2.3.2 Anpassade medier.....	10
3. TIDIGARE FORSKNING OCH LITTERATUR	12
3.1 Biblioteksanvändning.....	12
3.2 Tillgänglighet och barriärer.....	13
3.3 Bibliotekspersonal och bemötande.....	15
3.4 Läsombud och att nå ut.....	17
4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	19
4.1 Andersson och Skot-Hansen.....	19
4.2 Michael Buckland.....	21
4.3 De teoretiska utgångspunkterna i analysen.....	22
5. METOD	24
5.1 Urval och avgränsningar.....	24
5.2 Metodproblem.....	26
5.3 Tillvägagångssätt.....	28

5.4 Förförståelse	29
6. REDOVISNING AV INTERVJURESULTAT	30
6.1 Respondenterna med utvecklingsstörning	30
6.1.1 Litteratur och läsning	30
6.1.2 Biblioteksanvändning	31
6.1.3 Tillgänglighet och bemötande på biblioteket	33
6.1.4 Åsikter och tankar om biblioteket	33
6.2 Bibliotekarie och bibliotek	34
6.2.1 Bibliotekets utbud av anpassat material	34
6.2.2 Bibliotekets verksamhet för utvecklingsstörda	35
6.2.3 Tillgänglighet och bemötande	35
6.2.4 Att nå ut till utvecklingsstörda användare	37
7. ANALYS	38
7.1 Biblioteksanvändning	38
7.1.1 Kulturcenter	38
7.1.2 Kunskapscenter	38
7.1.3 Informationscenter	39
7.1.4 Socialcenter	40
7.2 Faktorer som påverkar tillgängligheten	40
7.2.1 Identifikation	41
7.2.1.1 Identifiera en källa	41
7.2.1.2 Bibliotekspersonal	41
7.2.1.3 Information	42
7.2.2 Fysisk tillgänglighet	42
7.2.2.1 Avstånd till biblioteket	42
7.2.2.2 Utbud	42
7.2.2.3 Hitta på biblioteket	43
7.2.2.4 Hylluppställning och skyltning	43
7.2.3 Pris för användaren	44
7.2.3.1 Avstånd till biblioteket	44
7.2.3.2 Hitta på biblioteket	44
7.2.3.3 Teknik	44
7.2.3.4 Information	45
7.2.3.5 Bibliotekspersonal och bemötande	45
7.2.4 Kostnad för tillhandahållaren	46
7.2.4.1 Tid och resurser	46
7.2.4.2 Utbud	46
7.2.4.3 Lokaler	46
7.2.5 Förståelse/kognitiv tillgång	46
7.2.5.1 Utbud	47
7.2.5.2 Teknik	47
7.2.5.3 Hylluppställning och skyltning	47
7.2.5.4 Läsombud	47
7.3 Sammanfattning	48
8. DISKUSSION OCH SLUTSATSER	50
8.1 Diskussion	50
8.1.1 Biblioteksanvändning	50
8.1.2 Faktorer som påverkar tillgängligheten	51
8.1.2.1 Teknik	51

8.1.2.2 Hitta på biblioteket.....	53
8.1.2.3 Bibliotekspersonal.....	54
8.1.2.4 Kunskap om och kontakt med användarna.....	54
8.2 Slutsatser.....	57
8.2.1 Vad använder de intervjuade utvecklingsstörda folkbiblioteket till?	57
8.2.2 Hur upplever de intervjuade utvecklingsstörda mötet med folkbiblioteket, och vilka faktorer kan hindra eller underlätta detta möte?	57
8.2.3 Hur arbetar det undersökta folkbiblioteket för att öka tillgängligheten för användargruppen vuxna utvecklingsstörda?	58
8.3 Sammanfattande ord om studien.....	58
8.4 Förslag till vidare forskning.....	60
9. SAMMANFATTNING	61
KÄLLFÖRTECKNING.....	63
Opublicerade källor.....	63
Publicerade källor	63
BILAGA 1: E-POSTMEDDELANDE OMRÅDESCHEF	67
BILAGA 2: INTERVJUGUIDE FÖR ANVÄNDARE	68
BILAGA 3: INTERVJUGUIDE FÖR BIBLIOTEKARIE	69

1. Inledning

”Kultur måste vara en självklar del av vardagen för äldre och handikappade. Det är nödvändigt för en god livskvalitet.”¹ Det säger Inger Holmberg, socialbibliotekarie vid stads- och länsbiblioteket i Eskilstuna, i boken *Likvärdig service! Bibliotekets tjänster till äldre och funktionshindrade*.

Men är kulturen en del av vardagen för alla med någon form av funktionsnedsättning? Rättigheten till kultur för personer med funktionsnedsättningar finns stipulerad i diverse lagtexter och riktlinjer – såväl nationella som internationella. Alltsedan 1974 års handikapputredning har funktionshindrade och deras tillgång till kultur ägnats uppmärksamhet. Grundsynen har varit att kultur ska vara tillgänglig för alla och att det är samhällets skyldighet att möjliggöra detta.²

I den nationella planen för handikappolitiken står det att läsa att 2010 bör statliga myndigheter ha integrerat handikapperspektivet i verksamheten och ska vara föredömen i att göra sin verksamhet, information och lokaler tillgängliga för personer med funktionsnedsättningar.³ Folkbiblioteket är en av de institutioner som påverkas av regeringens proposition och som den mest spridda, offentliga kulturinstitutionen i Sverige har folkbiblioteket en central ställning i kulturlivet, menar Statens kulturråd.⁴ Genom 2 097 unika utlåningsställen i landets 290 kommuner⁵ är folkbiblioteket således en stark kandidat till att tillgängliggöra kultur och göra kultur till en del av vardagen för alla samhällsmedborgare. Detta inkluderar personer med funktionsnedsättningar som enligt Bibliotekslagen ska ägnas särskild uppmärksamhet.⁶

Inbegripna i Bibliotekslagens 8 § är personer med utvecklingsstörning. I Sverige finns det enligt Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB) ungefär 38 000 personer med någon form av utvecklingsstörning.⁷ Hur biblioteksanvändare ur denna grupp upplever folkbiblioteken och deras tillgänglighet har det inte bedrivits så mycket forskning kring, vilket leder till att det råder brist på kunskaper om dessa användare ur bibliotekssynpunkt. Vi saknar således kunskaper om denna användargrupp och hur de nyttjar och upplever folkbiblioteket, och denna kunskapsbrist kan leda till svårigheter att anpassa folkbiblioteket och riva de hinder som gör att biblioteket inte är fullt tillgängligt för alla. Utan kunskaper är det även svårt att utveckla och modifiera bibliotekstjänster för användare med utvecklingsstörning, vilket således betyder att mer kunskap om dem leder till bättre service och bemötande av den aktuella användargruppen. Därför anser jag att det är av yttersta vikt att studera denna grupp av användare och deras förhållande till vår mest spridda kulturinstitution - folkbiblioteket. Då forskning bedrivits med utvecklingsstörda i fokus har den i de flesta fall antagit ett biblioteksperspektiv. Den aktuella användargruppen har således inte fått komma till tals, vilket jag anser leder till ytterligare kunskapsbrist i forskningen kring folkbibliotek och utvecklingsstörda. Genom min undersökning, där användarna ska få stå i fokus, hoppas jag kunna tillföra kunskap till forskningsområdet.

¹ *Likvärdig service! Bibliotekets tjänster till äldre och funktionshindrade* 2000, Bibliotekstjänst, s. 35.

² *Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram* 1998. Statens kulturråd rapport 1998:3, s. 18.

³ *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken* 1999/2000. Regeringens proposition 1999/2000:79, s. 1.

⁴ *Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram* 1998, s. 74.

⁵ *Folkbibliotek 2008 2009*. Kulturen i siffror 2009:2, s. 9.

⁶ *Bibliotekslagen. SFS 1996:1596*.

⁷ FUB, Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (2001-2005). *Om utvecklingsstörning*.

Intresset för att studera biblioteksanvändare med funktionsnedsättningar uppstod under min första termin på Bibliotekshögskolan. Vi diskuterade då under ett seminarium metoder för att öka tillgängligheten för biblioteksanvändare och skulle leta fram en artikel som illustrerade detta. Jag fick då upp ögonen för Äppelhyllor, vilka innehåller material riktade till barn med funktionsnedsättningar och finns på många folkbibliotek runt om i landet. Anledningen till mitt intresse för just användare med utvecklingsstörning är personliga erfarenheter. Jag har arbetat som personlig assistent till barn och ungdomar med varierande typer av funktionsnedsättningar, däribland utvecklingsstörning. Min erfarenhet säger mig att folkbiblioteken under den tid som jag arbetade inom handikappomsorgen inte nådde ut till denna grupp människor och var heller inte fullt tillgängliga för dem. Därför tycker jag att det är intressant att ta reda på hur det ser ut i dag och hur användarna själva upplever det.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna magisteruppsats är att undersöka vilket förhållande vuxna utvecklingsstörda har till folkbiblioteket i en specifik kommun, samt att ta reda på vilka faktorer som påverkar deras möte med folkbiblioteket. Jag vill därför studera hur mötet med folkbiblioteket ter sig för en grupp vuxna utvecklingsstörda ur ett tillgänglighetsperspektiv. Jag ämnar även undersöka folkbibliotekets arbete med användargruppen så att användarnas upplevelser kan ses i förhållande till det arbete som utförs av folkbiblioteket i den undersökta kommunen.

För att uppnå syftet med denna magisteruppsats har följande frågeställningar formulerats:

- Vad använder de intervjuade utvecklingsstörda folkbiblioteket till?
- Hur upplever de intervjuade utvecklingsstörda mötet med folkbiblioteket, och vilka faktorer kan hindra eller underlätta detta möte?
- Hur arbetar det undersökta folkbiblioteket för att öka tillgängligheten för användargruppen vuxna utvecklingsstörda?

1.2 Definition av begrepp

Under denna rubrik förklaras de begrepp som återkommande används i denna uppsats.

1.2.1 Respondent och informant

För att hålla isär de olika grupperna som intervjuas i denna studie kommer jag att använda respondent när jag refererar till de utvecklingsstörda som intervjuats och informant vid refererande till den intervjuade bibliotekarien.

1.2.2 Funktionsnedsättning och handikapp

Innan jag går in på vad utvecklingsstörning är för något anser jag att en förklaring kan behövas angående skillnader mellan vad som definieras som en funktionsnedsättning och vad som definieras som ett handikapp. Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO), som är en paraplyorganisation bestående av 43 olika rikstäckande handikappförbund i Sverige, däribland Riksförbundet FUB, använder definitioner grundade på Världshälsoorganisationens

(WHO) *International classification of impairments, disabilities, and handicaps (ICIDH)*. Begreppet funktionsnedsättning innefattar en rad olika funktionshinder, som grundar sig i sjukdomar eller intellektuella eller fysiska skador. En funktionsnedsättning kan vara syn- och hörselskador, medicinska tillstånd eller psykiska sjukdomar.⁸ Med handikapp menas en förlust eller begränsning av möjligheter att delta i samhällslivet fullt ut och på samma vis som andra människor. Handikapp uppstår således i mötet mellan en person med funktionsnedsättning och omgivningen.⁹

1.2.3 Utvecklingsstörning

Jag kommer i min uppsats att använda mig av benämningen utvecklingsstörning vid beskrivning av denna funktionsnedsättning. Anledningen till att jag valt att använda mig av detta begrepp är bland annat att FUB använder begreppet samt att det används i lagstiftning som LSS-lagen (*Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*). Andra begrepp som skulle kunna användas är intellektuellt eller kognitivt funktionshinder eller förstånds-handikapp.

Utvecklingsstörning är en funktionsnedsättning som karakteriseras av en hämmad förståndsutveckling som har gått att iaktta sedan barnaåren.¹⁰ Orsaken till utvecklingsstörning är oftast en hjärnskada som hämmar begåvningsutvecklingen.¹¹ Personer med utvecklingsstörning har svårigheter att förstå och tolka det som händer i omgivningen. Sättet att ordna tankarna är mindre utvecklat och det kan vara svårt att ta emot för mycket information på en och samma gång.¹² En person med utvecklingsstörning har ofta andra tillkommande funktionsnedsättningar, som motoriska störningar, syn- eller hörselskador eller epilepsi. Personen har då ett flerfunktionshinder.¹³

Graden av utvecklingsstörning är svår att fastställa eftersom utveckling är en process som pågår under större delen av livet. Förmågan inom olika områden kan även variera kraftigt hos samma individ.¹⁴ Alltså är uppdelningen i lätt, måttlig eller svår utvecklingsstörning enbart genomsnittliga beteckningar av funktionsförmågan. Graden av begåvningshämning kan även delas in i tre stadier (A, B och C) utarbetade av Gunnar Kylén vid FUB:s forskningsstiftelse ALA (Anpassning till liv och arbete). Dessa stadier är utarbetade efter den schweiziske kunskapsteoretikern Jean Piagets utvecklingspsykologiska teorier om begåvning.¹⁵ Varje stadium har en stor bredd, varför skillnader i begåvningsutvecklingen kan vara stor.¹⁶

A-stadiet (=svår utvecklingsstörning): På detta stadium befinner sig de flesta barn med utvecklingsstörning under förskoleåldern. När en vuxen befinner sig på detta stadium hör personen till gruppen svårt utvecklingsstörda. Rumsuppfattningen sträcker sig i början av A-stadiet inte längre än till det man kan se och höra från utgångspunkten. Tankarna rör sig kring konkreta ting och den egna kroppsuppfattningen är dålig. En viktig del i kommunikationen är

⁸ HSO 2009. *Handikapp eller funktionsnedsättning?*

⁹ HSO 2009.

¹⁰ Sonnander, Karin 1997. Biologiskt och socialt: Exemplet psykisk utvecklingsstörning, s. 6. Ingår i: Sonnander, K., Söder, M. & Ericsson K., red. *Forskare om utvecklingsstörning: Perspektiv, kunskaper, utmaningar*.

¹¹ Brockstedt, Håkan 2004. Begåvningshandikapp, s. 19f. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken*.

¹² Lindehag, Anna-Greta & Lidberg, Marianne 1998. *Omsorger om personer med behov av särskilt stöd*, s. 54f.

¹³ Brockstedt 2004, s. 20.

¹⁴ Brockstedt 2004, s. 23.

¹⁵ Brockstedt 2004, s. 26.

¹⁶ Lindehag & Lidberg 1998, s. 57.

kroppsspråket.¹⁷ Personer med svåra hjärnskador är ofta oförmögna att styra sina rörelser eller kan endast göra detta i begränsad omfattning.¹⁸ Språkförståelsen hos personer med svår utvecklingsstörning är kraftigt nedsatt. Förmågan att tolka vad andra säger är beroende av tidigare erfarenheter av liknande situationer, minspel, gester och tonfall.¹⁹

B-stadiet (=måttlig utvecklingsstörning): B-stadiet uppnås under senare delen av förskoleåldern av de flesta utvecklingsstörda barn. Befinner sig en vuxen på denna nivå tillhör personen gruppen måttligt utvecklingsstörda.²⁰ Denna grad av utvecklingsstörning kännetecknas av att personen har svårigheter att generalisera från en situation till en annan. Finmotoriken påverkas av skadorna i centrala nervsystemet, varför personer med måttlig utvecklingsstörning ofta har talsvårigheter. Svårigheter finns även hos personen att läsa sammanhängande text på grund av brister i texttolkning.²¹ Angående rumsuppfattningen är det viktigt att den utvecklingsstörde lär sig så många kedjor av riktmärken som möjligt. Saknas ett riktmärke skapas förvirring hos personen. Informationen får fortfarande inte vara för abstrakt, utan måste vara konkret och även kopplad till personens egna erfarenheter.²²

C-stadiet (=lätt utvecklingsstörning): Denna nivå når barn med lätt utvecklingsstörning under skolåldern.²³ Barn med en lätt utvecklingsstörning skiljer sig inte så mycket från andra barn, men de behöver lite längre tid på sig att lära sig kommunikativa funktioner och är därför sena med talet och sina motoriska funktioner.²⁴ De flesta vuxna med denna grad av utvecklingsstörning behärskar uttal och grammatik. Dock kan personen ha svårigheter att sätta sig in i en annan persons situation.²⁵ Vuxna som befinner sig på detta stadium inbegrips i gruppen personer med lätt utvecklingsstörning. Rumsuppfattningen är utvidgad och beroendet av den konkreta verkligheten är inte lika omfattande. Personerna kan använda sin fantasi och tankeförmåga för att förstå hur det ser ut på andra platser och med hjälp av en konkret beskrivning klarar personen av att hitta till en ny plats. Personer på C-stadiet klarar i allmänhet av de fyra räknesätten. Orsaksuppfattningen är begränsad till det självupplevda och svårigheter finns med att förstå att en verkan kan ha flera orsaker.²⁶

1.3 Disposition av uppsatsen

Under denna rubrik ges en översikt av uppsatsens struktur.

I **Kapitel 1** presenteras uppsatsens syfte, frågeställningar och avgränsningar. Jag har även valt att här förklara uppsatsens återkommande och övergripande begrepp i ett delkapitel som jag kallar Definition av begrepp. Alla ord/begrepp som kan behöva en förklaring presenteras inte i detta kapitel, utan de förklaras antingen i löpande text eller fotnot.

Kapitel 2 ger en bakgrund till problemområdet som denna uppsats fokuserar kring – nämligen de utvecklingsstörda. Kapitlet ger en historisk tillbakablick över utvecklingsstördas levnads-

¹⁷ Lindehag & Lidberg 1998, s. 57f.

¹⁸ Brockstedt 2004, s. 25.

¹⁹ Carlsson, Margareta 2004. Kommunikation, s. 28. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken*.

²⁰ Lindehag & Lidberg 1998, s. 59.

²¹ Brockstedt 2004, s. 24.

²² Lindehag & Lidberg 1998, s. 59f.

²³ Lindehag & Lidberg 1998, s. 63.

²⁴ Brockstedt 2004, s. 24.

²⁵ Carlsson 2004, s. 28.

²⁶ Lindehag & Lidberg 1998, s. 63, 65.

villkor i det svenska samhället och tar även upp lagar och riktlinjer som påverkar denna grupps villkor. Utvecklingsstördas förhållande till kultur och bibliotek tas också upp i detta kapitel, där bibliotekets service för denna användargrupp bland annat beskrivs.

Tidigare forskning och övrig litteratur presenteras i **Kapitel 3**. I fokus är utvecklingsstördas användning av folkbiblioteket och dess resurser samt bibliotekets tillgänglighet och eventuella barriärer som kan uppstå för personer med funktionsnedsättningar.

Kapitel 4 presenterar de teoretiska utgångspunkter som sedan används vid analysen av intervjuresultaten. Marianne Anderson och Dorte Skot-Hansens analysmodell över bibliotekets användningsområden och Michael Bucklands teori om sex olika barriärer som måste överkommas för att full tillgänglighet till information ska uppnås beskrivs i kapitlet.

I **Kapitel 5** beskrivs och motiveras de metodval som gjorts för att genomföra denna studie. Metodproblem och urval diskuteras i kapitlet och genomförandet av de kvalitativa intervjuerna beskrivs.

I nästföljande kapitel, **Kapitel 6**, redogörs resultaten från de respondent- och informantintervjuer som genomförts. Kapitlet är indelat efter respektive grupp och även efter teman för att öka överskådligheten för läsaren. De teman som jag valt att använda grundar sig i de teman som finns med i intervjuguiderna som bifogas denna uppsats.

I **Kapitel 7** analyseras det som framkommit av intervjuerna med hjälp av de teoretiska utgångspunkter som presenterats i **Kapitel 4**. Jag har valt att dela in analysen efter två teman som även återkommer i påföljande kapitel då analysresultaten diskuteras.

I **Kapitel 8** diskuteras det som framkommit av intervjuer och analys. Som jag nämnde ovan är kapitlet indelat efter två teman som i analyskapitlet. I detta kapitel presenteras även de slutsatser som framkommit och uppsatsens syfte och frågeställningar besvaras. Förslag till vidare forskning ges även i slutet av detta kapitel.

Kapitel 9 är en sammanfattning av uppsatsen.

2. Bakgrund

I detta kapitel kommer jag att ge en bakgrund till den användargrupp som är i fokus för denna magisteruppsats, de utvecklingsstörda. Jag börjar med att blicka bakåt i tiden för att ge en historisk grund till de utvecklingsstördas levnadsvillkor för att sedan via dagens lagstiftning röra mig mot kultur för att slutligen hamna på folkbiblioteket.

2.1 Utvecklingsstörda och samhället

2.1.1 Ur ett historiskt perspektiv

När industrialiseringen tog fart i Sverige under den senare hälften av 1800-talet förändrades inte bara samhället utan även synen på utvecklingsstörda och deras möjlighet att anpassa sig till samhället. Tidigare hade utvecklingsstörda tagits om hand på hospital eller fattigvårdsinrättningar tillsammans med psykiskt sjuka och fattiga. Nu inrättades, på initiativ av privatpersoner och frivilligorganisationer, så kallade uppfostringsanstalter för bildningsbara sinnesslöa barn så att de som vuxna skulle kunna försörja sig och således inte vara en belastning för samhället.²⁷

Under 1900-talets första år började man inse att antalet utvecklingsstörda var mycket större än man först anat, och att de inte efter sex år i sinnesslöskola kunde klara sig på egen hand i samhället. Man började då planera för livslång anstaltsvård och synen på utvecklingsstörda gick från optimistisk till pessimistisk.²⁸ Under mellankrigstiden startades anstalter, så kallade asylor eller arbetshem, för personer som betraktades som obildbara. Under denna tidsperiod ökade inskrivningen av utvecklingsstörda på anstalterna med 300 procent.²⁹ Än mer pessimistisk blev synen på utvecklingsstörda i det ekonomiskt kärva samhället under 1920- och 1930-talen då de sågs som en fara och en belastning för samhället och skulle således kontrolleras och segregeras från övriga samhällsmedborgare. Under denna tid växte även idéer om arvshygien och sterilisering av utvecklingsstörda fram.³⁰ Dessa idéer grundades i ärftlighetsforskningen som vid sekelskiftet ledde fram till synen att arvet var den dominerande orsaken till sinnesslöhet.³¹

När den ekonomiska tillväxten tog fart efter andra världskrigets slut och bristen på arbetskraft blev uppenbar började man intressera sig för grupper som tidigare stått utanför arbetsmarknaden, däribland utvecklingsstörda. Fram till 1944 var omsorgerna om utvecklingsstörda ett frivilligt åtagande, men 1944 stiftades den första lagen om obligatorisk undervisning. Den gällde enbart bildningsbara barn och unga mellan 7 och 21 år, och landstingen hade ansvaret för denna.³² Under 1950- och 1960-talen vreds opinionen alltmer mot ett pedagogiskt synsätt om den utvecklingsstördes rätt till utbildning och sysselsättning och kritik framfördes gentemot de föråldrade anstalterna. Ledorden blev normalisering och integrering, där synen

²⁷ Söder, Mårten 2004. Omsorgsideologins utveckling, s. 206. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken*.

²⁸ Söder 2004, s. 206.

²⁹ Ringsby Jansson, Bibbi 1999. Institutionsavveckling och sen? Om boende och vardagsliv i nya former för personer med utvecklingsstörning, s. 286. Ingår i: Tideman, M. red. *Handikapp: Synsätt, principer, perspektiv*.

³⁰ Söder 2004, s. 206f.

³¹ Grunewald, Karl 2004. Omsorgernas utveckling i Sverige, s. 218. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken*.

³² Grunewald 2004, s. 222; Söder 2004, s. 207.

var att den utvecklingsstörde i stället för att leva avskild från samhället skulle leva i samhället, och att de utvecklingsstörda skulle få stöd att leva som alla andra samhällsmedborgare. Integreringen av de utvecklingsstörda i samhället och normaliseringen av deras livsvillkor visade sig vara gynnsamma för deras utveckling.³³

Genom omsorgslagens instiftande 1967, där alla utvecklingsstörda gavs rätt till undervisning och sysselsättning, tog utvecklingen inom omsorgerna fart. Träningskolor startades, särskolan integrerades än mer i den vanliga skolan, dagcenter byggdes och antalet intagna på specialsjukhus och vårdhem minskade medan antalet platser på inackorderings- (gruppbostad) och elevhem ökade. Institutionsavvecklingen påbörjades.³⁴ De nya boendeformerna skulle vara av en mer hemlik och privat karaktär. De gruppbostäder som byggdes under 1970-talet var boendekollektiv där var och en av de boende hade varsitt rum och delade på gemensamma utrymmen.³⁵ Under 1980-talet ersattes det egna rummet med en lägenhet då plan- och bygglagens nya regler gav gruppen rätt till en fullvärdig bostad. Under påföljande decennium kritiserades dessa bostäder för att vara alltför standardiserade och boendeformerna blev i stället lägenheter i befintliga flerfamiljshus där den privata boendeytan blev större och personal- och gemensamhetslokal mindre och avskild från boendelägenheterna.³⁶

2.1.2 Lagstiftning och riktlinjer

I olika lagar och riktlinjer fastställs utvecklingsstördas rättigheter i samhället och till kultur. Nedan tas de viktigaste, och för denna uppsats mest relevanta, lagarna och riktlinjerna upp.

2.1.2.1 LSS-lagen och dess föregångare

De sociala rättigheterna för utvecklingsstörda tog sin början i välfärdspolitiken som växte fram efter andra världskriget. Alla människor skulle få en rättvis och lika tillgång till samhällets resurser. Jämlikhet eftersträvades.³⁷ Regeringen tillsatte i början av 1980-talet en utredning som ledde fram till ett förslag för en revidering av omsorgslagen från 1967. Lagen trädde i kraft 1986 och kallades en rättighetslag i motsvarighet till omsorgslagen från 1967 som var en särlagstiftning.³⁸ Åtta år senare, 1994, började lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade (LSS) att gälla.³⁹ Kommunerna tog över ansvaret för omsorg av personer med utvecklingsstörning och lagen stärkte rättigheterna för personer med funktionsnedsättningar medan de kommunala skyldigheterna ökade.⁴⁰

I 5 § fastslås att verksamhet enligt LSS ska ”främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet” för de personer som omfattas av lagen, däribland personer med utvecklingsstörning. Målet är att den enskilda människan ska få möjlighet att leva som andra,

³³ Söder 2004, s. 10, 207f, 212.

³⁴ Söder 2004, s. 208.

³⁵ Ringsby Jansson 1999, s. 285, 291.

³⁶ Ringsby Jansson 1999, s. 292.

³⁷ Hollander, Anna 1997. Rättighetslagstiftning för personer med begåvningshandikapp: Innebär lagstiftningen att enskildas medborgarstatus stärks eller ställer lagen nya krav på kompetens och kvalifikationer, s. 99. Ingår i: Sonnander, K., Söder, M. & Ericsson K., red. *Forskare om utvecklingsstörning: Perspektiv, kunskaper, utmaningar*.

³⁸ *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken 1999/2000*, s. 15.

³⁹ Söder 2004, s. 208.

⁴⁰ Tideman, Magnus 1999. Äldre- och handikappomsorg eller bara handikappomsorg? Om organisationens betydelse för förverkligande av handikappideologiska principer, s. 240. Ingår i: Tideman, M. red. *Handikapp: Synsätt, principer, perspektiv*.

något som är en bärande princip i den svenska handikappolitiken. Den enskilde ska tillförsäkras goda levnadsvillkor genom insatserna, fastslås i 7 §.⁴¹

I 9 c § står att läsa att i insatserna för särskild bostad ingår även fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter. Enligt 15 § ska kommunen verka för att det allmänna fritids- och kulturutbudet blir tillgängligt för dem som omfattas av lagen.⁴²

2.1.2.2 FN:s standardregler

Standardreglerna angående jämlikhet och delaktighet för människor med funktionsnedsättningar antogs 1993. Reglerna är 22 till antalet och preciserar förutsättningarna som krävs för delaktighet och jämlikhet. Regel 5 rör tillgänglighet och fastslår att staten ska införa handlingsprogram som gör den fysiska miljön tillgänglig för personer med funktionsnedsättningar, samt att de får tillgång till information och möjlighet till kommunikation.⁴³ Kulturen behandlas i regel 10 där det fastställs att staten ska se till att personer med funktionsnedsättningar ska kunna delta på lika villkor som andra i kulturlivet. I regel 10 tas även främjandet av kreativitet, tillgång till lokaler för kulturutbud och utveckling av teknik för tillgängliggörande av exempelvis litteratur för personer med funktionsnedsättningar upp.

Utifrån standardreglerna antog EU:s ministerråd i december 1996 en resolution om lika möjligheter för personer med funktionsnedsättningar. Enligt resolutionen ska tillgänglighetsaspekten beaktas i alla sammanhang, och särlösningar ska undvikas så långt det är möjligt. Alla fritids-, kultur- och semesteraktiviteter bör tillgängliggöras för personer med funktionsnedsättningar, och strukturella, tekniska, fysiska och attitydhinder som begränsar möjligheterna till dessa bör avlägsnas.⁴⁴

2.1.2.3 Unesco:s folkbiblioteksmanifest

Manifestet från 1994 är en deklARATION och en rekommendation till medlemsstaterna att verka utifrån. Det utarbetades i ett samarbete mellan FN-organet Unesco och IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) redan 1949, men reviderades 1972 och ytterligare en gång 1994. Folkbibliotekets huvuduppgifter är att verka för läskunnighet, information, utbildning och kultur. Tjänsterna som folkbiblioteket erbjuder ska vara tillgängliga för alla.⁴⁵

Folkbiblioteket är till för alla, oberoende av ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass. Särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan utnyttja det gängse utbudet, exempelvis språkliga minoriteter, personer med handikapp, patienter på sjukhus eller interner inom kriminalvården.⁴⁶

2.1.2.4 Bibliotekslagen

1996 stiftades Bibliotekslagen som fastslår att alla medborgare ska ha tillgång till ett folkbibliotek (2 §). I lagen står även angivet att folk- och skolbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter. Detta ska göras genom att erbjuda litteratur anpassad efter gruppernas behov och på andra språk (8 §).⁴⁷

⁴¹ Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade. SFS 1993:387.

⁴² Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade. SFS 1993:387.

⁴³ Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade 1999. Statens kulturråd rapport 1999:2, s. 23f.

⁴⁴ Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram 1998, s. 24f.

⁴⁵ Svenska Unescorådet 2006. Unescos folkbiblioteks- och skolbiblioteksmanifest, s. 7, 10, 12.

⁴⁶ Svenska Unescorådet 2006, s. 9.

⁴⁷ Bibliotekslagen. SFS 1996:1596.

Lagen är en ramlag och har inga detaljerade bestämmelser angående utformning eller omfattning av bibliotekets verksamhet.⁴⁸

2.2 Utvecklingsstörda och kulturen

Kulturen ska vara till för alla samhällsmedborgare, även för personer med funktionsnedsättningar. Statens kulturråd skriver att personer med funktionsnedsättningar ska ha tillgång till samma kultur som alla andra och om kulturen inte är tillgänglig så ska den anpassas.⁴⁹ Ett av de svenska kulturpolitiska målen är att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet, möjlighet till kulturupplevelser samt till eget skapande.⁵⁰

Kulturen kan ha skiftande innehåll. Inom vården pratar man ofta om vardagskultur, som kan handla om att läsa tidningar, se på tv eller film, lyssna på/spela musik eller sjunga. Kulturen kan även fungera som ett instrument för att öka självförtroendet och att utvecklas som människa. Statens kulturråd skriver i rapporten *Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram* att den kulturverksamhet som utvecklingsstörda deltar i, som musik-, bild- och teaterverksamhet, ofta står utanför den ordinarie kulturen. Detta tror man beror på att kulturinstitutionerna inte tillgängliggör sin verksamhet för gruppen.⁵¹

Kulturvanor hos personer med funktionsnedsättningar kartläggs i ovan nämnda rapport samt i *Nya kulturvanor – Svenska kulturvanor i ett 30-årsperspektiv: 1976-2006*. Dock är det personer med någon form av rörelsehinder, nedsatt syn eller hörsel som är i fokus i dessa rapporter och inte just utvecklingsstörda. I den sistnämnda rapporten framkommer dock att kulturaktiviteter avtar med stigande grad av rörelsenedsättning. Detta inkluderar även biblioteksbesök och läsning av litteratur.⁵²

2.2.1 Läsombud

Ett sätt att göra kultur tillgänglig för utvecklingsstörda är läsombudsverksamhet vid dagcenter, grupp- och servicebostäder. FUB var tillsammans med Centrum för lättläst, som verkar på regeringens och riksdagens uppdrag med att göra texter tillgängliga för människor med lässvårigheter, initiativtagare till läsombudsprojektet som startade 1994. Tillsammans med länsbiblioteken och studieförbunden utbildas läsombud som ska verka i handikapp- och äldreomsorgen. Läsombuden är ett sätt att förbättra utvecklingsstördas tillgång till kultur och information, samt för att väcka intresse för böcker och tidningar.⁵³ Ett läsombud ger läsmöjligheter till dem som inte kan eller orkar läsa själva och läsombuden anordnar bland annat läsestunder med högläsning och biblioteksbesök, samt stimulerar sina kollegor att läsa högt. Det finns enligt Centrum för lättläst ungefär 4 700 utbildade läsombud i Sverige.⁵⁴

⁴⁸ *Likvärdig service! Bibliotekets tjänster till äldre och funktionshindrade* 2000, s. 18.

⁴⁹ *Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram* 1998, s. 15.

⁵⁰ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 18.

⁵¹ *Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram* 1998, s. 15, 35.

⁵² *Nya kulturvanor – Svenska kulturvanor i ett 30-årsperspektiv: 1976-2006* (2008). Kulturen i siffror 2008:6, s. 139.

⁵³ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 34.

⁵⁴ Centrum för lättläst 2009. *Mer om läsombud*.

2.3 Utvecklingsstörda och folkbiblioteket

2.3.1 Bibliotekets särskilda tjänster

Enligt Bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättningar. För att göra verksamheten tillgänglig för personer med svårigheter att besöka biblioteket, och således nyttja dess vanliga tjänster, finns särskilda tjänster. Dessa var från början bibliotek på olika typer av vårdinstitutioner och många av dem hade startats som egna bibliotek. Driften av dessa togs från 1930-talet över av folkbiblioteken.⁵⁵ Under 1950-talet började Boken kommer-verksamheten att utvecklas. Då kunde äldre, personer med funktionsnedsättningar och sjuka som bodde i egna bostäder få tillgång till bibliotekets särskilda tjänster genom hemleverans av böcker.

Bibliotekets särskilda tjänster kom under 1970-talet att förändras efter vägledning av de kulturpolitiska målen från 1974. Det blev en ny inriktning på de särskilda tjänsterna samt nya mål som bland annat innebar att nå nya målgrupper.⁵⁶ ”Bibliotekets uppsökande verksamhet baserades till stor del på målet att ta hänsyn till eftersatta gruppers behov”, skriver Statens kulturråd.⁵⁷ Tjänsterna fick en ny benämning: uppsökande biblioteksverksamhet. Den uppsökande verksamheten vid folkbiblioteken expanderade under 1980-talet, men drabbades under 1990-talet av nedskärningar. Den enda verksamheten som avvek från den nedåtgående trenden var biblioteksservice till boenden för utvecklingsstörda som i stället ökade i omfattning mellan 1990 och 1993. Grundprincipen, skriver Statens kulturråd, är dock att utvecklingsstörda ska besöka biblioteket själva och böcker ska endast i undantagsfall levereras hem till denna grupp. Den uppsökande verksamheten ska i stället fokusera på att informera utvecklingsstörda om bibliotekets resurser. Dock förekommer bokdepositioner på institutioner för äldre och personer med funktionsnedsättningar.⁵⁸

2.3.2 Anpassade medier

Litteratur i anpassat format ska finnas på folkbiblioteken, vilket regleras i Bibliotekslagen. Till anpassade medier hör talböcker, som är inläsningar av tryckta böcker på band eller cd. Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) har övergått från analogt till digitalt producerade talböcker i form av Daisy som återskapar böckernas struktur och gör det lättare att söka i boken.⁵⁹ Daisyböcker kan läsas i Daisyspelare eller i en dator med cd-romspelare.

Andra anpassade medier är, förutom storstilböcker och böcker på punktskrift, lättlästa böcker. Lättlästa böcker ska vara lätta att läsa och förstå och ges ut av Centrum för lättläst. I utgivningen finns både nyskriven och bearbetad litteratur inom både skön- och facklitteratur. En lättläst text ska ha en enkel handling och ett konkret innehåll och språk. Få personer och

⁵⁵ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 10.

⁵⁶ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 10.

⁵⁷ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 18.

⁵⁸ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 11f, 63, 161.

⁵⁹ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 35.

platser är inblandade.⁶⁰ De lättlästa böckerna finns i olika svårighetsgrader och målgruppen för böckerna är främst utvecklingsstörda, men de är även till för personer med autism, afasi, läs- och skrivsvårigheter, äldre och personer med annat modersmål än svenska. Centrum för lättläst ger även ut tidningen *8 sidor* som innehåller lättlästa nyheter. Tidningen kommer ut en gång i veckan och finns även på Internet.

På vissa bibliotek finns så kallade Äppelhyllor som innehåller anpassat material om och för barn med funktionsnedsättningar. Där kan finnas taktila böcker, böcker med pictogram⁶¹, bliss⁶² eller teckenstöd samt cd-romskivor med berättelser på teckenspråk.⁶³

⁶⁰ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 125.

⁶¹ Pictogram är ett visuellt språk utvecklat för personer med utvecklingsstörning och innehåller ungefär 1 550 svartvita pictobilder. Varje pictobild står för ett ord eller ett begrepp. (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2009a, s. 2)

⁶² Bliss är ett fullständigt språk med grammatiska regler och består av ett symbolsystem där bilder används för att representera ord och begrepp. (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2009b)

⁶³ Barnens bibliotek 2009. *Vad är en äppelhylla?*

3. Tidigare forskning och litteratur

I detta kapitel kommer jag att redogöra för tidigare forskning som är relevant för denna magisteruppsats. Jag har delat in kapitlet i teman för att det ska bli mer lättöverskådligt, vilket gör att vissa studier kan återkomma fler än en gång. Utvecklingsstörda är en användargrupp som det inte bedrivits så mycket forskning kring ur ett biblioteksperspektiv, varför det varit svårt att hitta aktuell och relevant forskning över magisternivå.

3.1 Biblioteksanvändning

De flesta studier som gjorts angående personer med utvecklingsstörning och biblioteket utgår oftast ur ett biblioteksperspektiv. En av de magisteruppsatser där användaren är i fokus är Anna Gustafssons studie *Bibliotekets roll för de utvecklingsstördas integration i samhället*. Gustafsson intervjuade, förutom två bibliotekarier samt två läsombud, fyra biblioteksanvändare med utvecklingsstörning för att undersöka vilken roll biblioteket kan ha för utvecklingsstördas integration i samhället. De fyra informanterna använder biblioteket på ett eller annat sätt, vissa mer flitigt än andra. Alla tar sig dock inte till biblioteket på egen hand, utan lånar exempelvis böcker ur de boklådor som finns att tillgå på gruppbestäderna.⁶⁴ Boklådorna ser Gustafsson dock inte som något odelat positivt, utan menar att dessa i förlängningen leder till att utvecklingsstörda inte integreras fullt ut i samhället då de inte själva besöker biblioteket.⁶⁵ Gustafsson använder sig av Marianne Andersson och Dorte Skot-Hansens modell (se kapitel 4.1) vid analysen av informanternas biblioteksanvändning, vilket gör denna studie intressant i diskussionsdelen av min undersökning av de utvecklingsstördas biblioteksanvändning då samma teoretiska utgångspunkt använts. Detta för att eventuellt kunna skönja likheter eller olikheter och vad detta kan bero på. Biblioteket används som kulturcenter av de fyra informanterna i Gustafssons studie.⁶⁶ Två av informanterna använder även biblioteket som informationscenter då de utnyttjar bibliotekets referensservice samt som socialt center då de träffar sina vänner där. Biblioteket som kunskapscenter är den funktion som används minst av informanterna i Gustafssons studie.

Jennifer L. Holmes, bibliotekarie vid Jefferson County public libraries, undersöker biblioteksanvändandet, attityder och informationsbehov hos personer med utvecklingsstörning i sitt paper *Patrons with developmental disabilities: A needs assessment survey*. Två enkäter genomfördes med vuxna utvecklingsstörda som informanter. Studien visar att 69 procent av informanterna besöker biblioteket och detta görs i rekreationssyfte. Det material som främst eftersöks av gruppen är böcker, vilket kan bero på att gruppen kanske inte har vetskap om andra delar av bibliotekets service eller tror att de inte kan använda dem.⁶⁷ Studien visar att 35 procent av informanterna inte visste att de även kunde låna musik och film, samt att enbart fyra procent använder datorerna på biblioteket. Holmes studie är intressant för att se hur utvecklingsstörda använder biblioteket samt vad de har för vetskap om biblioteket och om det är en faktor som påverkar utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket. Studien knyter även an till frågorna om vad respondenterna läser och vad de gör när de besöker biblioteket.

⁶⁴ Gustafsson, Anna 2005. *Bibliotekets roll för de utvecklingsstördas integration i samhället*, s. 38.

⁶⁵ Gustafsson 2005, s. 50.

⁶⁶ Gustafsson 2005, s. 43f.

⁶⁷ Holmes, Jennifer L. 2008. *Patrons with developmental disabilities: A needs assessment survey*, *New Library World*, s. 537f.

I magisteruppsatsen *Funktionshinder – barriär eller genväg till biblioteket? En fallstudie om rörelsehindrades och synskadades biblioteksanvändning* undersöker Anna Wilner hur användningen av folkbiblioteket ser ut för sex personer med funktionsnedsättningar samt vilka faktorer som påverkar biblioteksanvändningen. Alla utom en person i undersökningen är flitiga biblioteksbesökare eller talbokslåntagare, som är det vanligaste mediet som lånas av informanterna. De flesta av informanterna lånar skönlitteratur, däremot inte så mycket facklitteratur. Endast en av informanterna har provat IT på biblioteket i form av en satsning på funktionshindrade.⁶⁸ Wilner skriver att avståndet till biblioteket och tillgången till kommunikationsmedel till viss del påverkar informanternas biblioteksanvändning. Likaså påverkar tidsaspekten då alla informanter utom en är ålders- eller förtidspensionärer varför de således har mer tid att nyttja för läsning och biblioteksbesök. En av informanterna uppger att hon besöker biblioteket och nyttjar bibliotekets tjänster i större utsträckning på grund av sin funktionsnedsättning.⁶⁹ De flesta av informanterna upplever inte att några barriärer är så stora att det hindrar dem från att besöka biblioteket.⁷⁰ Denna studie är, liksom Holmes och Gustafssons studier, intressant vid diskussion om vad biblioteksanvändare med utvecklingsstörning gör på biblioteket samt för att diskutera faktorer som påverkar deras biblioteksanvändning och upplevda barriärer, vilket hör till en av frågeställningarna i denna studie.

3.2 Tillgänglighet och barriärer

Camilla Lemhagen undersöker i sin magisteruppsats *Allas bibliotek kallar vi vår vision!": Folkbibliotekens service till utvecklingsstörda* utvecklingsstördas tillgång till litteratur och samhällsinformation med utgångspunkt i de svenska folkbiblioteken och den service de erbjuder användargruppen. 71 folkbibliotek svarade på den utskickade enkäten, där de bland annat fick besvara frågor angående tillgänglighet. Lemhagen skriver att det generellt finns goda kunskaper hos folkbiblioteken om hur man bör göra för att underlätta för målgruppen att hitta i bibliotekslokalen, men dessa kunskaper omsätts inte alltid i praktiken.⁷¹ Samtliga bibliotek i studien talar om vikten av en tydlig markering av hyllorna med lättläst litteratur, något som alla bibliotek har. Tillgången på lättläst samhällsinformation varierar dock och anpassade datorer är något som finns på önskelistan över förbättringar hos många av folkbiblioteken. Flera bibliotek framför åsikten om att mycket av bibliotekets ordinarie utbud också kan användas av målgruppen.⁷² Lemhagens studie är relevant för min studie för att diskutera faktorer som påverkar utvecklingsstörda biblioteksanvändare och vad folkbiblioteken gör, och kan göra, för att öka tillgängligheten för gruppen.

Tillgängligheten för barn och ungdomar med fysiska eller intellektuella funktionsnedsättningar på fem folkbibliotek undersöks i Rose-Marie Johansson och Sofia Ängsveds magisteruppsats *Det kan alltid bli bättre: En kvalitativ studie av fem folkbiblioteks tillgänglighet för fysiskt och intellektuellt funktionshindrade barn och ungdomar*. Uppsatsförfattarna använder intervjuer med bibliotekarier och observationer av biblioteksmiljöer som undersökningsmetod samt Michael Bucklands sex barriärer (se kapitel 4.2) vid analysarbetet för att undersöka om det finns hinder som begränsar användargruppens tillgänglighet till de

⁶⁸ Wilner, Anna 2005. *Funktionshinder – barriär eller genväg till biblioteket? En fallstudie om rörelsehindrades och synskadades biblioteksanvändning*, s. 45, 47.

⁶⁹ Wilner 2005, s. 42, 52f.

⁷⁰ Wilner 2005, s. 62.

⁷¹ Lemhagen, Camilla 2001. *"Allas bibliotek kallar vi vår vision!": Folkbibliotekens service till utvecklingsstörda*, s. 40.

⁷² Lemhagen 2001, s. 41f.

undersökta biblioteken. Studien har relevans för min undersökning då författarna undersöker fem folkbiblioteks tillgänglighet för utvecklingsstörda, då just tillgänglighet är i fokus för min uppsats. Även om det är barn och ungdomar som är i fokus för Ängsved och Johanssons uppsats, anser jag att den innehåller resultat som är intressanta vid en diskussion om vad biblioteken kan göra för att öka tillgängligheten för gruppen. Ängsved och Johansson utgår även från Bucklands barriärer, vilka jag också kommer att använda mig av i analysen.

De flesta informanterna är nöjda med sitt utbud av material riktat till användargruppen, förutom en som anser att det saknas material riktat till tonåringar. Dock menar Johansson och Ängsved att alla böcker inte finns i anpassad form och kanske heller inte anpassade efter just den specifika användarens funktionsnedsättning, vilket leder till en barriär av fysisk tillgänglighet.⁷³ Författarna skriver att tillgängligheten för användargruppen till viss del har ökat i och med att anpassade medier blivit bättre och fler, exempelvis i och med Daisy- och mp3-spelarnas tillkomst.⁷⁴ Tillgängligheten för användargruppen ökar även i och med så kallade läs- och skrivstugor och deras anpassade datorer och program, men det är inte alla bibliotek som har utbildade läs- och skrivtekniker, som ytterligare kan öka tillgängligheten för gruppen.⁷⁵

Angående det anpassade materialet visar sig kostnaden för tillhandahållaren vara ett problem för de undersökta biblioteken i Johansson och Ängsveds studie. Detta i form av tid och ansträngning i samband med letande efter material i andra kanaler än till exempel sambindningslistor.⁷⁶ När det gäller inköp framkommer det att de flesta köper in material som efterfrågas av föräldrar, pedagoger eller handikapporganisationer. Dock pratar man sällan med användarna själva.⁷⁷

Den fysiska miljön, som är viktig för tillgängligheten, är något som inga informanter i Johansson och Ängsveds studie är helt och hållet nöjda med. Det handlar om att det är för trångt mellan hyllor, att dessa är för höga eller att det inte finns ledstråk, vilket även noterades vid observationer av biblioteken. Detta leder i sin tur till en kostnad för användaren i form av tid och ansträngning.⁷⁸ Ingen av bibliotekens kataloger är anpassade fullt ut efter personer med funktionsnedsättningar och de flesta av webbsidorna är heller inte anpassade efter användargruppen, vilket således utgör barriärer.⁷⁹

Den fysiska miljön var heller inte en av informanterna med funktionsnedsättning i Anna Wilners studie helt nöjd med. Hyllorna på biblioteket ansågs otillgängliga eftersom de är väldigt höga och att det därför är omöjligt att se och nå de översta hyllorna från rullstolen. Detta gäller även informationsdiskarna. Informanten spekulerar i om hon skulle besöka biblioteket oftare om hon haft en personlig assistent, något en av de andra informanterna har och som denne informant uppger underlättar hennes besök på biblioteket.⁸⁰

Omsorgs- och bibliotekspersonals uppfattningar om utvecklingsstördas behov av litteratur och hur denna uppfattning påverkar vad utvecklingsstörda får ta del av undersöker Karin Jilsén

⁷³ Johansson, Rose-Marie & Ängsved, Sofia 2008. *Det kan alltid bli bättre: En kvalitativ studie av fem folkbiblioteks tillgänglighet för fysiskt och intellektuellt funktionshindrade barn och ungdomar*, s. 35.

⁷⁴ Johansson & Ängsved 2008, s. 37.

⁷⁵ Johansson & Ängsved 2008, s. 40f.

⁷⁶ Johansson & Ängsved 2008, s. 36.

⁷⁷ Johansson & Ängsved 2008, s. 35.

⁷⁸ Johansson & Ängsved 2008, s. 42f.

⁷⁹ Johansson & Ängsved 2008, s. 46f.

⁸⁰ Wilner 2005, s. 39, 41.

och Christel Johansson i sin magisteruppsats *En bok kan berika livet – om man får ta del av den*. Fyra bibliotekarier, tre läsombud och en samordnare för Centrum för lättläst intervjuades. Angående tillgänglighet var det till övervägande del den fysiska tillgängligheten som diskuterades. Ledstråk med pictogram, placering av boksnurror samt frontexponering av lättlästa böcker är saker som togs upp av informanterna.⁸¹ Läsombuden som intervjuades anser att tillgänglighet är ett viktigt kriterium för att verksamheten ska fungera. Bra skyltning, närhet till kvalificerad hjälp och lättlästavdelningens placering är tre saker som uppfattas som viktiga.⁸² Denna studie är intressant för att diskutera vad folkbiblioteken kan göra för att utöka tillgängligheten för den aktuella användargruppen samt för att diskutera vad som är viktigt för gruppen ur ett tillgänglighetsperspektiv och se vilka faktorer som påverkar tillgängligheten.

Linda Lucas Walling, professor emeritus i Library and information science vid University of South Carolina, skriver i artikeln *Public libraries and people with mental retardation* att förenklad planering av lokal och design gagnar personer med utvecklingsstörning samt att färg kan användas som visuellt hjälpmedel. Walling skriver vidare att personer med utvecklingsstörning ofta behöver anpassad hård- och mjukvara för att kunna använda datorerna på biblioteket.⁸³ Wallings artikel finner jag intressant eftersom den tar upp vad folkbiblioteket kan göra för att öka tillgängligheten för utvecklingsstörda samt diskuterar vilka faktorer som kan påverka tillgängligheten positivt för användargruppen.

I sitt paper *Bibliographic instruction for adults with mental retardation* redogör Dennis Norlin, chef för Devereaux library vid South Dakota school of mines and technology, för sin studie där han undersökte om bibliografisk instruktion kan användas som ett medel för att öka utvecklingsstörda biblioteksanvändares förmåga att använda bibliotekets resurser och utrustning samt att på så vis även öka deras lust att göra det. Informanterna delades in i tre grupper som genomgick olika grader av instruktion i att använda biblioteket. Resultaten visar att instruktion leder till att informanterna kan nyttja biblioteket och dess resurser på rätt sätt.⁸⁴ Norlins studie är, liksom Wallings, av intresse för att diskutera vilka faktorer som kan inverka på utvecklingsstördas biblioteksanvändande.

3.3 Bibliotekspersonal och bemötande

Jennifer L. Holmes påpekar i sin studie att simpel kommunikation är den mest signifikanta barriären för personer med utvecklingsstörning och för dem som ska assistera dem.⁸⁵ Enligt Linda Lucas Walling är det viktigt med välutbildad personal som är medveten om individens behov i arbetet med utvecklingsstörda biblioteksanvändare. Walling skriver även att det är viktigt att prata direkt med personen ifråga och inte med eventuell omsorgspersonal, samt att vara tålmodig.⁸⁶ Marilyn M. Irwin, chef för Center for disability information and referral vid Institute for the study of developmental disabilities och professor i Library and information science vid Indiana University, skriver att det är viktigt att bibliotekspersonalen har tillgång till information om funktionsnedsättningar. Detta leder till att de kan betjäna personer med

⁸¹ Jilsén, Karin & Johansson, Christel 2004. *En bok kan berika livet – om man får ta del av den: En intervjustudie med bibliotekarier och läsombud om utvecklingsstörda och läsning*, s. 46.

⁸² Jilsén & Johansson 2004, s. 68.

⁸³ Walling, Linda L. 2001. Public libraries and people with mental retardation, *Public libraries*, s. 117.

⁸⁴ Norlin, Dennis 1990. *Bibliographic instruction for adults with mental retardation*, s. 11.

⁸⁵ Holmes 2008, s. 539.

⁸⁶ Walling 2001, s. 116f.

utvecklingsstörning bättre.⁸⁷ Ett gott bemötande och kunskaper om olika funktionshinder är viktigt för att bedriva en biblioteksverksamhet som är anpassad efter personer med funktionsnedsättningar konstaterar även Statens kulturråd i sin rapport.⁸⁸

Att bibliotekspersonalens bemötande är av stor betydelse i kontakten med användare med funktionsnedsättningar konstateras i flera studier. Det kan vara en betydelsefull faktor till att informanter besöker och nyttjar biblioteket och dess tjänster i den utsträckning de gör. Ett bra bemötande av personer med utvecklingsstörning är även en viktig del i integrationen av denna grupp i samhället.⁸⁹ Ett gott bemötande kan eliminera eller minska de barriärer som hindrar tillgängligheten på biblioteket. Ett dåligt bemötande kan däremot bli ett hinder för biblioteksanvändare med funktionsnedsättningar.⁹⁰ Dessa studier ser jag som relevanta för att diskutera vilka faktorer som påverkar utvecklingsstörda möte med folkbiblioteket och vad biblioteket kan göra för att underlätta för denna användargrupp i deras möte med folkbiblioteket. De berör således två av frågeställningarna i denna uppsats.

Informanterna i Rose-Marie Johansson och Sofia Ängsveds undersökning har skilda uppfattningar angående bemötande av personer med funktionsnedsättningar. Vissa anser att det inte är något problem, men att de kan känna en viss osäkerhet. En av informanterna uppger att denna osäkerhet ibland kan leda till att man av misstag pratar med en eventuell ledsagare i stället för med personen som ställer frågan.⁹¹ I Camilla Lemhagens studie är ett återkommande svar angående bemötande av utvecklingsstörda att de ska behandlas som vuxna och inte som barn. Några bibliotek framhåller även att det är viktigt att se till individen och att inte se utvecklingsstörda enbart som en grupp.⁹²

Bibliotekarierna som intervjuades i Anna Gustafssons studie anser sig behöva mer utbildning i bemötandet av utvecklingsstörda biblioteksanvändare.⁹³ Behov av kunskaper om funktionsnedsättningar och bemötande konstateras även i Maria Blomquist och Yvonne Collovin magisteruppsats *Likvärdig service börjar med ett gott bemötande: Folkbibliotekens beredskap inför 2010*, som undersöker hur folkbiblioteken tillämpar delen av Statens kulturråds handledning rörande bemötande av personer med funktionsnedsättningar. I studien uttrycker de intervjuade tillgänglighetsansvariga vid folkbiblioteken ett behov av mer kunskap om psykiska funktionsnedsättningar. Tre av informanterna anser att det handlar om sunt förnuft och en humanistisk människosyn när det gäller bemötande av denna användargrupp.⁹⁴ Integrering av personer med funktionsnedsättningar i biblioteksverksamheten kan vara ett sätt att öka bibliotekspersonalens förståelse, menar uppsatsförfattarna. De informanter som har daglig kontakt med personer med funktionsnedsättningar upplever att de får ökad förståelse för denna användargrupp.⁹⁵ Författarna anser även att ett samarbete mellan bibliotek och handikapporganisationer skulle innebära ökad förståelse för biblioteksservice till användare med funktionsnedsättningar och leder således till ett främjande av den psykosociala

⁸⁷ Irwin, Marilyn M. 1995. The issues, s. 38. Ingår i: Walling, Linda Lucas & Irwin, Marilyn M. *Information services for people with developmental disabilities: The library manager's handbook*.

⁸⁸ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 70f.

⁸⁹ Wilner 2005, s. 56; Gustafsson 2005, s. 51.

⁹⁰ Johansson & Ängsved 2008, s. 37f.

⁹¹ Johansson & Ängsved 2008, s. 38.

⁹² Lemhagen 2001, s. 35.

⁹³ Gustafsson 2005, s. 51.

⁹⁴ Blomquist, Maria & Collovin, Yvonne 2006. *Likvärdig service börjar med ett gott bemötande: Folkbibliotekens beredskap inför 2010*, s. 56, 67.

⁹⁵ Blomquist & Collovin 2006, s. 69.

tillgängligheten. Ett samarbete som ingen tar till vara på i dag, menar de.⁹⁶ Denna studie ser jag som relevant för en vidare diskussion om vad folkbiblioteken kan göra för att öka tillgängligheten för personer med utvecklingsstörning samt vid en diskussion angående faktorer som påverkar i utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket.

3.4 Läsombud och att nå ut

I Camilla Lemhagens studie anses läsombuden vara viktiga för att utvecklingsstörda ska komma i kontakt med litteratur och läsupplevelser. En övervägande del av biblioteken är delaktiga i någon form av läsombudsverksamhet.⁹⁷ Dock kräver läsombudsverksamheten mycket engagemang och arbete för att inte tyna bort, något som också krävs för en bra biblioteksservice till utvecklingsstörda.⁹⁸

Även i Karin Jilsén och Christel Johanssons studie påtalas vikten av omsorgspersonalen som litteraturförmedlare och för ett upprätthållande av verksamheten för utvecklingsstörda. En av bibliotekarierna påpekar att läsombuden har stor makt att påverka och att deras inställning till utvecklingsstördas behov av lättläst litteratur inverkar starkt.⁹⁹ Läsombuden som intervjuades anser att utvecklingsstördas tillgång till litteratur och kultur är mycket viktig eftersom läsning höjer livskvaliteten, ger delaktighet och glädje samt är ett kommunikativt hjälpmedel som underlättar att prata om känsliga ämnen och svåra frågor.¹⁰⁰ Läsombuden menar att synen på litteratur och läsning inom omsorgen har förändrats på ett positivt sätt sedan läsombudsverksamheten dragits igång och att läsningen således fått större legitimitet på gruppbestäder och dagcenter.¹⁰¹

Kring läsombud fokuserar Anette Lövgren i sin kandidatuppsats *Projekt läsombud: Omsorgspersonalens roll i förändring*. Lövgren intervjuade fyra läsombud som konstaterar att läsning blivit relativt vanligt förekommande sedan projektet med att utbilda läsombud dragit igång. Intresset för läsning bland de utvecklingsstörda har även ökat, och det har konstaterats att alla oavsett grad av utvecklingsstörning har användning och glädje av läsning och böcker. Läsningen har även fått en social funktion, och har också lett till att man på en av arbetsplatserna börjat med annan kulturell verksamhet.¹⁰² Vidare konstaterar Lövgren att litteratur, nyheter och samhällsinformation är viktiga delar i målet för de utvecklingsstörda att bli delaktiga i samhällslivet, och att läsombudsverksamheten är ett viktigt och konkret led i detta.¹⁰³ Lövgrens uppsats ser jag som intressant för en diskussion kring utvecklingsstördas läsintresse och främjande av densamma, vilket även följande studier är intressanta för.

Enligt Anna Gustafsson verkar det vara svårt att nå ut till omsorgspersonal och i hennes studie framkommer det att det oftast inte finns mer än ett läsombud på varje gruppbestäd, vilket kan vara problematiskt om den personen slutar. Gustafsson menar att biblioteket borde ta en aktivare roll i att skapa ett intresse hos de utvecklingsstörda att besöka biblioteket. Exempelvis skulle bibliotekarier kunna besöka gruppbestäderna och berätta om biblioteket.¹⁰⁴

⁹⁶ Blomquist & Collovin 2006, s. 75f.

⁹⁷ Lemhagen 2001, s. 53.

⁹⁸ Lemhagen 2001, s. 63.

⁹⁹ Jilsén & Johansson 2004, s. 46f.

¹⁰⁰ Jilsén & Johansson 2004, s. 53.

¹⁰¹ Jilsén & Johansson 2004, s. 72.

¹⁰² Lövgren, Anette 1997. *Projekt läsombud: Omsorgspersonalens roll i förändring*, s. 20, 24f.

¹⁰³ Lövgren 1997, s. 34f.

¹⁰⁴ Gustafsson 2005, s. 52, 56.

I Statens kulturråds rapport angående bibliotekets särskilda tjänster konstateras det att det finns svårigheter för biblioteket att nå ut till just utvecklingsstörda.¹⁰⁵ Camilla Lemhagen menar att en viktig aspekt i att nå ut till utvecklingsstörda är att ta hjälp av experter. En sådan expertgrupp som ofta glöms bort är de utvecklingsstörda själva.¹⁰⁶ Ett par av biblioteken i Lemhagens studie har tagit hjälp av denna expertgrupp i och med iordningsställande av hörnan med lättläst och på ett bibliotek arbetar två utvecklingsstörda som LL-vårdare ett par timmar i veckan, något som Lemhagen anser att fler bibliotek borde använda sig av för att locka utvecklingsstörda till biblioteket.

¹⁰⁵ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 125.

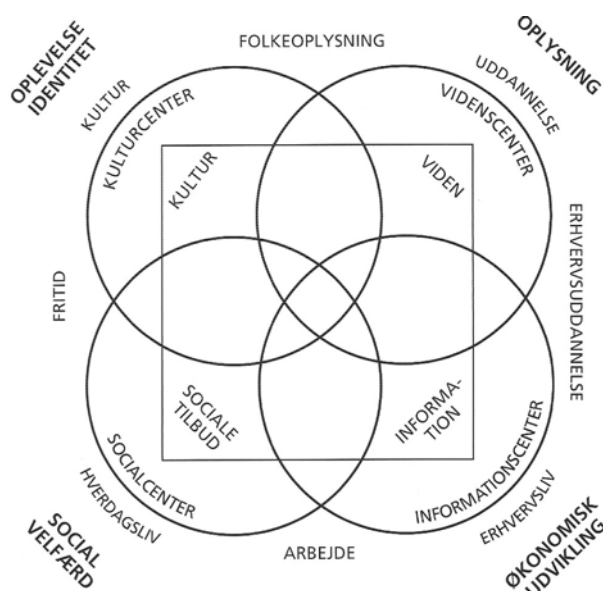
¹⁰⁶ Lemhagen 2001, s. 60.

4. Teoretiska utgångspunkter

Under denna rubrik presenteras de teorier som är relevanta för uppsatsen. För att analysera vad de utvecklingsstörda respondenterna använder biblioteket till kommer jag att använda Marianne Andersson och Dorte Skot-Hansens modell över folkbibliotekets profil. Modellen presenteras under 4.1. Vidare ser jag Michael Bucklands teori om tillgång till information och de barriärer som användaren måste överkomma som användbar för att analysera vilka faktorer som påverkar i de intervjuade utvecklingsstördas möte med biblioteket, samt vid analys av bibliotekets tillgänglighetsarbete. Bucklands teori presenteras under 4.2.

4.1 Andersson och Skot-Hansen

Marianne Andersson och Dorte Skot-Hansen presenterar i boken *Det lokale bibliotek: Afvikling eller udvikling* sin undersökning angående danska folkbibliotek. Tre danska kommuner i olika storlekar har undersökts med hjälp av bland annat intervjuer och enkäter för att ta reda på bibliotekens roll i samhället och hur de profilerar sig. Andersson och Skot-Hansen använder sig av analysmodellen i figur 1.¹⁰⁷

Figur 1. Anderssons och Skot-Hansens modell över de lokala bibliotekens profil.

I analysmodellen har biblioteket delats in i fyra huvudfunktioner: Biblioteket som kulturcenter, kunskapscenter, informationscenter och socialcenter. Andersson och Skot-Hansen skriver att dessa funktioner inte kan definieras helt entydigt och att de fyra olika profilerna delvis överlappar varandra. Det är till exempel inte enbart näringslivet (erhvervs livet) som använder biblioteket som informationscenter.¹⁰⁸ Profilen påverkas även av många interna och externa faktorer, vilket gör att det inte går att upprätta en entydig profil, menar de.¹⁰⁹ Nedan följer en förklaring av modellen och dess olika delar.

¹⁰⁷ Andersson, Marianne & Skot-Hansen, Dorte 1994. *Det lokale bibliotek: Afvikling eller udvikling*, s. 18.

¹⁰⁸ Andersson & Skot-Hansen 1994, s. 19.

¹⁰⁹ Andersson & Skot-Hansen 1994, s. 245.

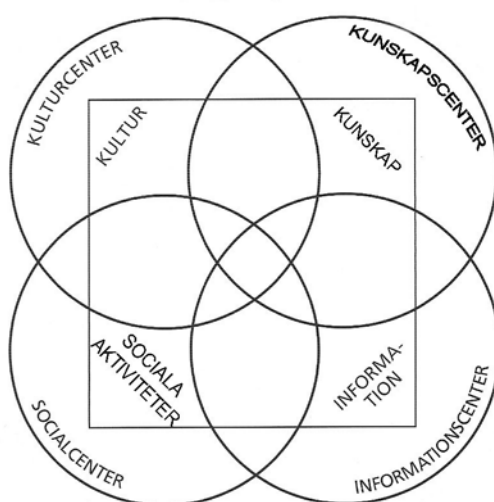
Kulturcenter: Denna del av modellen innebär att biblioteket ses som en plats för kulturella och konstnärliga upplevelser. Biblioteket anordnar bland annat olika former av arrangemang, utställningar, konstnärlig verksamhet samt fungerar som mötes- och övningslokal.¹¹⁰ Exempel på arrangemang kan vara författarföreläsningar, debatter, teaterföreställningar, musikframträdanden eller högläsning.

Kunskapscenter: När biblioteket fungerar inom denna del av modellen används det inom ramen för utbildning och upplysning. Det finns studiefaciliteter på biblioteket och det anordnas biblioteksorienteringar och användarundervisning där.¹¹¹

Informationscenter: Inom denna del av modellen fungerar biblioteket som ram för information till offentligheten samt till den regelrätta biblioteksanvändaren. Inom denna ram samlas sådant som referensservice, samhälls-, näringslivs- och turistinformation.¹¹²

Socialcenter: I den fjärde delen av modellen fungerar biblioteket som ram för det vardagliga sociala livet. Biblioteket är en mötesplats där man kan få rådgivning angående exempelvis utbildning, arbete eller gällande juridiska frågor. Biblioteket sysslar även med uppsökande verksamhet, som taltidning och Boken kommer, till bland annat barn, äldre och funktionshindrade.¹¹³

Jag finner Andersson och Skot-Hansens modell användbar vid analysen av de utvecklingsstördas användning av biblioteket. Detta för att kunna sätta in respondenternas biblioteksanvändning i ett större sammanhang samt för att se vilka delar av bibliotekets verksamhet som respondenterna nyttjar och vilka de inte nyttjar, och diskutera vad detta beror på. Jag har valt att förenkla analysmodellen samt översätta den till svenska för att den ska passa uppsatsens syfte bättre och modellen tar således ett användarperspektiv och inte ett biblioteksperspektiv som i Andersson och Skot-Hansens undersökning. Nedan följer en bild av den omvandlade analysmodellen samt en förklaring av de olika delarna utifrån ett användarperspektiv.

Figur 2. Förenklad version av Andersson och Skot-Hansens modell ur ett användarperspektiv.

¹¹⁰ Andersson & Skot-Hansen 1994, s. 19, 225.

¹¹¹ Andersson & Skot-Hansen 1994, s. 19.

¹¹² Andersson & Skot-Hansen 1994, s. 19.

¹¹³ Andersson & Skot-Hansen 1994, s. 19, 136, 219.

Kulturcenter: Inom denna del av modellen är det kulturupplevelser som står i fokus. Användaren lånar böcker, deltar i bibliotekets olika arrangemang och aktiviteter, såsom utställningar, teaterföreläsningar, musikarrangemang och debatter.

Kunskapscenter: I denna del av modellen står kunskapen i centrum. Användaren nyttjar biblioteket som studieplats eller inom ramen för utbildning. Användarens deltagande i biblioteksvisning eller användarundervisning faller även in inom ramen för bibliotekets funktion som kunskapscenter.

Informationscenter: Information är i fokus i denna del av analysmodellen. När användaren nyttjar bibliotekets referensservice används biblioteket som informationscenter. Användaren kan även nyttja biblioteket för att ta del av samhälls-, turist- eller näringslivsinformation.

Socialcenter: Inom denna del av modellen är det sociala aktiviteter som är i centrum. Användaren nyttjar biblioteket som mötesplats för sitt sociala liv. Här ingår även att nyttja bibliotekets funktion med rådgivning inom exempelvis utbildning och arbete. Användaren kan även nyttja någon av bibliotekets uppsökande verksamheter, såsom Boken kommer eller taltidning och nyttjar då biblioteket som socialcenter.

4.2 Michael Buckland

Michael Buckland diskuterar i *Information and information systems* tillgång till information. Buckland identifierar fem olika typer av informationsservice, där bland annat bibliotek, arkiv och museum ingår. Han skriver att varje enskild informationsservice har ett eget fokus med grund i sitt uppdrag, grupper som betjänas, vilken typ av material som insamlas och vilka tekniker som används.¹¹⁴ Enligt Buckland har alla fem olika typer dock tillgång gemensamt och han identifierar sex olika barriärer som användaren måste överkomma för att uppnå informationstillgång.¹¹⁵

1. Identifikation: Denna barriär innebär att en lämplig källa måste identifieras. Det handlar om bibliografi, dokumentation, klassificering, indexering och informationsåtervinning. Buckland skriver att det handlar om en process i två steg; bestämma var man ska leta (val av kanal) samt att identifiera en specifik bok eller annan typ av källa.¹¹⁶ Här kan det handla om att kunna söka i en bibliotekskatalog eller att veta vilka tjänster som finns att tillgå.

2. Fysisk tillgänglighet: Användaren måste kunna få tillgång till den efterfrågade källan eller en kopia av den. Det är en fråga om logistik och teknologi, menar Buckland. Om en källa som har identifierats inte kan lokaliseras och användaren får fysisk tillgång till denna måste en ny källa identifieras och göras tillgänglig.¹¹⁷ Här kan det handla om att ta sig till biblioteket, hitta till den aktuella hyllan med hjälp av exempelvis skyltning samt att hitta den specifika boken på hyllan. Det kan även handla om att det ska finnas ett exemplar av en viss bok i bibliotekets bestånd eller att införskaffa en kopia från ett annat bibliotek om det är utlånat.

3. Pris för användaren: Priset handlar om vad användaren måste förbruka för att få tillgång till källan. Det betyder inte enbart pengar, utan även tid, ansträngning och eventuella obehag

¹¹⁴ Buckland, Michael 1991. *Information and information systems*, s. 77.

¹¹⁵ Buckland 1991, s. 78f.

¹¹⁶ Buckland 1991, s. 78.

¹¹⁷ Buckland 1991, s. 78.

som måste överkommas för att få tillgång till källan. Priset måste vara acceptabelt för användaren för att inte bli en barriär.¹¹⁸ Det kan exempelvis handla om att lära sig att använda ett svårt och användarvänligt system eller att kunna ta sig till biblioteket och vad det kostar i form av tid, pengar och ansträngning för användaren.

4. Kostnad för tillhandahållaren: Denna barriär handlar om den kostnad som tillhandahållaren av tjänsten har. Liksom för användaren handlar det exempelvis om ansträngning, pengar och tid, men även om utrymme. Kostnaden måste vara acceptabel, eller i alla fall förenlig med, tillhandahållarens värderingar och synen på sin roll och sitt uppdrag.¹¹⁹ Här kan det handla om kostnaden för att tillhandahålla anpassade medier, tjänster eller hjälpmedel för funktionshindrade.

5. Förståelse/kognitiv tillgång: När väl fysisk tillgång till en källa uppnåtts måste en annan förutsättning finnas för att tillgång till informationen ska bli lyckad. Det handlar om att användaren ska kunna förstå källan. För att uppnå kognitiv tillgång kan det krävas förklaring (ytterligare tolkning av källan, exempelvis en översättning) eller utbildning (genom att använda ett uppslagsverk eller en person som besitter den expertis som behövs), skriver Buckland.¹²⁰ Här kan det handla om att användaren måste ha material som är anpassat efter förståelseförmåga, exempelvis lättläst litteratur.

6. Acceptans: När det gäller acceptans handlar det om två delar. Dels måste användaren acceptera källan som trovärdig, alltså att källan har rätt kognitiv auktoritet, dels måste användaren acceptera det som källan presenterar trots att det kanske strider mot andra övertygelser eller är ovälkommet med tanke på dess betydelse.¹²¹

Bucklands barriärer finner jag användbara vid analysen av de utvecklingsstörda respondenternas uppfattningar av tillgängligheten på folkbiblioteket samt för att ta reda på vilka faktorer som hindrar eller underlättar deras möte med biblioteket. Den sjätte barriären, acceptans, kommer inte att användas i analysen av intervjuresultaten eftersom det är något som går utanför denna studies syfte. Jag ser även Bucklands barriärer som användbara vid analysen av folkbibliotekets arbete med användargruppen och bibliotekariens syn på tillgänglighet och vad man kan göra för att öka denna och således undvika att barriärer uppstår i de utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket.

4.3 De teoretiska utgångspunkterna i analysen

Marianne Anderson och Dorte Skot-Hansens förenklade modell kommer att användas i analysen av vad de utvecklingsstörda respondenterna använder biblioteket till. Informationen från intervjuerna kommer att placeras in under den kategori där de passar beroende på vad informanterna gör på biblioteket och vilka delar de således nyttjar. Det väsentliga i denna analys är att se vilka delar av biblioteket som de utvecklingsstörda använder och vilka de inte använder. Detta för att sedan kunna diskutera vad detta beror på och sätta det i relation till eventuellt upplevda barriärer och faktorer som påverkar i de utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket.

¹¹⁸ Buckland 1991, s. 78.

¹¹⁹ Buckland 1991, s. 78f.

¹²⁰ Buckland 1991, s. 79.

¹²¹ Buckland 1991, s. 79.

På samma sätt kommer Michael Bucklands barriärer att användas som analysverktyg. De problem som respondenterna upplever på biblioteket placeras in under den barriär som problemet berör. Bibliotekariens utsagor kommer att analyseras på samma sätt. Detta för att ta reda på vilka faktorer som påverkar de utvecklingsstördas möte med biblioteket och hur man arbetar, och kan arbeta, för att öka tillgängligheten för utvecklingsstörda på folkbiblioteken.

5. Metod

För att uppfylla denna magisteruppsats syfte och för att besvara de uppställda frågeställningarna har jag valt att använda mig av en kvalitativ undersökningsmetod i form av semistrukturerade intervjuer. Att jag valt den kvalitativa intervjun som undersökningsmetod beror på att det är informanternas upplevelser som står i fokus för denna undersökning och genom en kvalitativ undersökningsmetod skapas en djupare förståelse av ett fenomen. Genom kvalitativa intervjuer får man reda på informantens synpunkter på en företeelse, skriver Alan Bryman, professor i Organisational and social research vid University of Leicester, i *Samhällsvetenskapliga metoder*.¹²²

Den semistrukturerade intervjun innebär att intervjuaren använder sig av ett frågeschema eller intervjuguide med någotsånär specifika teman, men där frågornas ordningsföljd kan variera under själva intervjutillfället. Frågorna kan även vara mer allmänt formulerade än vid mer strukturerade former av intervjuer.¹²³ Denna form av intervju ger utrymme för anpassningar och flexibilitet, vilket är viktigt i min studie då respondenternas kognitiva förmåga kan variera. Metoden ger även möjlighet till att förändra intervjuguiden under datainsamlandets gång och den kan således anpassas efter vem forskaren pratar med samt efter upptäckter angående hur de initialt uppställda frågorna fungerar i själva intervjusammanhanget.¹²⁴ Detta är viktigt i min undersökning då det kan vara svårt att förutse hur de utvecklingsstörda tolkar och förstår de frågor jag initialt ställt upp. Semistrukturerade intervjuer ger även möjlighet att ställa följdfrågor kopplade till svaren från informanten så att denne kan utveckla och fördjupa sig i sådant som är av vikt och intresse för studien.

Intervjun som datainsamlingsmetod har dock kritiserats för att vara idealistisk och alltför individualiserad, då den fokuserar på enskilda personers åsikter utan att ta sociala och materiella strukturer och ramar i beaktande.¹²⁵ Detta är inte en invändning mot metoden i sig menar Pål Repstad, professor i religionssociologi vid Universitetet i Agder, men är något som forskaren bör ha i åtanke vid tolkning av materialet. Dock anser jag att fördelarna överväger nackdelarna med att använda den kvalitativa intervjun som forskningsmetod då det är respondenternas åsikter som är av intresse i den här studien. Med mer strukturerade och kvantifierbara intervjuer finns inte möjligheten att anpassa intervjuerna efter respondenten, vilket som jag tidigare nämnt är viktigt i just denna studie då respondenternas kognitiva förmåga kan variera. Enkäter är en annan metod som eventuellt skulle kunna användas för att uppfylla denna undersöknings syfte, men för utvecklingsstörda respondenter kan enkäter vara svåra att förstå och fylla i. Respondenterna kan behöva hjälp med att fylla i enkäten eller få frågorna förklarade för sig, vilket kan leda till att personen som hjälper till påverkar respondentens svar. Denna metod passar således inte min undersökning.

5.1 Urval och avgränsningar

För att ha ett någorlunda stort underlag att hitta respondenter till studien valdes en kommun med över 50 000 invånare ut. Folkbiblioteket i kommunen har även en verksamhet för utvecklingsstörda, vilket jag anser var viktigt för att mina respondenter eventuellt skulle ha en

¹²² Bryman, Alan 2002. *Samhällsvetenskapliga metoder*, s. 300.

¹²³ Bryman 2002, s. 127, 301.

¹²⁴ Repstad, Pål 2007. *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 86.

¹²⁵ Repstad 2007, s. 83.

koppling till folkbiblioteket. Läsombudsverksamhet finns också i kommunen. Valet av kommun skedde till viss del också ur bekvämlighetssynpunkt då alla intervjuer skedde på plats. Det är dock inte min hemkommun. Jag valde att avgränsa mig till att undersöka hur det ser ut enbart i en svensk kommun. Det skulle ha varit väldigt intressant att titta på flera kommuner och göra jämförelser dem emellan. Detta tar dock mer utrymme och tid i anspråk än vad som finns till förfogande för denna magisteruppsats, men kan vara något för vidare forskning.

Repstad skriver angående urval till intervjuer att huvudkriteriet ska vara att de valda informanterna ska kunna ge viktig och relevant information kopplad till undersökningens syfte och frågeställningar.¹²⁶ Respondenter i studien är fyra personer med en lättare form av utvecklingsstörning (se kapitel 1.3.2, C-stadiet). Antalet respondenter anser jag är lämpligt med tanke på denna studies omfattning då även en informant från en annan grupp intervjuades. Dock är val av antal respondenter/informanter även beroende av när mättnad uppnås. Repstad skriver att mättnad uppnås när forskaren märker att hon inte får reda på något nytt.¹²⁷ En bibliotekarie på huvudbiblioteket i kommunen intervjuades för att få fram information om det arbete som folkbiblioteket utråder för utvecklingsstörda biblioteksanvändare. Bibliotekarien valdes ut med utgångspunkt i att personen ifråga har erfarenhet av och arbetar med social verksamhet vid den utvalda kommunens huvudbibliotek. Eventuellt kunde kontakt behöva tas med filialbibliotek i kommunen för ytterligare information ifall respondenterna enbart besökte dessa. Detta visade sig inte behövas i denna studie. Jag har således valt att avgränsa mig till att intervju en bibliotekarie vid stadsbiblioteket i den utvalda kommunen. Dels för att denne är ensam ansvarig för den sociala verksamheten och tillgängligheten på biblioteket. Dels för att bibliotekets verksamhet i huvudsak är av intresse för att ta reda på hur verksamheten med den aktuella användargruppen fungerar. Samt för att skapa en förståelse och grund för de utvecklingsstörda respondenternas utsagor om sina upplevelser av folkbiblioteket i kommunen.

Anledningen till att två respondentgrupper valdes ut är för att kunna sätta det de utvecklingsstörda respondenterna berättar i relation till verkligheten och det arbete som utförs på folkbiblioteket i kommunen. Jag anser att det hade utgjort en brist i studien att inte ha med den information som bibliotekarien tillförde angående biblioteket och deras arbete med användargruppen och att man således hade gått miste om en dimension i analysen. Det hade även utan bakgrundskunskaper om verksamheten varit svårt att se orsakerna till de utvecklingsstördas uttalanden och upplevelser av biblioteket.

Inledningsvis ingick att intervju läsombud för att uppfylla syftet med denna studie. Ett läsombud/omsorgspersonal på varje gruppbostad som besöktes intervjuades för att liksom bibliotekarien få fram information om det arbete som utförs för de utvecklingsstörda. Läsombuden intervjuades även för att ge ytterligare en dimension till de utvecklingsstördas uttalanden om sina upplevelser av folkbiblioteket ifall de utvecklingsstördas utsagor varit otillräckliga för att uppfylla studiens syfte. Jag fick fram väldigt mycket från intervjuerna med de utvecklingsstörda respondenterna, varför läsombudens utsagor inte tillförde något utöver det mina respondenter berättade och således inte var relevanta i uppfyllandet av undersökningens syfte. Jag valde därför att inte ha med resultaten från dessa intervjuer i uppsatsen. Det skulle även tagit bort fokus från mina respondenter, vilket jag inte ville.

¹²⁶ Repstad 2007, s. 89.

¹²⁷ Repstad 2007, s. 92.

Inledningsvis kontaktades kommunens stadsbibliotek för att hitta en informant till studien därifrån. Länsbiblioteket, kommunens omsorgsenhet, den lokala FUB-föreningen och Centrum för lättläst kontaktades därefter för att hitta lämpliga respondenter bland läsombud och boende. Kontakt togs med en områdeschef inom omsorgen i kommunen som bad mig skriva ett e-postmeddelande (se bilaga 1) som denne vidarebefordrade till verksamhetscheferna i kommunen. Detta bar dock ingen frukt, varför jag personligen tog kontakt direkt med de grupp- och servicebostäder som finns i kommunen. Omsorgspersonalen frågade runt bland de boende om någon var villig att ställa upp för intervju. Ett så kallat snöbolls- eller kedjeurval användes således vid urval av respondenter. Snöbollsurval innebär att forskaren tar kontakt med ett mindre antal personer som är relevanta för studien. Dessa används sedan för att få kontakt med ytterligare respondenter som är relevanta för undersökningen.¹²⁸

5.2 Metodproblem

Repstad skriver att ett problem med kvalitativa metoder är att forskaren har lättast att få mest information från dem som har lätt för att uttrycka sig och är samarbetsvilliga.¹²⁹ I alla studier så handlar delaktigheten om frivillighet, ingen kan tvingas att ställa upp mot sin vilja. Respondenter respektive informant i min undersökning valdes ut efter denna grundprincip. De utvecklingsstörda respondenterna informerades om studien av omsorgspersonalen som frågade runt bland de boende om det fanns intresse för att ställa upp för intervju. Jag tydliggjorde även för personalen att understryka att det var okej att tacka nej. Jag informerade även i inledningen av intervjun om vad det innebar att delta i studien och vad informationen från intervjuerna skulle användas till. Där fick de möjlighet att bryta om de ville. Urvalet av respondenter med utvecklingsstörning skedde också med tanke på att de skulle kunna uttrycka sig på ett sätt som forskaren kunde förstå, varför en viss snedvridning skedde i urvalet mot personer som har lättare för att uttrycka sig.

Att intervjua utvecklingsstörda är kringgärdat med en del svårigheter. Elisabeth Olin, lektor vid Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet och fil dr i socialt arbete, skriver i sin avhandling att det är en fördel att ha viss bakgrundsinformation om personerna när man intervjuar utvecklingsstörda. Detta för att forskaren ska förstå hänvisningar till händelser, personer och platser och således ha större möjligheter att uppnå bättre resultat.¹³⁰ Detta hade jag inte möjlighet att skaffa mig innan intervjutillfällena då respondenterna bor på annan ort och det även tidsmässigt inte fungerade att hinna bekanta sig på ett djupare plan innan intervjutillfällena. Jag inledde dock intervjuerna med att skapa kontakt och berättade om syftet med intervjuerna och ställde enklare frågor så att respondenterna kunde känna sig trygga med mig som intervjuare. En av respondenterna träffade jag veckan innan själva intervjun då hon var osäker på om hon ville ställa upp.

Olin skriver att personer med utvecklingsstörning kan ha svårt att förstå abstrakta frågor, vilket kan leda till alltför kortfattade och fåordiga svar.¹³¹ Jag försökte att tänka på detta vid utformning av min intervjuguide och försökte att formulera så konkreta frågor som möjligt utan att vara ledande. Jag lade även in en del följdfrågor som kunde användas för att förtydliga den inledningsvis ställda frågan samt, om det är tvunget, ge olika svarsalternativ

¹²⁸ Bryman 2002, s. 115.

¹²⁹ Repstad 2007, s. 62.

¹³⁰ Olin, Elisabeth 2003. *Uppbrott och förändring: När ungdomar med utvecklingsstörning flyttar hemifrån*, s. 49.

¹³¹ Olin 2003, s. 50.

ifall respondenterna inte förstod frågan. Jag valde att inte göra en pilotintervju då jag ansåg att respondenterna kunde komma att variera en del i sin kognitiva förmåga, varför en pilotintervju således inte skulle säga så mycket om vilka frågor som fungerade eller inte. Jag förberedde mig i stället på att vara mer flexibel under själva intervjutillfället, vilket fungerade bra.

Ytterligare en svårighet som kan uppstå vid intervjuer med utvecklingsstörda är risken för idyllisering. Informanten ger då en slags önskebild av verkligheten och kritiserar inte gärna. I flera studier har det också uppmärksammats att informanterna tenderar att besvara frågor, oavsett innehåll, med ett ja. Detta menar man dock inte är unikt enbart för denna grupp.¹³² Forskareffekten blir särskilt påtaglig vid intervjuer med utvecklingsstörda, menar Bibbi Ringsby Jansson, socialpedagog och forskare vid Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet. Detta för att informanten vill vara till lags och kan ha en föreställning om att det finns ett korrekt svar som denne bör leverera.¹³³ Informanten kan då vara väldigt observant på intervjuarens signaler och att tolka dessa så att de svar som ges ses som tillfredsställande hos intervjuaren. Detta försökte jag komma runt genom att skapa ett förtroende mellan mig och respondenten i inledningsfasen av intervjun, så att denne kunde känna sig trygg i intervjusituationen och förstå att de under intervjun fick säga precis vad de tyckte om saker och ting och att det var okej att tycka att något är mindre bra. Ringsby Jansson skriver att framgångsrika strategier i intervjuer med utvecklingsstörda bland annat visat sig vara att ha en förtroendefull, tillåtande och trygg intervjuatmosfär, samt att låta informanten förstå att de är viktiga som personer.¹³⁴ Det var endast under en intervju som idyllisering var märkbar. Då var respondenten lite nervös och var snabb med att svara ja på frågorna. Det var också den enda gången en person ur omsorgspersonalen deltog under hela intervjun. Jag vet inte om personalens närvaro påverkade respondentens svar eller om svaren blivit desamma om jag samtalat med respondenten på egen hand.

Ytterligare ett metodproblem är att jag till viss del använde snöbollsmetoden vid urvalet av respondenter till denna studie. Denna typ av urvalsmetod leder till att urvalet eventuellt inte är representativt för populationen, menar Alan Bryman.¹³⁵ Ett helt representativt urval går således inte att frambringa genom denna urvalsmetod. Dock är ett obundet och slumpmässigt urval redan i utgångsläget svårt att skapa för denna studie då respondenterna som eftersöktes inte skulle ha en alltför grav utvecklingsstörning så att kommunikation skulle vara möjlig. Det går således inte att slumpa fram ett antal respondenter vid olika grupp- eller servicebostäder i den utvalda kommunen eftersom den kognitiva förmågan hos den slumpvis utvalde inte på förhand kan förutses. Detta medför att generaliseringar angående användargruppen och dess upplevelser av folkbiblioteket inte kan göras. De resultat som framkommer kan heller inte ses som ett representativt stickprov ur den aktuella användargruppen, vilket heller inte är målet med undersökningen. Pål Repstad skriver angående snöbollsurval att forskaren måste vara uppmärksam på att människor har en tendens att rekommendera personer som har samma åsikter som de själva.¹³⁶ Snöbollsurval kan även leda till en snedvridning mot respondenter som är intresserade av läsning och folkbibliotek. Detta medför att icke-användare av folkbibliotek förbises, vilket kan ses som ett urvalsproblem. I denna studie är det dock respondenter som använder biblioteket som är av intresse. Detta medför dock att det kan bli

¹³² Ringsby Jansson, Bibbi 2002. *Vardagslivets arenor: Om människor med utvecklingsstörning, deras vardag och sociala liv*, s. 104.

¹³³ Ringsby Jansson 2002, s. 104.

¹³⁴ Ringsby Jansson 2002, s. 105.

¹³⁵ Bryman 2002, s. 116.

¹³⁶ Repstad 2007, s. 61.

en snedvridning i fördelningen mellan manliga och kvinnliga respondenter då undersökningar visar att biblioteksbesök och litteraturläsning är vanligare bland kvinnor än bland män.¹³⁷ Men jag vill inte göra jämförelser med genus i fokus varför jag inte ser det som ett urvalsproblem.

5.3 Tillvägagångssätt

Innan intervjuerna genomfördes arbetades tre olika intervjuguider fram, en för var och en av grupperna (se bilaga 2-3). Jag har som tidigare nämnt valt att inte ha med läsombuden varför intervjuguiden för denna grupp inte bifogas denna uppsats.

Intervjuerna med de utvecklingsstörda skedde i deras hemmiljö. För ökad trygghet fick även en personal (dock ej läsombud som intervjuades), förälder, personlig assistent eller liknande delta om respondenten så önskade för att denne skulle känna sig bekväm och ha stöd i en person som de känner. Den personen kunde även finnas där för att förklara saker som respondenten inte riktigt förstod på ett sätt som fungerade för respondenten. Det var endast vid en intervju som en personal deltog under hela intervjun. Under intervjun flikade personalen in ibland för att förtydliga en del saker för mig. I inledningen av en annan intervju deltog även en personal, men denne smög ut då hon såg att samtalet flöt på utan problem.

Intervjun med en bibliotekarie på stadsbiblioteket i kommunen förlades på arbetsplatsen. Att jag ville genomföra intervjun på informantens arbetsplats beror på att informanten då har en närhet till sitt arbete och kanske lättare kan associera till sina arbetsuppgifter. Karin Widerberg, professor i sociologi vid Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi vid Universitetet i Oslo, skriver i *Kvalitativ forskning i praktiken* att intervjuer som förläggs till arbetsplatsen gör att man får en inblick i lokalerna och miljön samt ett helhetsintryck och bakgrund till intervjuerna.¹³⁸ Hon skriver dock att det även kan vara bra att förlägga intervjuerna till en neutral plats i närheten av arbetsplatsen för att undvika stressmoment eller nyfikna medarbetare.¹³⁹

För att intervjuaren skulle kunna koncentrera sig på vad respondent/informant berättade bandades intervjuerna. Detta gjordes först efter att tillåtelse från respondenter/informanter inhämtats. De intervjuade informerades om att bandningarna enbart är för intervjuarens öron och att de inte kommer att sparas efter att studien är genomförd. De informerades även om att de kommer att vara helt anonyma och att det de berättar inte kommer att kunna knytas till deras person. Att banda intervjuerna medför att intervjuaren lättare kan fånga upp lösa trådar och ställa lämpliga följdfrågor samt notera icke-verbala uttryck som kan vara av vikt.¹⁴⁰ Att ha en ordagrann återgivning av intervjuerna är, enligt Pål Repstad, även en fördel i analysfasen. Stödanteckningar fördes dock i syfte att lättare kunna hitta i det inspelade materialet samt i händelse av att tekniska problem uppstod med bandspelaren eller de inspelade intervjuerna. Efter varje intervju summerade jag mina intryck av intervjun samt skrev ner tankar som dykt upp under intervjuns gång. Intervjuerna skrevs sedan ut i sin helhet.

¹³⁷ *Nya kulturvanor – Svenska kulturvanor i ett 30-årsperspektiv: 1976-2006* (2008), *Kulturen i siffror* 2008:6, s. 33.

¹³⁸ Widerberg, Karin 2002. *Kvalitativ forskning i praktiken*, s. 106.

¹³⁹ Widerberg 2002, s. 93.

¹⁴⁰ Repstad 2007, s. 93.

5.4 Förförståelse

Som jag nämnde i inledningen av denna uppsats har jag arbetat med utvecklingsstörda barn och ungdomar och har således erfarenheter av att kommunicera med människor med utvecklingsstörning. Jag har även en familjemedlem med en lättare form av utvecklingsstörning. Dessa erfarenheter anser jag har hjälpt mig i genomförandet av denna studie, då det som jag tidigare nämnt omgärdas med en del svårigheter att intervjua personer med utvecklingsstörning. Mina erfarenheter har även gett mig insikt i bemötandet av utvecklingsstörda ute i samhället och vilka svårigheter som kan uppstå i mötet mellan utvecklingsstörda och olika samhällsinstitutioner. Jag har även vana att i min nuvarande yrkesroll intervjua människor, vilket jag också tror underlättar i genomförandet av denna studie.

6. Redovisning av intervjuresultat

Under denna rubrik presenteras resultaten från intervjuerna. Jag har valt att dela in intervjuresultaten efter teman samt efter de grupper som personerna tillhör för att göra det mer överskådligt. Namnen på respondenter och informant samt staden de bor i är fiktiva för att de uttalanden som gjorts inte ska kunna kopplas till de enskilda personerna. Av forskareiska skäl har jag även valt att inte använda mig av citat från intervjuerna i uppsatsen då det kan röja respondenternas och informantens identitet. Ytterligare en anledning till detta val är att det på grund av respondenternas funktionsnedsättningar kan bli leda till väldigt ostrukturerade och röriga citat, vilket minskar läsvänligheten.

6.1 Respondenterna med utvecklingsstörning

De fyra respondenterna bor alla i en större svensk stad utspridda på tre olika grupp- och servicebostäder, där alla utom ett ligger centralt i staden. Tre av respondenterna bor i egna lägenheter, vid så kallade servicebostäder, där en samlingslokal finns i samma hus och där personalen håller till. Den fjärde respondenten bor på gruppboad i en egen lägenhet integrerad med samlingslokal och personalrum. Nedan följer en kort presentation.

Anna bor i egen lägenhet på en serviceboad och är 34 år gammal. På dagarna jobbar hon, och på fritiden gillar hon att lyssna på musik, dansa och läsa. Hon kan inte läsa själv, men har en pojkvän som läser för henne. Anna går i skolan en dag i veckan och läser svenska och data.

Kalle är 49 år och bor i egen lägenhet på en gruppboad i de centrala delarna av staden. Han jobbar och tycker om dansmusik, att se på film, spela fotboll och innebandy och att fiska. Läser gör han också en hel del.

Saga bor i egen lägenhet på en serviceboad lite utanför stadens centrum. Saga är 30 år gammal och jobbar om dagarna, förutom en halv dag i veckan då hon går i skolan och läser data och engelska. Till hennes intressen hör förutom att läsa, att åka skidor och slalom och att rida. Hon brukar även vara ute och föreläsa om utvecklingsstörning i högstadieskolor för både elever och lärare.

Unni bor i egen lägenhet på samma serviceboad som Anna. Hon är 37 år och när hon inte jobbar eller går i skolan (där hon läser engelska och samhällskunskap), så gillar hon att läsa, måla, skriva och använda datorn och Internet. Unni har bott i Tyskland och läser därför även böcker på tyska.

6.1.1 Litteratur och läsning

Angående läsning berättar Kalle att han tycker om kärleksromaner, att han läser lättlästa böcker och lyssnar på talböcker. Favoritförfattare är Barbro Lindgren och Astrid Lindgren. Böckerna han läser lånar han från biblioteket. Fördelen med lättlästa böcker anser Kalle är att det är stora bilder i dem. Han brukar få tips på böcker av personalen som följer med honom till biblioteket. Då gäller det lättlästa böcker, berättar han. Anna gillar att läsa olika slags lättlästa böcker, gärna lättlästa kärleksromaner. Anna tycker även om böcker om mat, kroppen, hästar och andra djur. De böcker hon läser lånar hon från biblioteket och Anna

berättar att hon mest går på känsla i val av bok och läser inte på baksidan av böckerna. Hon får även tips av sin kontaktperson om vad hon kan läsa. Anna lyssnar ibland på talböcker, men berättar att det var länge sedan hon lånade någon talbok på biblioteket.

Unni's favoritböcker är Harry Potter och andra böcker ur fantasygenren. Hon läser en del lättlästa böcker, barn-, ungdoms- och hästböcker och har även alla Harry Potter-böckerna som ljudbok. Hon läser också böcker på engelska och tyska. Unni läser mycket och lånar det mesta på biblioteket, då hon anser att det är dyrt med böcker.

Saga läser det mesta, men favoritförfattaren är JRR Tolkien och Sagan om ringen-trilogin. Hon läser även en del lättläst, men mest "vanliga" böcker om hon får tid på sig. Saga anser att det är viktigt för hennes del att läsa så att hon inte tappar bort det hon kan, trots att det kan vara svårt ibland. Det mesta av det hon läser lånar hon från biblioteket. För att få tips om böcker läser Saga i dagstidningarna eller lyssnar på människor som pratar om böcker. Ljudböcker lånar hon från biblioteket eftersom de är dyra, men hon äger några som hon har fått i present. Ibland lånar hon cd-skivor från biblioteket, men filmer lånar hon sällan.

Angående läsombudsverksamheten på boendena har tre av respondenterna deltagit när verksamheten var igång. På alla tre ställen som besöktes har det någon gång funnits en livaktig verksamhet med högläsning, men det har runnit ut i sanden av olika anledningar. Kalle berättar att de brukade sitta ute i den gemensamma lokalen och lyssna på läsombudet som läste ur en lättläst bok. De fick komma med egna förslag om vad de ville att läsombudet skulle läsa. Kalle tycker att det var roligt med lässtunderna, framförallt för att alla satt med och lyssnade, och önskar att det blev av oftare om de hinner med eftersom alla har mycket att göra. Anna berättar också att hon tycker att det är tråkigt att de för tillfället inte har någon läsombudsverksamhet där hon bor. De brukade besöka biblioteket och låna böcker som de sedan läste tillsammans. Eftersom Unni kan läsa själv var det länge sedan hon var med på lässtunderna, men då hon var med gick de till biblioteket och lånade böcker tillsammans och hade läsecirkel på helgerna. Saga säger att hon eventuellt skulle kunna tänka sig att vara med på lässtunder ifall det anordnades där hon bor, men tillägger att hon läser mycket ändå.

6.1.2 Biblioteksanvändning

Kalle går eller cyklar till biblioteket antingen själv eller med personal. Han besöker biblioteket någon gång i veckan, men ingen speciell dag. Det är enkelt för honom att ta sig dit efter jobbet, menar han, eftersom han åker förbi biblioteket på hemvägen. Kalle brukar tänka ut i förväg vad det är han vill låna från biblioteket, men brukar också hitta annat som han lånar. Anna bestämmer däremot inte innan vad det är hon ska låna, det gör hon när hon är där. Då går hon och tittar på det bibliotekspersonalen valt att skylta med och på lättlästhyllan. Hon tittar även på barnavdelningen ibland. Anna sitter inte på biblioteket och läser, det gör hon hemma. Till biblioteket går hon på egen hand någon gång i månaden. Då lånar hon ofta två böcker. Film har hon också lånat någon gång och musik lånas hem ibland.

Unni lånar böckerna själv och tycker inte alls att det är svårt. Utbudet är bra och hon hittar det hon vill ha, berättar hon. Unni bor inte så långt från biblioteket och besöker det ungefär varannan vecka, beroende på om hon jobbar inne i centrum eller inte. När Unni kommer till biblioteket tittar hon ut vad hon vill låna, ibland bestämmer hon innan hon går till biblioteket vad hon ska låna. Hon brukar använda sig av den lista över symboler som betecknar olika

genrer. Hon lånar även filmer, cd-skivor och talböcker emellanåt. Ibland sitter Unni på biblioteket och läser eller fikar i bibliotekets café.

Till biblioteket tar Saga sig på egen hand med cykel. Hade hon inte haft cykel så hade hon varit tvungen att ta bussen och de går inte när hon vill och hon tycker att det är dyrt. Saga tycker att det är väldigt skönt att gå själv till biblioteket eftersom ingen säger att det är dags att gå då. Det varierar hur ofta hon besöker biblioteket, beroende på hur mycket hon har att läsa hemma, men några gånger i månaden. Hon tillbringade mycket tid på biblioteket när hon var yngre, berättar hon, och kunde ibland komma hem med tjugo böcker. Nu tillbringar hon ett par till några timmar på biblioteket de gånger hon är där. Saga sitter gärna på biblioteket och läser eftersom hon tycker att det är skönt och tyst och för att det inte finns något som stör henne. När hon kommer till biblioteket går hon och sätter sig för att läsa ganska omgående och tittar i böcker. Saga besöker de flesta av bibliotekets avdelningar, ibland lättläst- och ibland vuxenavdelningen. Hon bestämmer sig inte, i motsvarighet till Kalle, innan vad det är hon ska låna, utan tittar ut det när hon kommer till biblioteket. Hon tycker att hon hittar det hon vill ha, men understryker att ibland kan man inte hitta allt och att inte något ställe kan ha alla böcker man vill ha.

Kalle är mycket intresserad av film och det första han gör när han kommer till biblioteket är att gå till hyllan med svenska dvd-filmer. Han berättar att han kan låna tre eller fyra filmer. Han tittar även i böcker på biblioteket, gärna faktaböcker om jakt och fiske. Det händer att han lånar hem någon av de böcker han tittat i om han inte hunnit titta klart. Kalle lånar även talböcker, lättlästa böcker och cd-skivor på biblioteket. Han brukar inte delta i några av de aktiviteter som biblioteket anordnar, förutom en filmvisning han var med på en gång. Anledningen till detta menar Kalle är att ingen har frågat honom. Han måste således själv ta reda på vad som händer på biblioteket och det tycker han är svårt. Men han skulle gå om han fick reda på vad som händer i tid, och gärna om det var filmvisning igen, en kurs i fiske eller högläsning. Både Anna och Unni var med när det var högläsning på biblioteket vid Världsbokdagen, och det tyckte de var mycket roligt. Saga har varit på olika föredrag som hållits på biblioteket samt lyssnat på musikframträdanden där. Det har även Anna, men utöver det har hon inte varit med på någon annan aktivitet eftersom hon inte vet vad som funnits att göra, berättar hon. När Anna fått reda på vad som är på gång på biblioteket har det varit genom en veckobaserad taltidning som bland annat innehåller lokala nyheter, samhällsinformation och nöjestips. Saga får reda på vad som händer på biblioteket genom anslag eller informationsblad på biblioteket. Då ser hon till att boka in de kvällarna som har någon intressant föreläsning eftersom hon tycker att det är kul att lyssna på människor som vet och kan mycket. Saga går ofta på föreläsningarna på egen hand.

Ingen av respondenterna brukar bestämma träff med vänner på biblioteket, men det händer att de springer på någon som de känner där. Kalle berättar att de då brukar titta på böcker tillsammans och fika i bibliotekets café. Unni tycker att det är skönast att gå till biblioteket på egen hand, så att hon får vara ifred. Detsamma gäller Saga, som menar att hon inte hinner läsa om hon har med sig någon och att hon tycker att det är roligare att träffa vänner på exempelvis ett café.

Ingen av respondenterna använder datorerna på biblioteket. Anna berättar att hon inte har använt datorerna för att hon då måste få hjälp med att logga in. Unni hade tänkt använda en dator på biblioteket en gång, men struntade i det för att hon inte visste hur det fungerar. De fyra respondenterna använder heller inte biblioteket som studieplats. Unni och Anna använder folkbiblioteket till viss del i studiesammanhang genom att de ibland lånar böcker till skolan

därifrån. Saga använde biblioteket som studieplats då hon gick i grundskolan och under gymnasiet då det var många egna arbeten som det söktes fakta till på biblioteket.

6.1.3 Tillgänglighet och bemötande på biblioteket

Angående tillgängligheten på biblioteket tycker alla fyra respondenterna att de hittar bra i lokalen. Kalle menar att han hittar rätt så bra eftersom han har besökt biblioteket många gånger. Unni har lärt sig att hitta på egen hand i biblioteket, men också genom skolan. Kalle kommer inte ihåg om det är någon som visat honom runt på biblioteket eller om han lärt sig att hitta helt på egen hand. Ibland brukar Kalle titta på bilderna som finns på knubbarna i lästhyllan när han letar böcker. Detsamma gäller Anna. Kalle tycker att det är bra att det är indelat på det viset för att då hittar man var böckerna man är ute efter står någonstans. Kalle tittar sedan efter på boken att det står på svenska och vem som har skrivit boken.

Även Anna anser att hon hittar bra på biblioteket. Dock refererar hon mest till lästhyllorna, och berättar att hon tycker att det är svårt att hitta på vuxenavdelningen och bland facklitteratur där hon brukar titta på böcker ibland och låna åt sin pojkvän. Då ber hon bibliotekspersonalen om hjälp direkt. Unni tycker även hon att vuxenavdelningen är för komplicerad och brukar därför sällan besöka den avdelningen. Kalle brukar be bibliotekspersonalen om hjälp om han letar efter något speciellt, och han får då hjälp, berättar han. Alla respondenterna uppger att de får hjälp av bibliotekspersonalen och de tycker bra om dem. Det Kalle tycker att bibliotekspersonalen är bra för är att han kan fråga dem om vad som finns på biblioteket. Unni brukar be om hjälp när det är en bok som hon vill låna, men inte hittar. Detsamma gäller Saga, som menar att det är ju det som bibliotekspersonalen är till för. Saga tycker att det kan vara svårt att förstå alla hyllor och vad beteckningarna står för, och ibland kan det även vara svårt att förstå vad bibliotekspersonalen menar, men tillägger att de för det mesta är duktiga på att visa.

Anna brukar be om hjälp när hon ska låna i automaten för det tycker hon är svårt och det blir lätt fel. Det har hänt att hon fått kravbrev från biblioteket om att hon ska lämna tillbaka en bok trots att hon redan gjort det. Ett annat problem med biblioteket som alla fyra respondenter nämner är trapporna i huset. Trapporna är inget problem för dem, menar alla förutom en som är i behov av en ledstång, men att det kan vara svårt för andra som sitter i rullstol eller har svårt att gå. Anna tycker att det borde finnas lite fler skyltar på biblioteket, annars är det svårt att hitta menar hon.

6.1.4 Åsikter och tankar om biblioteket

Rent allmänt så är alla fyra respondenter positivt inställda till biblioteket och tycker att det är bra. Saga tycker att bibliotek är skönt att ha, att det är mysigt och att det finns så mycket fascinerande där. Hon tycker att det är bra att biblioteket börjat ha böcker för handikappade, men undrar varför böcker om teckenspråk bara finns på barnavdelningen. Saga tycker även att det är bra att fler böcker kommer som talbok för dem som inte kan läsa själva. I övrigt tycker hon att det mesta är bra med biblioteket, framförallt alla böcker som man kan titta på, och att det finns bokbussar för dem som har långt till det vanliga biblioteket samt att bibliotekarierna läser för barnen. Kalle menar att biblioteket är bra för att det inte kostar så mycket att låna film. Anna tycker att biblioteket är bra för att det finns många böcker och dagstidningar där. Hon tycker även att biblioteket är mysigt att vara på, att det är fint och att det är spännande

med alla böcker. Unni tycker att biblioteket är bland det bästa som finns för att det finns en massa att läsa och på olika språk, samt att biblioteket ligger inne i centrum, har ett café och för att det är bra träning för henne.

Om Anna fick önska skulle det vara mer högläsning på biblioteket. Unni skulle gå på fler aktiviteter om det var något spännande på gång, men hon är osäker på om biblioteks-personalen har tid med sådant. De gånger hon har deltagit i någon aktivitet, som högläsning eller föreläsning, så har hon fått reda på det via informationsblad från biblioteket. Kalle tycker att biblioteket borde ha fler filmer, kärleksromaner och talböcker.

Drömbiblioteket är för Kalle ett stort höghus med fler våningar med filmer och böcker. Det ska även finnas ett akvarium samt stolar och bord så att man kan sitta där och äta om man vill. Angående aktiviteter tycker Kalle att de ska prata om fiske. Annas drömbibliotek ska vara lagom stort med alla möjliga böcker där det förekommer en del aktiviteter som högläsning. Ett drömbibliotek för Unni är stort och har många böcker, gärna fantasyböcker och böcker om historia samt på olika språk. Där ska även finnas många datorer samt mycket personal som står i informationsdisken och som biblioteksbesökarna kan fråga om de behöver hjälp. Unni tycker också att det ska finnas ett rum som bibliotekarierna kan använda då de ska läsa för barnen så att de inte blir störda. Aktiviteter som anordnas ska vara musik, teater och läsning tycker Unni. Sagas drömbibliotek kännetecknas av tillgänglighet. Det ska vara lätt att komma åt för alla och allt ska vara på samma plan. Det ska, som i dag, även finnas ett café och fler smårum där man kan sitta och läsa.

6.2 Bibliotekarie och bibliotek

Marianne blev färdig bibliotekarie 2006 och har arbetat på huvudbiblioteket i kommunen sedan januari 2007. Den tjänst hon innehar nu har hon haft i 1,5 år. I tjänsten ingår ansvar för talböcker, Boken kommer och tillgänglighet i stort på biblioteket. Marianne har hand om den sociala verksamheten på biblioteket med dess olika målgrupper och den lättlästa sektionen på biblioteket.

På biblioteket finns inga måldokument för den aktuella användargruppen. Det ingår i den övergripande verksamhetsplanen. En anpassad dator med talsyntes och möjlighet till förstora text finns på biblioteket, men någon anpassad katalog har man inte.

6.2.1 Bibliotekets utbud av anpassat material

Biblioteket har en hel del lättläst litteratur. Marianne berättar att de köper in i stort sett allt som Lättläst-förlaget ger ut och de försöker även leta efter material utanför LL-förlaget, vilket inte är så lätt. Böcker med stor stil finns även att låna. Marianne har tagit fram tre lättlästa lådor (Kärlek, Skräck och spänning samt För i tiden) som kan lånas till gruppboende, dagverksamhet eller äldreboende. I dessa finns exempelvis passande litteratur, saker som associerar till det som böckerna handlar om, Daisy- eller cd-skivor. Lådorna anpassas efter önskemål från beställaren. Lådorna är till för att inspirera till högläsning och för att sprida kulturen ut till de olika verksamheterna.

Intill den lättlästa avdelningen på biblioteket finns avdelningen för talböcker. Biblioteket har tagit över Länsbibliotekets talböcker och har därför ett stort bestånd. På biblioteket finns även

böcker i Daisyformat och tolv Daisyspelare att låna. Utbudet av litteratur på Daisy grundar sig på önskemål eftersom de inte får ladda ner från Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) för att bygga upp ett bestånd. De brända skivorna som lämnas tillbaka förvaras i plastfickor och för att lyfta fram dessa är tanken att göra enkla lådor arrangerade efter författare som låntagarna kan bläddra i.

En så kallad Äppelhylla, som innehåller material för och om personer med funktionsnedsättningar, finns även på biblioteket. Denna är placerad på barnavdelningen. På vuxensidan finns inte exempelvis pictogramböcker eller liknande, berättar Marianne. Biblioteket har tidningen *8 sidor*, som är en tidning med lättlästa nyheter som Centrum för lättläst ger ut. Marianne tycker att *8 sidors* hemsida är bra och önskar att de på biblioteket kunde ha en dator där användare kunde sitta och läsa tidningens uppdaterade nätupplaga. I övrigt erbjuder biblioteket ingen lättläst samhällsinformation, förutom om EU.

Utvecklingsstörda användare har inte varit med och påverkat vad som ska köpas in till biblioteket vad Marianne vet. Men att bjuda in användargruppen så att de får tycka till och ge inköpsförslag eller liknande är något som Marianne tycker skulle kunna vara en bra idé. I lådorna med lättläst har Marianne skickat med en anteckningsbok där låntagarna kan tycka till och ge förslag, men några inköpsförslag har hon ännu inte fått den vägen. Hon menar däremot att det skulle kunna vara en bra kanal att få in förslag genom. En annan kanal är via läsombuden, samt att kunna delta vid möten inom omsorgen eller på gruppbestäderna. Någon direktkontakt med läsombuden finns inte i dag annat än vid de årliga läsombudsträffarna.

6.2.2 Bibliotekets verksamhet för utvecklingsstörda

Länsbiblioteket har hand om läsombudsverksamheten och varje år anordnas en träff där läsombud bjuds in. Där har Marianne deltagit och berättat om lättläst litteratur samt om de lättlästa lådorna. Hon fungerar inte själv som läsombud.

På Världsbokdagen bjuds personer med utvecklingsstörning in till biblioteket för att delta i högläsning. Senaste gången det genomfördes var det inte välbesökt, berättar Marianne, bara tre personer deltog. Annars brukar tio till femton personer dyka upp under den halvtimme som hon läser. Det är en aktivitet som hon menar kan utvecklas, eventuellt med en fikastund. I övrigt har inte biblioteket någon mer återkommande aktivitet för användargruppen, vilket Marianne menar beror en del på tidsbrist. Hon har många målgrupper att tillgodose.

Biblioteket har en Boken kommer-verksamhet, vilken inte är inriktad specifikt på utvecklingsstörda, och nyttjas mest av äldre. Marianne har ett fyrtiotal användare som hon ringer var sjätte vecka och plockar ihop det som användarna önskar.

6.2.3 Tillgänglighet och bemötande

Angående tillgänglighet i stort på biblioteket menar Marianne att det inte alls är anpassat för personer med funktionsnedsättningar eftersom det förekommer många nivåskillnader. Biblioteket inryms i ett hus på 3,5 plan. Hiss finns, men det är inte optimalt, menar hon. Det gjordes en genomgång av biblioteket 2006 och en plan lades upp över vad som behövde åtgärdas. Denna plan revideras nu en aning av Marianne som är tillgänglighetsansvarig på biblioteket. Förhoppningarna är att det ska bli ett helt nytt bibliotek. Men tillgängligheten ska

inte bara utökas rent fysiskt utan även på webben. Detta som en del i den nationella handikappolitiken om utökad tillgänglighet för funktionshindrade 2010.

Hyllorna med lättläst litteratur och talböcker finns en halv trappa ner i biblioteket. Hyllorna gjorde Marianne om efter en föreläsning på Centrum för lättläst där hon fick idéer som hon sedan genomförde. Nivåindelningen på den lättlästa litteraturen användes vid indelningen och märktes även ut på böckerna för att det skulle bli lättare att hitta. Böckerna har även delats in efter genre, som kärlek och spänning. Knubbarna i hyllorna har fått en mer lättförståelig text och vissa har pictobilder.¹⁴¹ Hyllorna med talböcker håller Marianne och en kollega på att ordna till med knubbar och skylthyllor, så att det ska bli lättare att hitta.

Marianne berättar att många utvecklingsstörda användare besöker bibliotekets barnavdelning, som ligger precis vid ingången, men att fler har hittat till den lättlästa avdelningen sedan den gjordes om. Detta tror hon beror på att läsombuden informerats om omgörningen av avdelningen. Det är inte skyltat speciellt för den lättlästa avdelningen på biblioteket, varför Marianne tror att någon måste visa användaren var den ligger första gången. Någon biblioteksvisning för den specifika användargruppen har inte anordnats under Mariannes tid. Om Marianne fick önska skulle den lättlästa avdelningen var lite mer inbjudande och trivsamt med en hörna med fåtöljer. Den ska däremot inte vara avskiljd och det ska inte vara någon egentlig skillnad i inredningen av bibliotekslokalen med utvecklingsstörda användare i åtanke.

En idé som Marianne har efter att inspirerats av bibliotekets barnavdelning, som många ur användargruppen besöker, är att ha böcker i tråg så att användarna kan bläddra bland dem. Hon menar att hon fått signaler om att användargruppen gärna bläddrar bland böcker när de letar efter något att låna. Marianne funderar även kring om det skulle vara bra att placera litteratur som användargruppen lånar från barnavdelningen på den lättlästa avdelningen. Detta känner hon dock att hon först vill ha stöd för hos användargruppen då det annars kan bli lite för utmärkande. Samtidigt tycker hon inte att det är fel att gå till flera ställen i biblioteket och låna, och menar att allt kanske inte behöver vara samlat på ett ställe.

Angående placering av anpassade medier menar Marianne att det är svårt att tänka sig någon annan lösning än den de har i dag eftersom det råder utrymmesbrist på biblioteket, vilket även medför att det är svårt att skylta eller göra något extra. Tidigare fanns exempelvis skyltställ med lättläst litteratur. Efter gallring i hyllorna har det dock skapats skyltutrymme där i stället. Marianne ser även till att nya lättlästa böcker skyltas tillsammans med annan nyinkommen litteratur runt om i biblioteket. Dels för att hon tror att det är många som inte vet om att det finns lättläst litteratur och hon tycker att det är viktigt att de böckerna uppmärksammas. Dels för att det ska vara enkelt att låna något även om man har bråttom. Det är också viktigt att presentera delar av bibliotekets utbud så att biblioteksanvändare som har svårt att välja kan få tips. Marianne har förstått att valsituationen kan vara svår för utvecklingsstörda och hon tror att det kan leda till att de inte lånar något. Då är det bra om bibliotekspersonalen kan träda in och hjälpa till. Marianne menar att det inte är så lätt att låna själv i utlåningsautomaterna, men anser att det är en svår situation att hantera eftersom hon heller inte vill gå fram och fråga om de behöver hjälp. Detta menar hon kan lösas genom att vara bekant med användaren. Det blir då lättare att gå fram och prata lite och sedan fråga om de behöver hjälp med något.

¹⁴¹ Pictogram är ett visuellt språk utvecklat för personer med utvecklingsstörning och innehåller ungefär 1 550 svartvita pictobilder. Varje pictobild står för ett ord eller ett begrepp. (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2009a, s. 2)

Angående bemötande av personer med funktionshinder har biblioteket anordnat bemötand dagar för personalen. Då informerades personalen om funktionshinder, det diskuterades och rollspel testades. I bemötandet av utvecklingsstörda användare tycker Marianne att det är viktigt att bara vara sig själv och att inte göra sig till.

6.2.4 Att nå ut till utvecklingsstörda användare

Marianne tror att vetskapen om specialmedier och bibliotekets verksamheter för användare med funktionsnedsättningar inte når ut till utvecklingsstörda. En orsak är tidsbrist, menar hon, vilket enbart leder till punktinsatser. Varje projekt för med sig planering, genomförande och beroende av andra i personalen, vilket slukar en hel del tid. Hon har planer på att försöka nå ut till utvecklingsstörda användare, men påpekar att hon även har andra användargrupper att tillgodose och att hon måste ta en sak i taget. Om de ska utveckla verksamheten, måste de bli fler som har hand om den, menar Marianne. Hon har i dag själv inte koll på användargruppen, inte heller på gruppbestäderna eller dagverksamheterna, vilket hon känner är en brist. Men Marianne tror att det blir annorlunda då hon går ut och informerar mer om biblioteksverksamheten och bjuder in den specifika användargruppen. Något samarbete finns inte med exempelvis FUB eller liknande föreningar, men hon menar att de genom ett sådant samarbete skulle kunna informera om det biblioteket har att erbjuda.

Marianne tror att vetskapen om talböcker och Daisy inte riktigt är spritt bland de utvecklingsstörda biblioteksanvändarna. Hon tycker inte att det helt och hållet kan ersätta exempelvis högläsning, men att det kan vara ett bra komplement. Varför det inte nått ut till användargruppen tror Marianne beror på att det inte är så många som har vetskap om rättigheten och möjligheten att låna talböcker. Under hösten 2009 har biblioteket drop in en eftermiddag i månaden där personalen finns tillgänglig för att informera och besvara frågor om Daisy och talböcker. Då visar de bland annat hur Daisyspelarna fungerar och hur man söker i katalogen. Detta görs för att nå fler användare. Marianne menar att exempelvis vuxna dyslektiker kanske inte vågar sig till biblioteket, men hoppas att de ska göra det när de vet att det finns någon att fråga. Biblioteket har även under hösten 2009 börjat förmedla Daisyböcker till äldreboenden, dit det köpts in Daisyspelare. Det ska gå via posten och ska således underlätta för omsorgspersonalen då de slipper ta sig till biblioteket för att låna. Detta är något som Marianne kan tänka sig skulle fungera även för utvecklingsstörda på grupp- och servicebostäder. Boken kommer-verksamheten, som kan nyttjas av dem som har svårt att ta sig till biblioteket, tror Marianne inte når ut till alla som kan vara aktuella för tjänsten. Hon tror att det finns väldigt många som kan vara hjälpta av den tjänsten, men att det inte gjorts någon satsning för att nå ut än och att det är en fråga om resurser.

7. Analys

I detta kapitel analyseras det som framkommit vid informant- och respondentintervjuerna med hjälp av de teoretiska utgångspunkter som tas upp i kapitel 4. Kapitlet har delats in i två teman, **Biblioteksanvändning** och **Faktorer som påverkar tillgängligheten**, som utformats efter de teoretiska utgångspunkterna och uppsatsens frågeställningar.

7.1 Biblioteksanvändning

Här analyseras de utvecklingsstörda respondenternas utsagor med hjälp av en förenklad version av Marianne Andersson och Dorte Skot-Hansens analysmodell över folkbibliotekens roll och profil (se kapitel 4.1) för att ta reda på hur respondenterna använder biblioteket. De fyra delarna är: **Kulturcenter**, **Kunskapscenter**, **Informationscenter** och **Socialcenter**.

7.1.1 Kulturcenter

Alla respondenterna med utvecklingsstörning använder sitt bibliotek i huvudsak som kulturcenter. Här är kulturupplevelser det centrala och till denna del av analysmodellen hör att låna litteratur och att delta i bibliotekets aktiviteter och arrangemang, som utställningar, debatter och föredrag.

Respondenternas litteraturförsörjning kommer mestadels från biblioteket där alla fyra lånar olika former av litteratur (exempelvis i form av lättläst och talböcker), film och musik. Alla fyra respondenter tar sig till biblioteket på egen hand och är vana biblioteksbesökare. Respondenterna har även besökt arrangemang eller aktiviteter på biblioteket någon gång, två av dem bara vid enstaka tillfällen. Kalle är den som har deltagit i bibliotekets aktiviteter allra minst av respondenterna då han bara bevistat ett arrangemang i form av en filmvisning. Anna har heller inte bevistat så många av bibliotekets arrangemang. Hon har besökt ett arrangemang på biblioteket med högläsning speciellt för utvecklingsstörda under Världsbokdagen och musikarrangemang. Unni har även hon besökt högläsning på biblioteket tillsammans med Anna, men också bevistat föredrag. Unni skulle gå på fler aktiviteter om det är något som faller henne i smaken. Den som nyttjar bibliotekets arrangemang mest är Saga som besökt flera föredrag, exempelvis om författaren JRR Tolkien och med författaren Monica Zak. Hon har liksom Anna även besökt biblioteket när det anordnats musikframträdanden där.

Angående respondenternas önsknings om hur deras drömbibliotek ska vara så är det främst biblioteket som kulturcenter som nämns. Det är framförallt litteratur och olika aktiviteter, som högläsning, föreläsningar och musik- eller teaterframträdanden, som respondenterna pratar om när drömbiblioteket diskuteras.

7.1.2 Kunskapscenter

Biblioteket som kunskapscenter har kunskapen i centrum och biblioteket nyttjas här av användaren som studieplats eller på annat sätt kopplat till utbildning. Biblioteksvisning och användarundervisning hör också till denna av del modellen.

Biblioteket som kunskapscenter är inte särskilt välutnyttjat av respondenterna i denna studie, trots att tre av respondenterna går i skolan varje vecka. Ingen av dem använder biblioteket direkt som kunskapscenter i den meningen att de använder biblioteket som studieplats. Saga använde biblioteket som studieplats när hon gick i grundskolan och under gymnasietiden, men inte längre. En anledning till att Anna inte använder biblioteket som studieplats kan vara att hon sällan behöver ta hem läxor. Unni och Anna lånar dock böcker till skolan på biblioteket ibland och Unni menar att biblioteket är bra träning för henne med tanke på all läsning och litteratur på olika språk som finns att tillgå. Hon berättar också att hon ibland sitter och skriver av från böckerna hon lånar, vilket kan tolkas som att hon i viss mån använder biblioteket som studieplats. Saga anser liksom Unni att biblioteket ger bra läsmöjligheter, vilket Saga menar är viktigt för henne så att hon inte förlorar sina läskunskaper.

Även om respondenterna inte använder biblioteket i sin utbildning i så hög grad kan man säga att respondenterna använder sig av biblioteket i privat bildningssyfte. Detta görs när de lånar och läser litteratur om exempelvis fiske, djur, kroppen och historia. Kalle är exempelvis väldigt intresserad av fiske och tittar i och lånar ofta böcker om det. Han önskar även att det kunde hållas en kurs på biblioteket om just fiske. Anna lånar böcker om hästar, fåglar och människokroppen för att lära sig mer. Unni intresserar sig för historia och vill gärna lära sig mer om svenska kungar. Saga läser gärna om hästar och det ofta i form av Frida-serien, ungdomsböcker där det även ingår en del fakta om hästar, hästskötsel och ridsport.

Respondenterna nyttjar däremot inte den del av biblioteket som har att göra med att lära sig att orientera sig i biblioteket eller hur man nyttjar bibliotekets resurser. Ingen av respondenterna har, vad de kan erinra sig, deltagit i någon form av biblioteksvisning utan har lärt sig att hitta i biblioteket på egen hand. När respondenterna får fantisera angående hur deras drömbibliotek ska vara, är det ingen av dem som kopplar dessa tankar till biblioteket som en plats knuten till utbildning. Unni är den enda som till viss del kopplar sina önskningar till biblioteket som kunskapscenter i och med önskemål om att det ska finnas mycket litteratur om historia och på olika språk på hennes drömbibliotek.

7.1.3 Informationscenter

Denna del av analysmodellen tar fasta på information. Hit hör bibliotekets referensservice samt samhälls-, turist- och näringslivsinformation. Detta är liksom biblioteket som kunskapscenter en del som inte nyttjas i speciellt stor utsträckning av studiens respondenter. Alla fyra respondenterna nyttjar däremot bibliotekets referensservice i viss mån när de exempelvis inte hittar en bok som de vill låna eller om de har svårigheter att hitta på en viss avdelning.

Informationscentret är den del av biblioteket som nyttjas allra minst av respondenterna i denna studie. Ingen av respondenterna nyttjar biblioteket för att ta del av samhälls-, turist- eller näringslivsinformation. Detta trots att det finns en del samhällsinformation i lättläst format på biblioteket, om exempelvis EU och tidningen *8 sidor*. Anna bläddrar ibland i dagstidningarna på biblioteket, men hon kan inte läsa själv och kan således inte sägas ta del av samhällsinformation i det hänseendet. Angående respondenternas drömbibliotek är Unni den enda som önskar något som har med biblioteket som informationscenter att göra. Hon tycker att det ska finnas mycket personal i informationsdisken som kan besvara biblioteksbesökarnas frågor, alltså att biblioteket ska ha en bra referensservice som kan nyttjas av biblioteksanvändarna.

7.1.4 Socialcenter

Biblioteket som socialcenter tar fasta på det sociala livet. Här fungerar biblioteket som en mötesplats och användaren kan nyttja bibliotekets funktion med rådgivning inom exempelvis utbildning och arbete samt dess uppsökande verksamhet.

Tre av respondenterna tillbringar en del tid på biblioteket genom att sitta där och läsa eller titta i böcker. Kalle brukar sitta och titta på bilder i böckerna och han besöker även bibliotekets café ibland. Saga är den som spenderar mest tid på biblioteket av de fyra respondenterna och hon sätter sig ganska snabbt för att läsa när hon kommer dit. Det är tyst på biblioteket och inget som stör, menar hon, varför hon tycker att det är skönt att sitta och läsa där ibland. Unni sitter också och läser på biblioteket och fikar även i bibliotekets café emellanåt. Anna är den av respondenterna som nyttjar biblioteket som socialcenter minst. Hon sitter inte på biblioteket och läser och hon träffar sällan vänner där. När hon bevistade högläsningen på biblioteket under Världsbokdagen var hon dock där tillsammans med två vänner, däribland Unni.

Att träffa vänner eller bekanta på biblioteket händer bara emellanåt för alla fyra respondenterna varför biblioteket som socialcenter inte används av respondenterna i så hög utsträckning i den bemärkelsen. Då de träffar vänner på biblioteket sker det slumpartat och är inte något som de planerat i förväg. Kalle brukar ibland stöta på vänner på biblioteket och då tittar de på böcker och fikar tillsammans i bibliotekets café. Saga träffar hellre sina vänner på ett café än på biblioteket för på biblioteket har hon inte tid att umgås, där vill hon läsa böcker. Hon tycker också att det är skönt att gå till biblioteket på egen hand för att det är lugnast på det viset och bestämmer därför inte tid med någon att ses på biblioteket. Saga går oftast på egen hand på de olika arrangemangen som anordnas av biblioteket. Även Unni tycker att det är skönt att få vara själv på biblioteket och föredrar att gå till biblioteket ensam. Hon springer på vänner där ibland och till högläsningen under Världsbokdagen gick hon tillsammans med två kompisar. Ingen av respondenterna nyttjar bibliotekets uppsökande verksamhet, som Boken kommer eller de boklådor som finns att låna till gruppbestäderna.

Biblioteket som socialcenter är något som respondenterna tar upp i sina önskemål angående sina drömbibliotek. Kalle tycker att det ska finnas stolar och bord så att man kan äta och umgås med vänner på biblioteket. Saga tycker att det som i dag ska finnas ett café och även små rum som kan nyttjas till läsning. Biblioteket ska vara en plats där man kan tillbringa sin fritid.

7.2 Faktorer som påverkar tillgängligheten

För att ta reda på vilka faktorer som påverkar tillgängligheten för de utvecklingsstörda respondenterna i deras möte med folkbiblioteket har jag valt att presentera analyserna av deras och bibliotekariens utsagor under en och samma rubrik. Detta för att jag anser att det är meningsfullt att föra samman de båda analyserna då de upplevelser de utvecklingsstörda har kan ha sin grund i det arbete som biblioteket utför. Den enes arbete kan således påverka den andres upplevelser och således de faktorer som påverkar tillgängligheten på biblioteket. Att presentera analyserna tillsammans medför även att onödiga upprepningar undviks. Påpekas ska dock att analyserna av respondenternas intervjuer och informantens genomfördes var för sig och att det endast är presentationsmässigt som de sammanförs. Jag har försökt att noggrant

ange vad som kommer från respondent- respektive informantanalys. Detta för att eftersträva tydlighet. Resultaten från intervjuerna stammar inte från samma intervjumall, vilket eventuellt kan ses som ett problem. Dock användes samma teoretiska utgångspunkt vid analyserna och det sågs därför som värdefullt och mer läsvänligt att föra samman de två analyserna under en rubrik. Vid analyserna används de barriärer som Michael Buckland identifierat (se kapitel 4.2) och som måste överkommas för att uppnå full tillgång till information. Dessa barriärer är följande: **Identifikation**, **Fysisk tillgänglighet**, **Pris för användaren**, **Kostnad för tillhandahållaren**, **Förståelse/kognitiv tillgång** och **Acceptans**. Den sjätte barriären (**Acceptans**) kommer inte att användas i analysen av intervjuresultaten. Jag har valt att dela in texten under varje barriär i passande underrubriker för överskådlighetens skull. En viss upprepning i texten är svår att undvika då de utvecklingsstördas upplevelser kan grunda sig i flera olika barriärer samt för att Bucklands barriärer till viss del går in i varandra.

7.2.1 Identifikation

Här måste en lämplig källa identifieras och enligt Michael Buckland är det en tvådelad process. Dels måste användaren bestämma var källan ska eftersökas, dels ska denna källa identifieras. För att uppnå tillgång till information måste användaren till exempel kunna söka i en bibliotekskatalog eller veta vilka tjänster som finns att tillgå på biblioteket.

7.2.1.1 Identifiera en källa

Ingen av respondenterna uppger att de använder bibliotekskatalogen för att identifiera en specifik källa. Att respondenterna inte använder katalogen kan bero på att det på biblioteket inte finns någon anpassad bibliotekskatalog, vilket således kan försvåra för den aktuella användargruppen att själva söka efter en lämplig källa i den. Däremot finns det tillgång till en dator med talsyntes och möjlighet till förstora text. För det mesta identifierar respondenterna en källa genom att titta direkt i hyllorna för att se vad det finns för utbud eller för att leta efter en specifik bok. Unni använder den lista över symboler som betecknar olika genrer som ett slags bibliotekskatalog för att hitta litteratur av intresse. Anna tittar på de böcker som det skyltas med, och liksom Kalle, tittar hon ibland på de symboler som finns på de lättlästa böckerna. Skyltning kan således vara ett sätt att underlätta vid identifiering och val av källa, något som Marianne är medveten om. Det råder dock utrymmesbrist på biblioteket, vilket försvårar bra skyltning. Tidigare fanns exempelvis skyltställ där den lättlästa litteraturen kunde frontexponeras bättre. För att underlätta för användaren att bara komma in och snabbt låna en bok, och även för att uppmärksamma den lättlästa litteraturen, skyltas det med lättläst litteratur på andra platser än vid lättlästavdelningen i biblioteket. För att ytterligare underlätta för användaren att identifiera en källa, och således undvika att en barriär uppstår, har Marianne en idé om att ha böcker i tråg på lättlästavdelningen. Denna idé uppstod efter att hon fått veta att utvecklingsstörda gärna bläddrar bland böcker i jakt på något att läsa.

7.2.1.2 Bibliotekspersonal

När identifikation utgör en barriär och respondenterna har svårigheter att hitta en källa så vänder de sig till bibliotekspersonalen för att få hjälp. De gånger Kalle har omsorgspersonal med sig på biblioteket kan han även få hjälp av dem om det uppstår problem. För att identifikation inte ska bli en barriär i användarens möte med biblioteket krävs det således, bland annat på grund av svårigheterna för användarna att själva söka i katalogen, att det finns tillgänglig personal som kan hjälpa till att identifiera en källa. Användarundervisning kan också vara ett sätt att påverka att identifikationsbarriärer inte uppstår, men användarundervisning för utvecklingsstörda är inte något som genomförs på biblioteket.

7.2.1.3 Information

För att inte en identifikationsbarriär ska uppstå måste användaren även ha vetskap om tjänster och aktiviteter som biblioteket erbjuder eller anordnar. Detta har inte denna studies användare fullt ut, varför identifikation således kan utgöra en barriär i respondenternas möte med biblioteket, vilket också en av respondenterna påtalar som ett reellt hinder. Detta är Marianne medveten om, trots detta pågår inte någon aktiv informationskampanj för denna användargrupp.

7.2.2 Fysisk tillgänglighet

För att överkomma denna barriär måste användaren få tillgång till källan som efterfrågas. Här kan det handla om att det ska finnas ett exemplar av en viss bok i bibliotekets samling och om det är utlånat eller inte. Det handlar även om att ta sig till biblioteket, hitta till hyllan med hjälp av exempelvis skyltning samt att hitta den specifika boken på hyllan.

7.2.2.1 Avstånd till biblioteket

Unni upplever att det ibland är för långt till biblioteket från en av hennes arbetsplatser, och väljer att inte besöka biblioteket de dagar hon befinner sig där. Närhet till biblioteket är således viktigt för att det inte ska uppstå en barriär i form av fysisk tillgänglighet. Tre av respondenterna bor nära biblioteket och har således i allmänhet inga större problem med att ta sig dit. Både Anna och Kalle tycker att det är lätt att ta sig till biblioteket och Kalle berättar att han åker förbi biblioteket när han tar sig hem från jobbet, vilket underlättar ett besök. Saga är den av respondenterna som har längst till biblioteket och för att ta sig dit måste hon antingen cykla eller åka buss. Saga cyklar när hon ska till biblioteket, och hon ser det inte som ett hinder eftersom hon cyklar i ”ur och skur” som hon säger. Hade Saga däremot varit bunden till att ta bussen hade detta kunnat utgöra en barriär då de enligt henne inte går så ofta.

7.2.2.2 Utbud

Tre av respondenterna anser att de hittar det de vill ha på biblioteket, även om Kalle önskar att det fanns fler filmer, kärleksromaner och talböcker. Respondenterna lånar ofta böcker från lättlästavdelningen där flera hyllor med lättläst litteratur finns. Nästan allt som ges ut på Lättläst-förlaget köps in, samt annan lättläst litteratur. Saga är den enda av respondenterna som menar att man inte kan hitta allt man vill ha på ett ställe, även om hon mestadels anser att hon hittar det hon vill ha. På vuxenavdelningen finns inte de hästböcker som Saga vill läsa, så hon måste antingen gå till barn- eller lättlästavdelningen. Alla böcker finns heller inte som talbok, menar hon. Detta trots att utbudet av talböcker är stort på biblioteket. Likaså finns det möjlighet att låna Daisyspelare och skivor till dessa, där böckerna laddas ned från Talboks- och punktskriftsbiblioteket. Antalet Daisyspelare har även utökats eftersom biblioteket tidigare hade problem med köer för att få låna en spelare.

Teckenspråksböcker är något som inte finns på vuxenavdelningen, vilket Saga tycker är underligt. Där uppstår en barriär i användarens möte med biblioteket. Det anpassade materialet i form av exempelvis bliss och pictogram finns i stället i Äppelhyllan placerad på barnavdelningen. Utbudet av samhällsinformation är något som inte tas upp av respondenterna. Om detta beror på att de inte är intresserade av det eller om det beror på att utbudet av lättläst samhällsinformation på biblioteket är dåligt är svårt att säga. Det utbud som finns är lättläst information om EU och tidningen *8 sidor*. En önskan hos bibliotekarien finns om att ha en dator där nätupplagan av *8 sidor* kan läsas.

För att tillgängliggöra kulturen samt för att uppmuntra till högläsning finns tre lättlästa lådor att låna till exempelvis gruppboende eller dagverksamhet. Genom lådorna får användaren tillgång till det biblioteket har att erbjuda och ett biblioteksbesök som kan utgöra en barriär undviks därmed. Detta har dock inte nyttjats vid någon av de grupp- eller serviceboende där respondenterna bor, vilket kan bero på att läsombudsverksamheten inte är särskilt aktiv på boendena. Användaren blir också vid nyttjande av dessa lådor beroende av både omsorgs- och bibliotekspersonal i sin kontakt med biblioteket. I de lättlästa lådorna finns en anteckningsbok där det är meningen att användarna ska kunna tycka till och ange önskemål, dock har inga inköpsönskemål inkommit den vägen. Utvecklingsstörda användare har inte varit med och påverkat vad som ska köpas in till biblioteket, men att bjuda in utvecklingsstörda för att de ska få tycka till och komma med förslag är en idé som Marianne tycker är bra.

Det förekommer få aktiviteter på biblioteket specifikt för utvecklingsstörda biblioteksanvändare. Den enda är högläsning på Världsbokdagen då gruppen bjuds in. Detta är något som respondenterna önskar sig mer av och säger sig intresserade av.

7.2.2.3 Hitta på biblioteket

Alla fyra respondenterna uppger att de inte har några större problem med att hitta på biblioteket. De är vana biblioteksbesökare och hittar på de avdelningar de oftast besöker. Saga besöker de flesta av bibliotekets avdelningar och uppger att hon inte har några större problem med att hitta. Däremot menar hon att det inte alltid är så lätt att förstå alla märkningar på hyllorna och vad de står för. Det anser även Anna och Unni, vilket leder till en barriär i form av fysisk tillgänglighet. Kalle är den enda av respondenterna som inte tar upp att hitta på någon av bibliotekets avdelningar som något problem, vilket kan bero på att han oftast bara besöker lättläst- och talboksavdelningen och ibland även kan få hjälp av omsorgspersonal som är med honom på biblioteket.

Kalle berättar att han hittar med hjälp av skyltar. Han anser att skyltar är bra för att det står med stor text, och tycker även att bilder på skyltarna kunde vara bra. Anna tycker att det borde finnas fler skyltar på biblioteket så att det blir lättare att hitta. Hennes åsikt kan ha sin grund i att det inte är speciellt skyltat till den lättlästa avdelningen och bristen på skyltning kan utgöra en faktor som hindrar i de utvecklingsstördas möte med biblioteket. Marianne menar att det måste vara någon som visar användaren var lättlästavdelningen finns första gången för att de ska hitta. Allt fler utvecklingsstörda användare har dock hittat till avdelningen, menar Marianne, vilket kan bero på visningen för läsombuden efter avdelningens omgörning. Någon visning av biblioteket eller användarundervisning direkt för utvecklingsstörda har inte anordnats under Mariannes tid på biblioteket. Placeringen av lättlästavdelningen där den är i dag vet inte Marianne vad det finns för tankar bakom, men menar att någon måste ha tänkt till när den placerades just där. En informationsdisk finns i närheten, vilket kan underlätta för användarna för att närhet till bibliotekspersonal då finns. Om respondenterna har svårigheter med att hitta en bok som de är ute efter frågar de nämligen bibliotekspersonalen, som således är en betydande faktor i användarnas möte med biblioteket.

7.2.2.4 Hylluppställning och skyltning

Som nämndes under 7.2.1 Identifikation går respondenterna ofta direkt till en specifik hylla eller tittar bland hyllorna i biblioteket för att finna en lämplig källa. För att hitta något av intresse använder sig Unni av genresymbolerna som Marianne märkt knubbarna i lättlästhyllan med. Även Kalle brukar titta på de symboler som finns på lättlästhyllan, och tycker att det är bra att böckerna är indelade efter genre eftersom det underlättar i sökandet.

För att ytterligare öka tillgängligheten finns funderingar angående att placera litteratur som många utvecklingsstörda användare lånar från barnavdelningen bland den lättlästa litteraturen. Dock upplevs en viss osäkerhet inför detta eftersom det kan vara för utmärkande att placera barnböcker bland den lättlästa litteraturen. Respondenterna i denna studie besöker ibland barnavdelningen för att leta efter relevanta källor, varför en sådan tanke borde öka tillgängligheten för dem. Respondenterna lånar ofta talböcker och att hyllorna med talböcker görs om med knubbar och skylthyllor blir en faktor som underlättar i sökandet. Daisyskivorna ska även lyftas fram och göras mer lättillgängliga genom att skivorna ordnas efter författare i lådor som användarna kan bläddra i.

7.2.3 Pris för användaren

Denna barriär grundar sig i vad användaren måste förbruka av exempelvis sin tid och energi för att få tillgång till den identifierade källan. Barriären kan handla om att lära sig att använda ett svårt och användarvänligt system eller att kunna ta sig till biblioteket och vad det kostar i form av tid, pengar, ansträngning och obehag för användaren. Priset måste vara acceptabelt för användaren för att inte utgöra en barriär.

7.2.3.1 Avstånd till biblioteket

Närhet till biblioteket är som tidigare nämnts en viktig faktor för att barriärer i användarnas möte med biblioteket inte ska uppstå. Ingen av respondenterna uppger att de har några större problem att ta sig till biblioteket, men för Saga som har längre än de andra till biblioteket skulle en kostnadsbarriär kunna uppstå om hon inte kunnat ta sig dit på egen hand med cykel utan varit tvungen att ta bussen.

7.2.3.2 Hitta på biblioteket

Att inte hitta på biblioteket kan utgöra en kostnadsbarriär för användaren, något som Marianne är medveten om då ingen speciell skyltning finns till den lättlästa avdelningen. Respondenterna upplever dock inte detta som någon barriär. De upplever heller inte några problem med de nivåskillnader och trappor som finns i biblioteket, men de nämner alla dem som något som kan utgöra ett hinder för andra som inte kan, eller har svårt att, gå. Trapporna kan således utgöra en barriär för användaren i form av ansträngning eller utestängande om en fungerande hiss exempelvis inte finns. Detta är man medveten om från bibliotekets sida och Marianne menar att biblioteket inte är anpassat för personer med funktionsnedsättningar. Det finns dock planer på ett nytt bibliotek.

7.2.3.3 Teknik

Kostnader för användaren kan även uppstå vid användning av olika former av teknik på biblioteket eftersom det tar tid och kraft att lära sig hur det fungerar. Respondenterna i denna studie använder varken datorer eller bibliotekskatalog på biblioteket, vilket de uppger beror på att de inte förstår hur. Att de inte använder bibliotekskatalogen kan eventuellt också bero på att de inte vet om att den finns eller att den kan användas av dem. Det uppstår således en svåröverkomlig barriär som dels grundar sig i kognitiva svårigheter, dels i ett för högt pris för användaren i form av tid och ansträngning som måste läggas ner för att skapa insikt i hur systemen fungerar. Denna barriär är dock inte något som man på biblioteket arbetar aktivt med för att hjälpa användarna att överkomma. En dator med talsyntes finns, men ingen användarundervisning för gruppen har skett, vilket medför att barriären kvarstår.

7.2.3.4 Information

Det kostar även för användaren att ta reda på vilka arrangemang som anordnas på biblioteket, samt vilka tjänster som finns att nyttja. Detta pris tar sig uttryck i den tid och den ansträngning det tar i anspråk för användaren att ta reda på informationen. Det är dock endast en av respondenterna som upplever detta som en barriär. Kalle tycker att det är svårt att ta reda på vad som händer på biblioteket, något han måste ta reda på själv, menar han, eftersom det inte är någon som berättar för honom vilka aktiviteter som anordnas på biblioteket. De övriga tre tillgodosör sig informationen på varierande sätt. Anna informerar sig via den veckobaserade taltidningen som hon får hemskickad. Dock kan detta vara ett urval av aktiviteter, varför hon således kan gå miste om information om vissa av bibliotekets aktiviteter.

Respondenterna har dock inte vetskap om alla de tjänster som finns att nyttja på biblioteket. En tjänst som finns på biblioteket, och som ska underlätta för användare som har svårt att själva ta sig dit, är Boken kommer. Denna tjänst nyttjas dock mest av äldre personer och inte specifikt av utvecklingsstörda. Det är inte många som har vetskap om möjligheten att nyttja denna tjänst, tror Marianne, eftersom det inte är någonting de aktivt informerar om förutom via hemsida och informationsblad. Detta kan bli en kostnad för användaren i och med att denne går miste om en tjänst de skulle kunna vara behjälpta av samt att det tar tid och ork att ta reda på information om tjänsten på egen hand. Marianne tror heller inte att vetskapen om rättigheterna att låna tal- och Daisyböcker är så spridd bland biblioteksanvändare med utvecklingsstörning, varför det således blir en kostnad för användaren att själv informera sig om detta. Alla respondenterna har dock någon gång lånat talböcker på biblioteket. Under hösten 2009 har biblioteket haft drop in en eftermiddag i månaden där bibliotekspersonal finns tillgänglig för att besvara frågor om Daisy- och talböcker, visa hur man söker i katalogen och hur en Daisyspelare fungerar. Detta görs för att nå fler användare över lag och således öka tillgängligheten för användarna.

7.2.3.5 Bibliotekspersonal och bemötande

Tillgänglig personal är viktig för att underlätta för användaren i dennes besök på biblioteket. Respondenterna vänder sig exempelvis direkt till bibliotekspersonalen om de är i behov av hjälp. Därför är också bemötande en viktig del. Bemötandedagar, med fokus på personer med funktionsnedsättningar, har anordnats för all personal på biblioteket. Dock upplever Marianne det svårt att bara gå fram och fråga om en person med utvecklingsstörning behöver hjälp vid exempelvis utlåningsautomaten. Det skulle då vara behjälpligt om hon var bekant med användarna, vilket hon inte är i dag. Hon känner att hon har dålig koll på användargruppen, vilket i slutänden kan leda till en kostnad för användaren vid ett biblioteksbesök.

Studiens respondenter upplever bibliotekspersonalen som vänlig och hjälpsam varför att fråga dem om de är i behov av hjälp inte utgör en barriär i form av obehag. Eventuellt skulle Annas problem med datorer och återlämning kunna tolkas som att hon inte alltid ber om hjälp när hon behöver det. Men hon uppger att hon ber bibliotekspersonalen om hjälp, speciellt då hon letar böcker på vuxen- eller fackavdelningen, och att hon tycker bra om dem. Saga menar att det ibland kan vara svårt att förstå vad bibliotekarierna menar när de pratar om beteckningar på böckerna. Det leder till en form av kommunikationsbarriär som kan kosta användaren tid, ansträngning och eventuellt obehag att överkomma.

7.2.4 Kostnad för tillhandahållaren

Denna barriär handlar om den kostnad som finns för den som tillhandahåller tjänsterna. Det handlar om ansträngning, tid och pengar, och även om utrymme. Kostnaden måste vara förenlig med tillhandahållarens värderingar och synen på sin roll. Här kan det röra sig om kostnaden för att tillhandahålla anpassade medier, aktiviteter, tjänster eller hjälpmedel för personer med funktionsnedsättningar, samt om storlek på lokaler.

7.2.4.1 Tid och resurser

Enligt Marianne så är personer med funktionsnedsättningar en viktig grupp på biblioteket, dock handlar det ändå om prioriteringar och resurser. Marianne är ensam ansvarig för den sociala verksamheten och har således många olika användargrupper att tillgodose. Tidsbrist leder till avvägningar och punktinsatser, och alla projekt som dras igång tar tid att planera och genomföra och skapar även ett beroende av andra personer i personalstyrkan. Detta medför i sin tur att få arrangemang speciellt för utvecklingsstörda anordnas på biblioteket, att man inte når ut med verksamheten till dem samt att det är svårt att skaffa sig kunskap om och kontakter med användargruppen. Det upplevs som en brist att inte inneha denna kunskap och dessa kontakter, varför det även kan ses som en kostnad för tillhandahållaren ur det perspektivet. Att leta upp litteratur utanför Lättläst-förlaget är även det en kostnad för tillhandahållaren i form av tid, då det inte är så lätt att hitta material via andra kanaler. Tidsbristen utgör en barriär som strider mot de prioriteringar som finns på biblioteket.

Att nå ut med Boken kommer-verksamheten till alla som skulle kunna vara aktuella för den är en resursfråga och således en kostnad för tillhandahållaren, varför det inte gjorts någon riktig satsning med nå ut med tjänsten. Detsamma gäller förmedling av Daisyböcker via post även till grupp- och servicebostäder samt att ha en dator där tidningen *8 sidor* kan läsas.

7.2.4.2 Utbud

Biblioteket har ett stort utbud av lättläst litteratur och talböcker, samt även böcker med stor stil. Däremot finns det inget material med pictogram eller bliss på vuxenavdelningen, utan dessa typer av anpassade material finns i Äppelhyllan på barnavdelningen. Utbudet av lättläst samhällsinformation är dåligt. Om detta är en resursfråga eller brist på efterfrågan är oklart. Tre lättlästa lådor finns sammansatta med diverse material, som anpassad litteratur och saker som associerar till litteraturen, och som kan lånas in till dagverksamhet eller gruppbostad. Detta är något man har satsat på från bibliotekets sida.

7.2.4.3 Lokaler

Eftersom det råder utrymmesbrist på biblioteket är det svårt att tänka sig en annan placering av de anpassade medierna än den som är i dag, menar Marianne. Att det är trångt gör det även svårt att skylta, vilket leder till att man måste hitta alternativa sätt att göra detta på. Utrymmesbristen har även gjort att man varit tvungen att gallra bland den lättlästa litteraturen för att dels få plats med ny litteratur, dels för att kunna skylta bättre.

7.2.5 Förståelse/kognitiv tillgång

För att uppnå tillgång till information måste informationen vara begriplig för användaren. Här kan det handla om att användaren måste ha material som är anpassat efter sin förståelseförmåga eller att informationen förklaras eller översätts.

7.2.5.1 Utbud

Till biblioteket köps det som tidigare nämnts in en hel del lättläst litteratur, som är anpassad efter den aktuella användargruppen, och alla respondenterna i studien har någon gång lånat lättlästa böcker. Kalle tycker att den lättlästa litteraturen är bra för att det är stora och tydliga bilder i böckerna. Alla lånar även talböcker, vilka inte är anpassade efter förståelseförmåga, men trots allt är ett läshjälpmiddel. Saga menar att inte alla böcker finns som talböcker, varför detta kan utgöra en form av kognitionsbarriär. Unni och Saga lånar även litteratur från ungdomsavdelningen. Kalle tittar efter på böckerna så att det står på svenska innan han lånar dem för att han ska kunna förstå det han läser. Biblioteket har även böcker med stor stil i sitt utbud för dem som finner det lättare att läsa böcker om texten är större. Däremot är material med exempelvis pictogram och bliss placerat på barnavdelningen, och vänder sig således mest till den ålderskategorin. Utbudet av lättläst samhällsinformation är bristfälligt och kognitionsbarriärer kan således uppstå för användarna om de vill ta del av samhällsinformation eller låna böcker med pictogram.

7.2.5.2 Teknik

Kognitiv tillgång kan utgöra en barriär för respondenterna då de ska använda datorer och utlåningsautomater på biblioteket. En anpassad dator med talsyntes och möjlighet till förstord text finns, vilket kan underlätta i utvecklingsstörda användarens möte med biblioteket. Datorerna nyttjas som tidigare nämnts inte av denna studies respondenter, vilket enligt två av respondenterna beror på att de inte förstår hur det går till. Anna berättar att hon inte använder datorerna för att hon då måste be om hjälp för att logga in. Bibliotekskatalogen används heller inte av respondenterna när de letar material på biblioteket, vilket kan bero på svårigheter i att förstå systemet. Även automaterna för utlåning och återlämning kan utgöra en kognitionsbarriär, något som Marianne har förståelse för. Denna barriär är inte något som biblioteket arbetar aktivt med att eliminera. Anna berättar att hon tycker att automaterna är svåra att använda och att det hänt att hon har fått kravbrev för böcker som hon redan lämnat tillbaka.

7.2.5.3 Hylluppställning och skyltning

Även förståelse av skyltning och beteckningar på vuxen- och fackavdelningarna utgör en barriär i form av kognitiv tillgång för respondenterna, då de har problem med förståelsen av dessa. Tre av respondenterna berättar att de har problem med vuxen- och fackavdelningarna, då det är svårt att förstå hylluppställningen där. Unni tycker att det är för komplicerat och väljer att inte besöka dessa avdelningar så ofta. Anna har även hon problem med att hitta på fackavdelningen eftersom hon måste läsa på baksidan av böckerna samt för att de står i bokstavsordning. För att överkomma denna barriär frågar respondenterna personalen eller undviker att besöka avdelningarna mer än nödvändigt.

För att användarna lättare ska kunna hitta bland den lättlästa litteraturen, och för att således öka tillgängligheten, har hylluppställningen gjorts om. Nivåindelningen märktes ut på de lättlästa böckerna, som även delades in efter olika genrer. Knubbarna fick en mer lättförståelig text och ibland även pictobilder för att underlätta för användarna att hitta bland böckerna. Märkningen av den lättlästa litteraturen är något som nyttjas av respondenterna.

7.2.5.4 Läsobud

För denna studies respondenter kan kognitionsbarriärer lätt uppstå då den kognitiva förmågan hos respondenterna är nedsatt. Anna hade problem med en bok om matlagning som hon lånat samt en bok från ungdomsavdelningen som var för svår för henne. Hon kan själv inte läsa, men har en pojkvän som läser för henne, vilket således kan göra att hon överkommer denna

barriär. Ett sätt att överkomma barriärer i form av kognitiv tillgång skulle kunna vara en livaktig läsombudsverksamhet. Denna verksamhet är däremot inte särskilt aktiv på de grupp- och servicebostäder som respondenterna tillhör, och något kontinuerligt samarbete mellan bibliotek och läsombud finns inte utöver de årliga läsombudsträffarna.

7.3 Sammanfattning

Vid analysen av de utvecklingsstördas utsagor angående sin användning av biblioteket framkommer det att de i huvudsak använder biblioteket som kulturcenter. De är alla fyra flitiga biblioteksbesökare och deras litteraturförsörjning kommer till största del från biblioteket. De besöker arrangemang och aktiviteter som anordnas på biblioteket, vissa oftare än andra. Biblioteket som kunskapscenter nyttjas inte i så hög utsträckning som det skulle kunna göras då tre av respondenterna också utöver sina arbeten studerar. Biblioteket används som studieplats endast av en respondent och det bara emellanåt. Biblioteket kan dock sägas nyttjas som kunskapscenter i privat bildningssyfte då alla respondenter lånar litteratur om för dem intressanta ämnesområden. Däremot så används inte möjligheterna att lära sig att orientera sig på biblioteket som också hör till denna del av analysmodellen. Biblioteket som informationscenter är den del som nyttjas allra minst av respondenterna, då ingen av dem tar del av samhällsinformation på biblioteket. De nyttjar dock bibliotekets referensservice när de frågar personalen om hjälp med att till exempel hitta en bok. Biblioteket som socialcenter används till viss del av tre av respondenterna som gärna tillbringar en del tid på biblioteket med att läsa och titta i böcker. Däremot är det oftast på egen hand som de besöker biblioteket och inte i syfte att socialisera och ingen av respondenterna bestämmer således träff med någon på biblioteket.

Vid analysen av de faktorer som påverkar tillgängligheten för utvecklingsstörda biblioteksanvändare framkommer det att det finns vissa upplevda barriärer som kan utgöra hinder i de utvecklingsstördas möte med biblioteket. Angående barriären identifikation så använder inte respondenterna den bibliotekskatalog som finns. Dock finns ingen anpassad katalog. Respondenterna tittar direkt i hyllorna eller frågar personalen om hjälp behövs. Ett par av de utvecklingsstörda använder den lista med symboler som betecknar olika genrer på lättlästhyllan. Skyltning är således en faktor som underlättar för utvecklingsstörda användare, vilket bibliotekarien är medveten om, men trångboddhet på biblioteket har i viss mån satt käppar i hjulet för det. Respondenterna har inte vetskap om alla tjänster som finns att tillgå på biblioteket varför detta således kan utgöra en identifikationsbarriär då biblioteket inte aktivt för någon informationskampanj mot denna grupp.

När det gäller fysisk tillgänglighet utgör att hitta på biblioteket eller att ta sig till biblioteket inget större hinder för de utvecklingsstörda respondenterna. Det enda som kan utgöra en barriär är när de besöker avdelningar de inte är riktigt bekanta med. Där kan de uppleva svårigheter med att förstå systemet varmed litteraturen är uppställd, vilket leder till att de inte besöker de avdelningar som de upplever problem med så ofta, varför det uppstår en barriär i mötet med biblioteket. Denna barriär överkommer de dock genom att be bibliotekspersonalen om hjälp. Angående utbudet är Saga den enda av respondenterna som eventuellt kan uppleva fysisk tillgänglighet som en barriär då allt hon vill läsa inte alltid finns tillgängligt. På biblioteket finns ett stort utbud av bland annat lättläst och talböcker, däremot är utbudet av lättläst samhällsinformation skalt. Tre lättlästa lådor finns att låna till gruppbostad. För att utöka den fysiska tillgängligheten finns tankar om att placera böcker som utvecklingsstörda lånar från barnavdelningen bland den lättlästa litteraturen.

Ingen av respondenterna använder datorerna på biblioteket, och två av dem uppger att anledningen till detta är att de inte förstår hur det går till. Det uppstår således en barriär i form av kostnad för användaren i form av den tid och ansträngning det tar i anspråk för att förstå systemet, varför de således väljer att inte använda datorerna. Anna har ibland även problem med automaterna för utlåning och återlämning. Respondenterna använder som tidigare nämnts inte bibliotekskatalogen för att söka efter passande källor och man kan således säga att det är de tekniska delarna av biblioteket som kan utgöra hinder för respondenterna i deras möte med biblioteket. Detta grundar sig antagligen även i barriären kognitiv tillgång, då respondenternas kognitiva förmåga är nedsatt. Att ta reda på vad som händer på biblioteket kan utgöra en kostnad för användaren i form av den tid och ansträngning som måste läggas ner. Däremot uppväger bibliotekspersonalen de eventuella barriärer som uppstår, och kan hjälpa respondenterna att överkomma dessa. Bemötandedagar anordnas för personalen på biblioteket.

Tidsbrist utgör en genomgående kostnad för tillhandahållaren. Det påverkar verksamheten för utvecklingsstörda bland annat genom att det inte förekommer så många aktiviteter utformade specifikt för dem, att annan litteratur än från det Lättlästa förlaget är svår att hitta samt att information inte når ut till användargruppen. Att informera sig om vilka de utvecklingsstörda användarna är och var de finns kan även det utgöra en barriär i form av tidsbrist. Okunskapen leder också till svårigheter för biblioteket att anpassa tjänster och utbud.

Förståelse/kognitiv tillgång kan utgöra en barriär för respondenterna i och med att deras förståelse av all litteratur på biblioteket inte går att uppnå på grund av brister i deras egna kognitiva förmågor. Respondenterna hittar dock vägar runt detta då alla i varierande utsträckning läser anpassad litteratur som finns på biblioteket eller har någon som läser för dem. Kognitiv tillgång kan även utgöra en barriär för respondenterna då de ska använda datorer och utlåningsautomater på biblioteket. Hylluppställning anpassad efter användargruppen är en faktor som inverkar positivt i de utvecklingsstördas möte med biblioteket.

8. Diskussion och slutsatser

I detta kapitel kommer analysresultaten som framkommit i föregående kapitel att diskuteras och kopplas till resultat från tidigare undersökningar i ämnet. Uppsatsens frågeställningar besvaras och förslag till vidare forskning ges.

8.1 Diskussion

8.1.1 Biblioteksanvändning

Det som framkommer vid analysen av intervjuerna med de utvecklingsstörda respondenterna är att de främst använder biblioteket som kulturcenter, de besöker i huvudsak biblioteket för att låna olika typer av litteratur. I Anna Wilners fallstudie om rörelsehindrade och synskadades biblioteksanvändning är det också bibliotekets funktion som kulturcenter som respondenterna nyttjar mest.¹⁴² Detta stämmer även överens med den studie som Anna Gustafsson gjorde för att undersöka bibliotekets roll för utvecklingsstördas integration i samhället.¹⁴³ I jämförelse med Gustafssons undersökning använder mina respondenter inte biblioteket som socialcenter i lika hög utsträckning. De spenderar en hel del tid på biblioteket, men främst på egen hand och inte i syfte att träffa vänner. Jennifer L. Holmes enkätundersökning visar även den att biblioteket i huvudsak nyttjas i rekreationssyfte av informanterna med utvecklingsstörning och att böcker är det man i första hand lånar. Detta menar hon beror på att informanterna inte vet om de andra delarna av bibliotekets service eller tror att de inte kan nyttja dessa.¹⁴⁴ Att inte ha vetskap om bibliotekets alla resurser och hur dessa kan nyttjas tror jag är en anledning till att mina respondenter använder biblioteket relativt begränsat. Kalle uppger exempelvis att han inte deltar i de aktiviteter som biblioteket anordnar för att han inte vet om dem.

Biblioteket nyttjas däremot som kunskapscenter i högre grad av mina respondenter än av informanterna i både Anna Gustafssons och Anna Wilners studier. Detta beror till största del på att tre av respondenterna utöver sitt arbete också studerar, vilket även den informant som nyttjade biblioteket som kunskapscenter i Wilners undersökning gjorde.¹⁴⁵ Alla mina respondenter lånar och läser, i motsvarighet till Wilners informanter, även mycket fakta-böcker, vilket kan sägas vara ett slags privat bildning då de vill lära sig mer inom för dem intressanta områden. Däremot använder inte någon av de tre studerande respondenterna biblioteket som egentlig studieplats och inte i så hög utsträckning i sina studier som de skulle kunna göra. Detta kan ha flera orsaker. Saga uppger att hon studerar hemma och Anna säger att hon inte alltid får läxor. Unni sitter emellanåt på biblioteket och skriver i sin skrivbok, vilket hon uppger är studier för henne. Ibland lånar Anna och Unni böcker till skolan på biblioteket.

Ytterligare en anledning till att biblioteket inte används i så stor utsträckning som studieplats av mina respondenter kan vara att de har problem med att använda datorerna på biblioteket.

¹⁴² Wilner 2005. *Funktionshinder – barriär eller genväg till biblioteket? En fallstudie om rörelsehindrades och synskadades biblioteksanvändning*, s. 46.

¹⁴³ Gustafsson, Anna 2005. *Bibliotekets roll för de utvecklingsstördas integration i samhället*, s. 43f.

¹⁴⁴ Holmes, Jennifer L. 2008. Patrons with developmental disabilities: A needs assessment survey, *New Library World*, s. 538.

¹⁴⁵ Wilner 2005, s. 47.

Både Anna och Unni uppger att de försökt använda datorerna på biblioteket, men inte lyckats förstå hur det fungerar och i slutänden därför valt att inte använda dem. Att respondenterna inte använder datorerna kan, förutom kognitionsbarriärer, även bero på att de inte deltagit i någon form av biblioteksvisning eller användarundervisning. Jag tror, som jag tidigare nämnt, att mina respondenter inte känner till alla möjligheter som står till buds på biblioteket och att de därför inte nyttjar bibliotekets alla användningsområden till fullo. Användarundervisning samt biblioteksvisning speciellt utformad efter användargruppen utvecklingsstörda anser jag därför kan vara ett sätt att öka användandet av bibliotekets i dag outnyttjade områden. Dennis Norlin visar genom sin studie att bibliografisk instruktion påverkar utvecklingsstördas förmåga att använda bibliotekets resurser och utrustning på rätt sätt.¹⁴⁶ Exempelvis skulle användandet av biblioteket som informationscenter kunna öka genom användarundervisning. Detta användningsområde nyttjas minst av respondenterna i denna studie. Liksom i Anna Gustafssons undersökning använder ingen av mina respondenter biblioteket för att ta del av samhällsinformation,¹⁴⁷ vilket kan ha sin grund i att de inte har vetskap om att det finns resurser på biblioteket för att göra detta. Utbudet av lättläst samhällsinformation är inte så stort på biblioteket, men tidningen *8 sidor* finns. Det är dock inte något som mina respondenter uppger att de läser på biblioteket. Internet kan även vara en resurs att använda av respondenterna för att ta del av samhällsinformation, men det görs inte i dag. Ingen av respondenterna nyttjar heller bibliotekets uppsökande verksamhet, till skillnad från två informanter i Anna Gustafssons studie, som lånar böcker ur boklådor som finns på gruppboenden.¹⁴⁸ Detta beror antagligen på att mina respondenter själva kan ta sig till biblioteket och låna böcker på egen hand, men jag tror även att det kan bero på att de inte vet om att biblioteket erbjuder denna service. Denna tanke understöds av Statens kulturråd som i sin rapport skriver att de särskilda tjänster som biblioteket erbjuder ofta är okända för dem som är i behov av dem.¹⁴⁹

8.1.2 Faktorer som påverkar tillgängligheten

Det som framkommer ovan visar att det finns vissa faktorer som hindrar respondenterna i deras användning av biblioteket. Många av de barriärer som uppstår i användarnas möte med biblioteket grundar sig troligtvis i brist på information och kunskap om biblioteket och dess resurser. Endast en av mina respondenter upplever det som ett reellt problem att inte ha vetskap om de tjänster och aktiviteter som finns på biblioteket. Analysen visar även på andra faktorer som påverkar i respondenternas möte med biblioteket.

8.1.2.1 Teknik

Det som framkommer som en svåröverkomlig barriär i respondenternas möte med folkbiblioteket är användning av teknik. Två av respondenterna uppger att de har problem med att förstå hur datorerna på biblioteket fungerar, en barriär uppstår således och leder i sin tur till att respondenterna inte använder datorerna. Respondenterna använder heller inte bibliotekskatalogen när de letar efter litteratur, utan går direkt till en specifik hylla, tittar runt för att hitta en lämplig källa eller frågar bibliotekspersonalen. I Jennifer L. Holmes studie visade det sig att endast fyra procent av informanterna använde datorerna på biblioteket.¹⁵⁰ Den låga

¹⁴⁶ Norlin, Dennis 1990. *Bibliographic instruction for adults with mental retardation*, s. 11.

¹⁴⁷ Gustafsson 2005, s. 43f.

¹⁴⁸ Gustafsson 2005, s. 38.

¹⁴⁹ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999. Statens kulturråd rapport 1999:2, s. 166.

¹⁵⁰ Holmes 2008, s. 538.

andelen visar sig även i Anna Wilners undersökning där endast en person testat IT på biblioteket i form av en satsning på personer med funktionsnedsättningar. Ingen av Wilners informanter använder heller bibliotekskatalogen.¹⁵¹ Om inte respondenterna i min studie fann en lösning runt problemet med att inte kunna använda bibliotekskatalogen skulle det utgöra en faktor som hindrar användaren i mötet med folkbiblioteket. Att de inte använder bibliotekskatalogen kan tolkas som att den är för svår att förstå sig på, att de inte vet om att den finns eller att den kan användas av dem.

På biblioteket finns ingen anpassad bibliotekskatalog och den anpassade utrustning som finns är en dator med talsyntes och möjlighet till förstorad text. Anpassade datorer är något som bibliotekarierna i Camilla Lemhagens studie tar upp som en viktig aspekt.¹⁵² Återigen tror jag att anledningen till att ingen av respondenterna använder datorer och bibliotekskatalog är brist på information och kunskap om biblioteket. Linda Lucas Walling skriver att det är viktigt att bibliotekarier undervisar utvecklingsstörda i hur de använder biblioteket.¹⁵³ Genom användarundervisning skulle eventuella barriärer kunna överbryggas anser jag. En anpassad bibliotekskatalog kan också vara en faktor som kan underlätta i användarnas möte med biblioteket, även om denna studies respondenter inte uttalat upplever det som något problem att inte kunna använda katalogen. Statens kulturråd konstaterar i sin rapport om bibliotekets särskilda tjänster att IT som inte är anpassat efter personer med funktionsnedsättningar kan utestänga gruppen och således minska tillgängligheten.¹⁵⁴ Anna Wilner anser att biblioteket bör satsa på anpassade bibliotekskataloger, då det utöver utökad tillgänglighet för personer med funktionsnedsättningar även kan leda till avlastning för bibliotekspersonalen som annars måste utföra sökningar som användaren själv kan utföra i katalogen.¹⁵⁵

För att kunna använda sig av bibliotekets datorer och således komma i kontakt med fler av bibliotekets resurser skulle användarundervisning i form av en kurs i datoranvändning på biblioteket för utvecklingsstörda kunna vara fruktbart. Tre av mina respondenter använder sig av datorer i skolan och/eller hemma, varför en sådan kurs mestadels kan fokusera på bibliotekets resurser och användningen av dessa. Ytterligare ett förslag för att överkomma barriärerna som uppstår i kontakt med datorerna på biblioteket kan vara en så kallad läs- och skrivstuga som med datorer med anpassade program och utbildade läs- och skrivtekniker kan öka tillgängligheten på biblioteken för användare med funktionsnedsättningar.¹⁵⁶ Att ha en läs- och skrivstuga med personal som sköter verksamheten är dock en fråga om både resurser och lokaler, och grundar sig således i bibliotekets ekonomiska situation och eventuella trångboddhet. Marianne önskar sig exempelvis en dator där det ska gå att läsa webbupplagan av den lättlästa tidningen *8 sidor*, vilket det inte finns möjlighet till i dag och kan tolkas som att resurser inte finns ens till en sådan mindre investering. Jag anser att det motsäger de prioriteringar av personer med funktionsnedsättningar som man har på biblioteket.

¹⁵¹ Wilner 2005, s. 45.

¹⁵² Lemhagen, Camilla 2001. "Allas bibliotek kallar vi vår vision!": *Folkbibliotekens service till utvecklingsstörda*, s. 74.

¹⁵³ Walling, Linda L. 2001. Public libraries and people with mental retardation, *Public libraries*, s. 118.

¹⁵⁴ Gustafsson 2005, s. 51.

¹⁵⁵ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 131.

¹⁵⁶ Wilner 2005, s. 57.

¹⁵⁷ Johansson, Rose-Marie & Ängsved, Sofia 2008. *Det kan alltid bli bättre: En kvalitativ studie av fem folkbiblioteks tillgänglighet för fysiskt och intellektuellt funktionshindrade barn och ungdomar*, s. 40.

8.1.2.2 Hitta på biblioteket

Att orientera sig på biblioteket i stort är inte en faktor som hindrar tillgängligheten för mina respondenter då de är vana biblioteksbesökare. Denna vana att besöka biblioteket verkar vara en faktor som underlättar i utvecklingsstördas möte med biblioteket. De informanter som kontinuerligt besöker biblioteket i Anna Gustafssons studie upplever heller inga problem med att hitta på biblioteket, medan en informant som sällan besöker biblioteket tycker att det är svårt att hitta i lokalen.¹⁵⁷ För att underlätta för biblioteksanvändare med utvecklingsstörning att hitta på biblioteket bör bibliotekslokalen vara enkelt planerad och ha genomgående bra skyltning, vilket en av mina respondenter påpekar är viktigt och säger sig sakna. Skyltarna bör vara stora och synliga med hörsel-, visuella och taktila symboler, skriver Linda Lucas Walling.¹⁵⁸ Färg kan även användas som visuellt hjälpmedel i att orientera sig i bibliotekslokalen, liksom ledstråk.¹⁵⁹ Camilla Lemhagen skriver att det generellt finns goda kunskaper om hur man underlättar för utvecklingsstörda att hitta i bibliotekslokalen, men att dessa kunskaper sällan omsätts i praktiken.¹⁶⁰ Detta gäller även biblioteket i denna studie där anpassad skyltning inte finns. Men ett nytt bibliotek är på planeringsstadiet där anpassningar skulle kunna användas för att öka tillgängligheten för utvecklingsstörda.

Barriärer uppstår däremot när mina respondenter besöker avdelningar de inte är riktigt bekanta med. Tre av respondenterna har problem med att hitta på vuxen- och fackavdelningarna på biblioteket där de upplever svårigheter med att förstå systemet litteraturen är uppställd efter. Detta leder till att respondenterna sällan besöker dessa avdelningar. Bibliotekarier i Lemhagens studie uttrycker åsikter om att utvecklingsstörda även, utöver den lättlästa litteraturen, ska kunna använda sig av bibliotekets ordinarie utbud.¹⁶¹ För att detta ska vara möjligt måste användarna hitta bland det ordinarie utbudet på biblioteket, vilket respondenterna i min undersökning upplever svårigheter med. Anpassad skyltning på alla avdelningar på biblioteket kan vara ett sätt att underlätta för utvecklingsstörda att nyttja alla bibliotekets avdelningar och således öka tillgängligheten för dem.

I dag finns anpassad skyltning på lättlästavdelningen där knubbar fått en mer lättförståelig text och även en pictobild – ett sätt som biblioteket i denna studie arbetat med för att öka tillgängligheten för utvecklingsstörda biblioteksanvändare. Den lättlästa litteraturen är också märkt med genresymboler samt svårighetsgrad. Ett par av respondenterna använder sig av dessa anpassningar för att leta böcker och uppger att det underlättar i deras sökande. Denna typ av anpassad skyltning borde kunna överföras till bibliotekets andra avdelningar. Knubbar med lättförståelig text och en bild kan medföra att användare med utvecklingsstörning även kan förstå och orientera sig på exempelvis vuxen- och fackavdelningarna. Som allt annat så handlar det om resurser för att kunna genomföra en sådan omskytning, men lättlästavdelningen borde i detta fall kunna användas som modell för arbetet och då har man sparat in både tid och resurser anser jag. Ett enklare förslag kan vara att använda sig av en lista som är uppsatt på bokhyllorna där hylluppställning och beteckningar på böckerna är översatta till mer lättförståelig text eller bilder. Biblioteksvisning är även ett alternativ för att undvika att barriärer uppstår, då bristen på kunskap om bibliotekets olika delar och funktioner verkar vara en av anledningarna till att barriärer uppstår för denna användargrupp.

¹⁵⁷ Gustafsson 2005, s. 51.

¹⁵⁸ Walling 2001, s. 117.

¹⁵⁹ Walling 2001, s. 117; Jilsén, Karin & Johansson, Christel 2004. *En bok kan berika livet – om man får ta del av den: En intervjustudie med bibliotekarier och läsombud om utvecklingsstörda och läsning*, s. 46.

¹⁶⁰ Lemhagen 2001, s. 40.

¹⁶¹ Lemhagen 2001, s. 41.

8.1.2.3 Bibliotekspersonal

Bibliotekspersonalen är en ytterst viktig faktor för att barriärer inte ska uppstå i de utvecklingsstördas möte med biblioteket. Respondenterna i min undersökning uppger att de vänder sig direkt till bibliotekspersonalen då de har problem med att exempelvis hitta en bok. Bibliotekarierna överbygger således de hinder som eventuellt kan uppstå, till exempel på vuxen- och fackavdelningarna, varför barriärer sällan uppstår för respondenterna i min studie. Närhet till kvalificerad hjälp är därför viktigt, vilket konstateras i Karin Jilsén och Christel Johanssons studie.¹⁶² Förutom att tillgänglig personal alltid behövs, är det också viktigt med utbildning i bemötande av användare med funktionsnedsättningar. Detta för att bland annat undvika att eventuella kommunikationsproblem uppstår, vilket en av mina respondenter upplever att hon ibland har. I flera studier konstateras det att ett gott bemötande är av stor betydelse och påverkar användningen av biblioteket och kan minska eller eliminera de barriärer som uppstår i användarens möte med biblioteket.¹⁶³ På det undersökta biblioteket har bemötandedagar för all personal genomförts, men borde i min mening anordnas oftare och mer kontinuerligt. Bemötandedagarna borde till stor del fokusera på personer med utvecklingsstörning för att på så sätt öka tillgängligheten för dem då de kanske oftare än andra behöver hjälp. Detta medför även att den osäkerhet som bibliotekspersonalen angett att de upplever, både i denna och andra studier,¹⁶⁴ eventuellt kan elimineras då de får mer kunskaper om gruppen. Både i Anna Gustafssons och Maria Blomquist och Yvonne Collovins studier önskar sig nämligen informanterna mer kunskap angående funktionsnedsättningar.¹⁶⁵ Marilyn M. Irwin konstaterar att det är viktigt för bibliotekspersonalen att ha tillgång till information om funktionsnedsättningar för att kunna betjäna utvecklingsstörda användare bättre.¹⁶⁶

I Dennis Norlins undersökning visade det sig att flera informanter med utvecklingsstörning upplevde det som jobbigt att ta kontakt med främlingar för att be om hjälp,¹⁶⁷ något som mina respondenter uppger att de inte har problem med. För att undvika att denna typ av barriär uppstår tror jag att det är viktigt att biblioteket skapar sig ett ansikte hos användarna då de kan komma att behöva en del hjälp. Ett välbekant ansikte kan leda till en ökad känsla av trygghet, vilket kan underlätta för användarna att våga be bibliotekspersonalen om hjälp då de behöver det. Det kan även leda till att de besöker biblioteket oftare, kanske tittar in bara för att säga hej. Duktig och engagerad personal med ett personligt förhållande till sina användare är viktigt för en väl fungerande verksamhet för äldre och personer med funktionsnedsättningar, konstaterar Statens kulturråd.¹⁶⁸

8.1.2.4 Kunskap om och kontakt med användarna

Någon kontakt eller kunskaper om användargruppen utvecklingsstörda har inte det undersökta biblioteket i dag och det ses som en brist av den intervjuade bibliotekarien. Viljan finns att skapa kontakter, men tidsbrist anges som ett problem som påverkar detta arbete. Innehas inte kunskap om användarna tror jag att det är ytterst svårt att anpassa och utveckla de tjänster man erbjuder. Biblioteket måste ta en mer aktiv roll i att nå ut till användargruppen, menar

¹⁶² Jilsén & Johansson 2004, s. 68.

¹⁶³ Wilner 2005, s. 56; Johansson & Ängsved 2008, s. 37f; *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 71.

¹⁶⁴ Gustafsson 2005, s. 35.

¹⁶⁵ Gustafsson 2005, s. 51; Blomquist, Maria & Collovin Yvonne 2006. *Likvärdig service börjar med ett gott bemötande: Folkbibliotekens beredskap inför 2010*, s. 56.

¹⁶⁶ Irwin, Marilyn M. 1995. The issues, s. 38. Ingår i: Walling, Linda Lucas & Irwin, Marilyn M. *Information services for people with developmental disabilities: The library manager's handbook*.

¹⁶⁷ Norlin 1990, s. 14.

¹⁶⁸ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 139.

jag. Samtidigt som kunskaper och kontakter med användarna införskaffas och upprättas kan man också skapa ett intresse för biblioteket hos dem som i dag inte besöker biblioteket. På så vis kan biblioteket även marknadsföra sig självt och sin verksamhet, då studier visar att det kan vara svårt att nå ut till utvecklingsstörda med biblioteksverksamheten.¹⁶⁹

I Unescos folkbiblioteksmanifest står det att läsa att: "Folkbiblioteket bör samarbeta såväl lokalt och regionalt som nationellt och internationellt med berörda intressenter; exempelvis olika användargrupper och yrkeskategorier".¹⁷⁰ I Anna Wilners undersökning har biblioteket tät kontakt med handikapporganisationer och hemtjänst för att informera om sina särskilda tjänster, samt använder lokalradion som medium för att nå ut.¹⁷¹ Kanaler ut till användarna kan således vara föreningar som FUB och läsombud, som finns på de flesta grupp- och servicebostäder, och även kontaktpersoner och anhöriga till utvecklingsstörda, vilket nämns av Karin Jilsén och Christel Johansson.¹⁷² Dessa kanaler nyttjas inte av biblioteket i denna studie. Camilla Lemhagen förvånas, liksom Blomquist och Collovin, över att så få bibliotek har ett nära samarbete eller omfattande kontakt med handikapporganisationerna.¹⁷³ Detta kan jag bara hålla med om då biblioteket på så vis inte utnyttjar möjligheten att nå ut till användarna samt att skaffa sig kunskaper om dem. Detta grundar sig i tidsbrist, något som Marianne tar upp som ett problem med verksamheten, och handlar således om resursfördelning. Idéer finns, men det tar mycket tid i anspråk att upprätta kanaler och kontakter, och denna tid finns inte till förfogande då många användargrupper ska tillgodoses. Marianne menar att om verksamheten för utvecklingsstörda ska kunna utvecklas måste de bli fler som ansvarar för den.

Direktkontakt med grupp- och servicebostäder kan också vara ett sätt att nå ut till användargruppen och kan även vara till nytta för att inhämta kunskaper om användarna. Besök vid dessa för att berätta om biblioteket, eller på annat vis delta i läsombudsverksamhet, kan skapa intresse för att besöka biblioteket bland användarna. Statens kulturråd skriver att biblioteken bör bedriva uppsökande verksamhet för att informera utvecklingsstörda om biblioteket och dess resurser.¹⁷⁴ Som ett slags uppföljning kan användarna sedan bjudas in till biblioteksvisning, vilket Anna Gustafsson föreslår.¹⁷⁵ På så vis kan man öka intresset för biblioteket, introducera ovana biblioteksbesökare och även påverka i de utvecklingsstördas möte med biblioteket. Läsombud som intervjuades av Gustafsson menar att studiebesök på biblioteket har resulterat i en större kännedom om biblioteket och dess resurser hos de utvecklingsstörda.¹⁷⁶ Att anordna ett bokcafé en gång i månaden där boende och personal på grupp- och servicebostäder bjuds in för att besöka biblioteket tror jag kan vara en bra idé för att skapa en kontinuerlig kontakt med användare och omsorgspersonal, samt vana att besöka biblioteket.¹⁷⁷ Jag tror också att aktiviteter som arrangeras speciellt för utvecklingsstörda, där de direktinbjuds, kan locka fler ur gruppen till biblioteket och på så vis skapas också kontakter. Mina respondenter efterfrågar exempelvis fler arrangemang, vilka bör vara varierande. Vissa

¹⁶⁹ Johansson & Ängsved 2008, s. 59; *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 125.

¹⁷⁰ Svenska Unescorådet 2006. *Unescos folkbiblioteks- och skolbiblioteksmanifest*, s. 11.

¹⁷¹ Wilner 2005, s. 38.

¹⁷² Jilsén & Johansson 2004, s. 48.

¹⁷³ Lemhagen 2001, s. 37; Blomquist & Collovin 2006, s. 75.

¹⁷⁴ *Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade* 1999, s. 63.

¹⁷⁵ Gustafsson 2005, s. 56.

¹⁷⁶ Gustafsson 2005, s. 41.

¹⁷⁷ *Likvärdig service! Bibliotekets tjänster till äldre och funktionshindrade* 2000, Bibliotekstjänst, s. 105.

där det bara är att slinka in för att dricka kaffe och lyssna på någon som läser, andra mer fördjupande med exempelvis en läsecirkel.

Utöver den årliga läsombudsträffen finns det inget kontinuerligt samarbete mellan folkbibliotek och läsombud inom omsorgen i den undersökta kommunen. Detta kan delvis bero på att läsombudsverksamheten på grupp- och servicebostäderna inte är så livaktig. Ett återupptagande av den verksamheten och ett närmare samarbete mellan läsombud och folkbibliotek tror jag kan gynna de utvecklingsstördas intresse för läsning och bibliotek. Att läsombudsverksamheten har påverkat intresset för läsning hos utvecklingsstörda visar bland annat Anette Lövgrens undersökning och i Camilla Lemhagens studie beskrivs bibliotekets samarbete med läsombuden som en nyckel till utvecklingsstördas läsning.¹⁷⁸ Jag tror att biblioteket måste ta en mer aktiv roll i att blåsa liv i den borttynade läsombudsverksamheten då den inte alltid på grund av tidsbrist och visst ointresse hos de utvecklingsstörda prioriteras på de grupp- och servicebostäder jag besökte. Det bibliotek som undersöks i Anna Gustafssons uppsats bjuder, förutom en terminsenlig inspirationsträff, kontinuerligt in läsombuden i kommunen till bokprat där nya böcker presenteras.¹⁷⁹ Detta kan vara ett sätt för biblioteket att upprätthålla en fortlöpande kontakt med läsombuden och även inspirera till att verksamheten hålls vid liv ute på grupp- och servicebostäderna.

Den viktigaste kanalen för att skaffa sig information om användarna är att nyttja en kunskapskälla som ofta förbises – de utvecklingsstörda själva. Detta är något som det undersökta biblioteket inte gör i dag. Att biblioteken sällan vänder sig direkt till användargruppen visar sig även i Rose-Marie Johansson och Sofia Ängsveds studie,¹⁸⁰ och i Camilla Lemhagens undersökning är det enbart ett par av de 71 undersökta biblioteken som tagit tillvara på denna gruppens kunskaper. Ett bibliotek har exempelvis tagit hjälp av utvecklingsstörda då de iordningställt en lättläst-hörna, vid ett annat arbetar två personer med utvecklingsstörning som LL-värdar ett par timmar i veckan, en metod som Lemhagen menar att fler bibliotek borde använda sig av för att locka utvecklingsstörda till biblioteket.¹⁸¹ Integrering av personer med funktionsnedsättningar bidrar med kunskaper som organisationen har nytta av.¹⁸²

Jag anser att det är viktigt att låta utvecklingsstörda få ge uttryck för sina åsikter då de är en ”tyst” grupp som sällan får komma till tals. Detta trots att de bär på tankar och erfarenheter som kan vara till nytta för biblioteksverksamheten. Ett förslag för att ta vara på användargruppens kunskaper, och således även anpassa de tjänster som erbjuds dem, är att ha referensgrupper för inköp och verksamhet bestående av personer med utvecklingsstörning. Detta är något som det undersökta biblioteket inte har, men säger sig se som användbart. I de lättlästa lådorna som finns att låna på biblioteket medföljer en anteckningsbok som skulle kunna nyttjas bättre till att samla in idéer och inköpsförslag. Kanske kan användare också via denna, eller genom inbjudan att komma till biblioteket, skriva bokrecensioner av lättlästa böcker, antingen på egen hand eller tillsammans med bibliotekarie/läsombud, som sedan placeras vid lättlästhyllan. På så vis integreras utvecklingsstörda i biblioteksverksamheten på ett sätt som kan göra att de känner sig värdefulla och delaktiga.

¹⁷⁸ Lövgren, Anette 1997. *Projekt läsombud: Omsorgspersonalens roll i förändring*, s. 24; Lemhagen 2001, s. 74.

¹⁷⁹ Gustafsson 2005, s. 35.

¹⁸⁰ Johansson & Ängsved 2008, s. 35.

¹⁸¹ Lemhagen 2001, s. 60.

¹⁸² Blomquist & Collovin 2006, s. 69.

Avslutningsvis tror jag att en av de viktigaste nycklarna till att öka tillgängligheten på folkbiblioteken för personer med kognitiva funktionsnedsättningar är samarbete. Dels med utvecklingsstörda där kunskapsutbyte mellan bibliotek och användare kan ske; biblioteket skaffar sig information om och kontakt med användargruppen samtidigt som användarna inhämtar kunskaper om biblioteket. Dels med läsombud, handikapporganisationer och andra intressenter. Biblioteket måste även ta en mycket mer aktiv roll i att skaffa sig kunskaper och kontakter för att kunna anpassa, utveckla och nå ut med sin verksamhet. En annan viktig nyckel är att införliva en förståelse för att hela biblioteket, inte enbart lättlästavdelningen, ska vara anpassat efter personer med kognitiva funktionsnedsättningar. De ska liksom alla andra biblioteksanvändare kunna nyttja hela biblioteket och alla dess resurser.

8.2 Slutsatser

8.2.1 Vad använder de intervjuade utvecklingsstörda folkbiblioteket till?

Respondenterna är vana biblioteksbesökare och använder biblioteket mest för att låna litteratur av olika slag, där ungdomsböcker, lättläst och talböcker är vanligt förekommande. Faktaböcker är också populärt att låna då respondenterna gärna vill lära sig mer inom för dem intressanta områden. Biblioteket används således även i privat bildningssyfte av alla fyra respondenter, och av tre av dessa även i sin utbildning. Två av de studerande respondenterna lånar böcker till skolan på biblioteket, och en av dem studerar på biblioteket ibland. Dock används inte biblioteket som studieplats i så hög utsträckning som det skulle kunna av de studerande respondenterna, vilket kan grunda sig i bristande kunskaper om biblioteket och dess resurser. Endast en av respondenterna deltar flitigt i de aktiviteter som arrangeras på biblioteket, vilket beror på bristande information samt eventuellt för användargruppen för få anpassade arrangemang. Respondenterna spenderar en hel del tid på biblioteket och går oftast dit på egen hand, och två av dem uttrycker tydligt att de vill vara för sig själva när de är på biblioteket. Det händer att respondenterna umgås med vänner på biblioteket om de råkar stöta på någon där, men det är inget som planeras i förväg.

8.2.2 Hur upplever de intervjuade utvecklingsstörda mötet med folkbiblioteket, och vilka faktorer kan hindra eller underlätta detta möte?

Över lag upplever respondenterna mötet med folkbiblioteket som något positivt och alla anser att biblioteket är bra. Den mest återkommande orsaken till den positiva inställningen är den goda tillgången till litteratur och att det är gratis att låna. Respondenterna är vana biblioteksbesökare, vilket kan ha bidragit till den positiva attityden till biblioteket. Intrycket av bibliotekarierna som respondenterna möter är även det gott, de menar alla att bibliotekspersonalen är bra på att hjälpa till då det behövs. Bibliotekspersonalen är en betydande faktor som kan underlätta i utvecklingsstördas möte med biblioteket, och medför även att oöverkomliga barriärer sällan uppstår för respondenterna. Några faktorer som kan hindra respondenterna är användning av teknik på biblioteket, bristfällig och icke anpassad skyltning och hylluppställning samt dåligt utbud av anpassad litteratur. Det som framkom under intervjuerna var att många av de barriärer som uppstår mest troligt grundar sig i brist på information från och kunskap om biblioteket, samt för bibliotekets del om brist på kunskap om användarna. Därför är användarundervisning samt biblioteksvisning, utöver anpassad teknik och skyltning, viktiga faktorer som underlättar i utvecklingsstördas möte med biblio-

teket. Kontakt och samarbete mellan folkbibliotek och utvecklingsstörda, handikapporganisationer och omsorg/läsombud är även faktorer som kan underlätta i användarnas möte med biblioteket, då folkbiblioteket i dag inte har kunskaper om eller kontakt med sina utvecklingsstörda användare. Förståelse för att hela biblioteket ska vara anpassat efter personer med kognitiva funktionsnedsättningar är även det en faktor som kan underlätta i utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket.

8.2.3 Hur arbetar det undersökta folkbiblioteket för att öka tillgängligheten för användargruppen vuxna utvecklingsstörda?

För att öka tillgängligheten för utvecklingsstörda har man på biblioteket gjort om i hyllorna med lättläst. Nivå och genre har märkts ut på böckerna och knubbarna har fått en mer lättförståelig text och en pictobild. Det finns tankar om att ha en del av lättlästutbudet i tråg då man fått signaler om att utvecklingsstörda gärna bläddrar bland böckerna i jakt på något att läsa. Funderingar finns också om böcker som utvecklingsstörda lånar från barnavdelningen ska placeras på lättlästavdelningen för att underlätta för användarna. På biblioteket skyltas det med lättläst litteratur på olika ställen i lokalen.

Hyllorna med talböcker och Daisyskivor har också gjorts om för att öka tillgängligheten. Utbudet av talböcker är stort på biblioteket och man köper in i stort sett allt som ges ut av Lättläst-förlaget och även annan lättläst litteratur. Biblioteket har satsat på att köpa in fler Daisyspelare, att informera om Daisy och att förmedla Daisyböcker via posten till äldreboenden, något som den intervjuade bibliotekarien tror skulle fungera även för grupp- och servicebostäder. Det är dock inte något man satsar på just nu. Tre lättlästlådor med olika teman finns att låna till gruppbostad och dagverksamhet där en anteckningsbok medföljer så att eventuella tankar och förslag kan komma biblioteket till dels. Utbudet av aktiviteter anpassade efter utvecklingsstörda är inte stort, den enda är högläsning på Världsbokdagen, en aktivitet som bibliotekarien menar kan utvecklas. Biblioteket bjuder in läsombud, som finns på de flesta av grupp- och servicebostäderna i den undersökta kommunen, till en årlig läsombudsträff och utbildning av bibliotekspersonalen i bemötande av personer med funktionsnedsättningar hålls emellanåt. Den tekniska utrustning som finns på biblioteket är en anpassad dator med talsyntes och möjlighet till förstora text. Planer finns på ett nytt bibliotek där den fysiska tillgängligheten eventuellt kan förbättras då dagens bibliotek har många trappor som kan minska tillgängligheten för bland andra utvecklingsstörda.

8.3 Sammanfattande ord om studien

Några generaliseringar går inte att dra från denna studie med tanke på metodval och urval. Metodvalet visade sig vara lämpligt för att uppfylla syftet med denna studie och för att kunna besvara de i inledningen uppställda frågeställningarna. En fördel med semistrukturerade intervjuer är att det finns möjlighet att anpassa frågorna efter intervjuperson, vilket var bra då respondenternas kognitiva förmåga varierade. Min förförståelse av gruppen utvecklingsstörda och även min intervjuvana anser jag ytterligare bidrog till uttömmande och bra svar på de frågor som ställdes och underlättade således min forskarroll.

Att tillåta att respondenterna hade med sig en personal eller annan person var de finner trygghet var inte helt oproblematiskt. Vid en intervju fanns en omsorgspersonal med under

hela intervjun. Idyllisering var i viss mån märkbar under denna intervju. Respondenten svarade ofta positivt på frågorna och var ibland snabb med att svara ”ja” trots att frågan inte var helt uttalad. I detta fall är det möjligt att det hade hjälpt att ha träffat respondenten innan intervjun för att skapa ett förtroende och en trygghet i intervjusituationen. Detta för att sedan klara sig utan omsorgspersonal. Respondenten hade då eventuellt varit mer avslappnad under intervjun och idyllisering skulle då ha kunnat undvikas. Utsagorna från respondenten var dock intressanta och det kom fram en hel del matnyttigt trots allt, varför intervjun ansågs vara relevant att ha med i resultatet. Vid ett annat tillfälle var omsorgspersonal med under en kort stund, vilket gick alldeles utmärkt och påverkade inte intervjun.

Angående resultatet påverkar respondenternas varierande kognitiva förmågor vilka barriärer som upplevs som mest besvärande för dem. Detta gör att resultaten eventuellt skulle sett annorlunda ut vid annat urval där den kognitiva förmågan låg på ungefär samma nivå. Dock verkar respondenterna i denna studie ha problem med ungefär samma former av barriärer trots varierande kognitiva förmågor. Att göra ett urval efter kognitiv förmåga är också mycket svårt och problematiskt. Att enbart ha personer som är användare av biblioteket påverkar också resultaten som framkommit i denna studie. Framförallt ser jag den positiva attityden till biblioteket som ett resultat av detta. Resultaten hade eventuellt kunnat se annorlunda ut om icke-användare deltagit. Men för att få fram faktorer som inverkar på utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket behövdes någon form av erfarenhet av biblioteket, varför urvalet gjordes därefter.

De teoretiska utgångspunkterna som ställdes upp fungerade bra för att analysera det som framkommit under intervjuerna. De av respondenterna upplevda hindren gick dock in i flera av Bucklands barriärer, varför en viss upprepning var svår att undvika. Att sammanföra informant och respondenters uttalanden i analysen var inte helt självklart. Inledningsvis presenterades analyserna var för sig, men det fungerade inte tillfredsställande för resterande del av uppsatsen då teman användes samt medförde onödigt mycket upprepningar. Ett val gjordes då att sammanföra presentationen av analyserna för att behålla den röda tråden och öka läsvänligheten i studien. Valet gjordes även för att kunna ställa respondenternas åsikter mot informantens och för att på så vis finna svar eller grund i de utvecklingsstördas upplevelser av biblioteket och det arbete som genomförs på biblioteket. Jag försökte dock att tydliggöra var informationen kom ifrån.

För att ännu tydligare få grepp om de faktorer som påverkar utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket hade det varit intressant att följa respondenterna under ett besök på biblioteket. Dock hade min närvaro kunnat påverka hur besöket fortlöpte och kanske inte gett de resultat jag hoppats på. Men det hade varit intressant att se hur mötet med biblioteket ter sig i verkligheten för de utvecklingsstörda respondenterna. Kanske hade andra faktorer framkommit genom ett sådant förfaringsätt.

Genom att ingående förklara arbetssätt och val under arbetsprocessens gång har jag arbetat med att uppnå reliabilitet och validitet i undersökningen. Dock kan inte reliabilitet i dess egentliga mening uppnås i en sådan studie som jag genomfört då den inte går att återupprepa och ge exakt samma resultat. Därför kan inga långtgående generaliseringar göras angående utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket. Däremot anser jag att min undersökning gör ett korrekt och intressant nedslag i verkligheten och att resultaten visar på faktorer som underlättar och hindrar de utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket. Validitet anser jag uppnåtts genom noga utformade intervjuguider och genomförda intervjuer. Samt att respondenternas utsagor refererades noggrant och korrekt, och att intervju svaren analyserades

objektivt och förbehållslöst. Jag hoppas att denna studie kan inspirera och skapa eftertänksamhet hos bibliotekspersonal när det gäller verksamhet och tillgänglighet för utvecklingsstörda biblioteksanvändare.

8.4 Förslag till vidare forskning

Utvecklingsstörda och deras koppling till folkbiblioteket är som tidigare nämnt ett relativt outforskat område, därför behövs fler studier angående utvecklingsstörda och deras användning av biblioteket och dess tjänster. Exempelvis kan det göras en studie där man jämför hur biblioteksanvändningen hos utvecklingsstörda ser ut mellan olika kommuner, eller mellan innerstad och ytterområden i större städer. Skolbibliotekets arbete med särskoleelever kan också vara intressant att titta närmare på.

Studier angående läsombudsverksamheter är även av intresse för att se hur denna verksamhet påverkar folkbiblioteket och personer med utvecklingsstörning. Det kan vara intressant att titta på om det finns skillnader i inställning och användning av folkbiblioteket bland utvecklingsstörda användare på grupp- eller servicebostäder där det finns en aktiv läsombudsverksamhet och där det inte finns en sådan. Angående läsombudsverksamheten som drogs igång i mitten av 1990-talet kan det vara intressant att göra en uppföljning och se vad den haft för effekter på utvecklingsstörda och deras biblioteksanvändning, samt undersöka vad som hänt med verksamheten i stort sedan den initierades. Är den fortfarande livaktig i alla kommuner som startat en läsombudsverksamhet, och vad har den haft för effekter för folkbibliotekets del är exempel på frågor som kan vara intressanta att utforska.

9. Sammanfattning

I denna uppsats har det förhållande vuxna utvecklingsstörda har till folkbiblioteket i en utvald kommun, samt vilka faktorer som påverkar deras möte med folkbiblioteket, undersökts. Folkbibliotekets arbete med användargruppen har även studerats. Detta för att de utvecklingsstörda respondenternas upplevelser ska kunna ses i förhållande till det arbete som utförs av folkbiblioteket i den undersökta kommunen. För att uppnå syftet med uppsatsen formulerades tre frågeställningar:

- Vad använder de intervjuade utvecklingsstörda folkbiblioteket till?
- Hur upplever de intervjuade utvecklingsstörda mötet med folkbiblioteket, och vilka faktorer kan hindra eller underlätta detta möte?
- Hur arbetar det undersökta folkbiblioteket för att öka tillgängligheten för användargruppen vuxna utvecklingsstörda?

För att kunna uppfylla syftet med uppsatsen och besvara de ovan nämnda frågeställningarna användes en kvalitativ undersökningsmetod i form av semistrukturerade intervjuer. Fyra respondenter med utvecklingsstörning intervjuades, samt en bibliotekarie med ansvar för social verksamhet och tillgänglighet vid huvudbiblioteket i den utvalda kommunen.

Två teoretiska utgångspunkter användes för att analysera respondenternas utsagor. Den ena var Dorte Skot-Hansen och Marianne Anderssons modell över bibliotekets olika profiler. I analysmodellen har biblioteket delats in i fyra huvudfunktioner: Biblioteket som kulturcenter, kunskapscenter, informationscenter och socialcenter. Denna modell förenklades något för att anpassas efter syftet med denna uppsats då huvudintresset vid analysen var att ta reda på vilken eller vilka av bibliotekets funktioner respondenterna nyttjar. Den andra teoretiska utgångspunkten för uppsatsen var Michael Bucklands sex identifierade barriärer som måste överkommas för att uppnå informationstillgång. Denna användes för att analysera tillgänglighetsarbetet på det undersökta folkbiblioteket samt för att ta reda på vilka faktorer som påverkar mötet mellan utvecklingsstörda och folkbibliotek. De sex barriärerna är identifikation, fysisk tillgänglighet, pris för användaren, kostnad för tillhandahållaren, förståelse/kognitiv tillgång och acceptans. Den sjätte barriären användes inte i analysen.

Resultaten visar på en positiv inställning till biblioteket bland de utvecklingsstörda respondenterna och att biblioteket mestadels används som kulturcenter i och med att respondenterna i huvudsak besöker biblioteket för att låna olika typer av litteratur. Respondenterna är vana biblioteksbesökare och väljer för det mesta att besöka biblioteket på egen hand. Biblioteket nyttjas minst som informationscenter av respondenterna, då de inte besöker biblioteket för att ta del av samhällsinformation eller liknande. Tre respondenter studerar även utöver sina arbeten och använder biblioteket som kunskapscenter, dock inte i så hög utsträckning som de skulle kunna. Detta beror dels på att de inte har vetskap om bibliotekets alla funktioner och resurser, dels på att de har svårigheter med att använda exempelvis datorerna som finns på biblioteket. Ingen av respondenterna använder heller bibliotekskatalogen, vilket kan bero på att det inte finns någon anpassad sådan eller att ingen användarundervisning sker för utvecklingsstörda biblioteksanvändare.

Två viktiga faktorer som underlättar för utvecklingsstörda biblioteksanvändare i deras möte med biblioteket är bibliotekspersonal och anpassad skyltning/hylluppställning. På bibliotekets lättlästavdelning är litteraturen märkt med svårighetsgrad och genre och knubbarna har en mer

lättförståelig text samt en pictobild. Detta system används och uppskattas av ett par av respondenterna i denna studie och borde kunna överföras till bibliotekets andra avdelningar. Svårigheter visade sig uppkomma då respondenterna besöker avdelningar de inte är riktigt bekanta med och flera av respondenterna uppgav att de har problem med att hitta på vuxen- och fackavdelningarna eftersom de inte förstår systemet litteraturen är arrangerad efter där. När det uppstår barriärer, som vid besök på vuxenavdelningen, tar respondenterna bibliotekspersonalen till hjälp för att överkomma dessa.

En annan betydande faktor som påverkar utvecklingsstördas möte med folkbiblioteket är bristande kunskaper. Dels handlar det om brist på kunskap om biblioteket bland de utvecklingsstörda respondenterna, dels brist på kunskap om användarna hos biblioteket. Användarundervisning anpassad efter utvecklingsstörda är därför en faktor som kan underlätta i deras möte med biblioteket, något som i dag inte bedrivs. Likaså är kunskaper och kontakter med utvecklingsstörda användare viktigt för biblioteket för att man ska kunna anpassa sin verksamhet och sitt utbud bättre. Någon kontakt eller samarbete med läsombud, handikapporganisationer och andra intressenter finns inte, vilket kan öka tillgängligheten för utvecklingsstörda biblioteksanvändare. Även om vilja och idéer finns så är tidsbrist en faktor som sätter käppar i hjulen då den sociala verksamheten på folkbiblioteken har många användargrupper att tillgodose, vilket medför att endast ett speciellt arrangemang anordnas för utvecklingsstörda. En betydande faktor i utvecklingsstördas möte med biblioteket är också att folkbiblioteket i stort tänker i termer av ökad tillgänglighet för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Hela biblioteket, inte bara utvalda delar, ska kunna användas av personer med utvecklingsstörning och bör således anpassas därefter.

Källförteckning

Opublicerade källor

2009-05-18 Intervju med Marianne
2009-05-18 Intervju med Kalle
2009-05-28 Intervju med Anna
2009-05-28 Intervju med Unni
2009-06-01 Intervju med Saga

Bandupptagningar och intervjuutskrifter finns i författarens ägo.

Publicerade källor

Andersson Marianne & Skot-Hansen Dorte (1994). *Det lokale bibliotek: Afvikling eller udvikling*. Köpenhamn: Udviklingscenteret for folkeoplysning og voksenundervisning.

Bakk, Ann & Grunewald Karl (2004). *Omsorgsboken: En bok om människor med begåvningsmässiga handikapp*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber.

Barnens bibliotek (2009). *Vad är en äppelhylla?*

http://www.barnensbibliotek.se/appelhyllan/vad_ar_en_appelhylla/tabid/383/Default.aspx
[2009-10-20]

Bibliotekens särskilda tjänster: Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade (1999). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport från Statens kulturråd 1999:2).

Bibliotekslagen. SFS 1996:1596 (1996).

Likvärdig service! Bibliotekets tjänster till äldre och funktionshindrade (2000). Lund: Bibliotekstjänst.

Blomquist, Maria & Collovin Yvonne (2006). *Likvärdig service börjar med ett gott bemötande: Folkbibliotekens beredskap inför 2010*. Lund: Lunds universitet. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap 2006:3).

Brockstedt, Håkan (2004). Begåvningshandikappet. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken: En bok om människor med begåvningsmässiga handikapp*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber. S. 19-26.

Bryman, Alan (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Buckland, Michael (1991). *Information and information systems*. Westport: Praeger.

Carlsson, Margareta (2004). Kommunikation. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken: En bok om människor med begåvningsmässiga handikapp*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber. S. 27-34.

Centrum för lättläst (2009). *Mer om läsombud*.
<http://www.lattlast.se/?page=682> [2009-03-23]

Folkbibliotek 2008 (2009). Stockholm: Statens kulturråd. (Kulturen i siffror 2009:2).

Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken (1999/2000). Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens proposition 1999/2000:79).

FUB, Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (2001-2005). *Om utvecklingsstörning*.
<http://fub.se/fakta/> [2009-02-23]

Funktionshindrades tillgång till kultur: Kartläggning och handlingsprogram (1998). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport från Statens kulturråd 1998:3).

Grunewald, Karl (2004). Omsorgernas utveckling i Sverige. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken: En bok om människor med begåvningsmässiga handikapp*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber. S. 214-225.

Gustavsson, Anna (2005). *Bibliotekets roll för de utvecklingsstördas integration i samhället*. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap/ Bibliotekshögskolan. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:40).

Hollander, Anna (1997). Rättighetslagstiftning för personer med begåvningshandikapp: Innebär lagstiftningen att enskildas medborgarstatus stärks eller ställer lagen nya krav på kompetens och kvalifikationer. Ingår i: Sonnander, K., Söder, M. & Ericsson K., red. *Forskare om utvecklingsstörning: Perspektiv, kunskaper, utmaningar*. Uppsala: Uppsala universitets förlag. S. 97-113.

Holmes, Jennifer L. (2008). Patrons with developmental disabilities: A needs assessment survey, *New Library World*, vol. 109, nr. 11/12, s. 533-545.

HSO, Handikappförbundens samarbetsorgan (2009). *Handikapp eller funktionsnedsättning?*
<http://www.hso.se/start.asp?sida=299> [2009-03-18]

Irwin, Marilyn M. (1995). The issues. Ingår i: Walling, Linda Lucas & Irwin, Marilyn M. *Information services for people with developmental disabilities: The library manager's handbook*. Westport: Greenwood Press. S. 37-41.

Jilsén, Karin & Johansson, Christel (2004). *En bok kan berika livet – om man får ta del av den: En intervjustudie med bibliotekarier och läsombud om utvecklingsstörda och läsning*. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap/ Bibliotekshögskolan. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:7).

Johansson, Rose-Marie & Ängsved, Sofia (2008). *Det kan alltid bli bättre: En kvalitativ studie av fem folkbiblioteks tillgänglighet för fysiskt och intellektuellt funktionshindrade barn*

och ungdomar. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2008:8).

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade. SFS 1993:387 (1993).

Lemhagen, Camilla (2001). *"Allas bibliotek kallar vi vår vision!"*: Folkbibliotekens service till utvecklingsstörda. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2001:103).

Lindehag, Anna-Greta & Lidberg Marianne (1998). *Omsorger om personer med behov av särskilt stöd*. Andra upplagan. Ludvika: Athena Lär AB.

Lövgren, Anette (1997). *Projekt läsombud: Omsorgspersonalens roll i förändring*. Örebro: Högskolan i Örebro, Institutionen för vårdvetenskap och omsorg. (Kandidatuppsats i social omsorg).

Norlin, Dennis (1990). *Bibliografic instruction for adults with mental retardation*. (Paper presenterat vid Annual meeting of the Illinois library association, Springfield, Illinois, 1990-05-02).

Nya kulturvanor – Svenska kulturvanor i ett 30-årsperspektiv: 1976-2006 (2008). Stockholm: Statens kulturråd. (Kulturen i siffror 2008:6).

Olin, Elisabeth (2003). *Uppbrott och förändring: När ungdomar med utvecklingsstörning flyttar hemifrån*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete. (Avhandling i socialt arbete, 2003:3).

Regeringens proposition, 1999/2000:79. Se: *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*.

Repstad, Pål (2007). *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Fjärde upplagan. Malmö: Studentlitteratur.

Ringsby Jansson, Bibbi (1999). Institutionsavveckling och sen? Om boende och vardagsliv i nya former för personer med utvecklingsstörning. Ingår i: Tideman, M. red. *Handikapp: Synsätt, principer, perspektiv*. Stockholm: Johansson & Skyttmo förlag AB. S. 285-300.

Ringsby Jansson, Bibbi (2002). *Vardagslivets arenor: Om människor med utvecklingsstörning, deras vardag och sociala liv*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete. (Avhandling i socialt arbete, 2002:3).

SFS 1993:387. Se: *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*.

SFS 1996:1596. Se: *Bibliotekslagen*.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2009a). *Detta är inte ett paraply*. <http://pictogram.se/om/> [2009-05-04]

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2009b). *Bliss*.

<http://www.spsm.se/Rad-och-stod/Var-kompetens/Pedagogiska-konsekvenser-kring-funktionsnedsattning/AKK1/Grafisk-AKK/Bliss/> [2009-10-19]

Sonnander, Karin (1997). Biologiskt och socialt: Exemplet psykisk utvecklingsstörning. Ingår i: Sonnander, K., Söder, M. & Ericsson K., red. *Forskare om utvecklingsstörning: Perspektiv, kunskaper, utmaningar*. Uppsala: Uppsala universitets förlag. S. 6-24.

Sonnander, K., Söder, M. & Ericsson K., red. (1997). *Forskare om utvecklingsstörning: Perspektiv, kunskaper, utmaningar*. Uppsala: Uppsala universitets förlag.

Svenska Unescorådet (2006). *Unescos folkbiblioteks- och skolbiblioteksmanifest*, nr 1/2006. Stockholm: Svenska Unescorådet.

Söder, Mårten (2004). Omsorgsideologins utveckling. Ingår i: Bakk, A. & Grunewald K. *Omsorgsboken: En bok om människor med begåvningsmässiga handikapp*. Fjärde upplagan. Stockholm: Liber. S. 203-213.

Tideman, Magnus red. (1999). *Handikapp: Synsätt, principer, perspektiv*. Stockholm: Johansson & Skyttmo förlag AB.

Tideman, Magnus (1999). Äldre- och handikappomsorg eller bara handikappomsorg? Om organisationens betydelse för förverkligande av handikappideologiska principer. Ingår i: Tideman, M. red. *Handikapp: Synsätt, principer, perspektiv*. Stockholm: Johansson & Skyttmo förlag AB. S. 239-256.

Walling, Linda Lucas & Irwin, Marilyn M. (1995). *Information services for people with developmental disabilities: The library manager's handbook*. Westport: Greenwood Press.

Walling, Linda Lucas (2001). Public libraries and people with mental retardation, *Public libraries*, vol. 40, nr. 2, s. 115-120.

Widerberg, Karin (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Wilner, Anna (2005). *Funktionshinder – barriär eller genväg till biblioteket? En fallstudie om rörelsehindrades och synskadades biblioteksanvändning*. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:35).

Bilaga 1: E-postmeddelande områdeschef

Hej!

Jag heter Petra Olsson och studerar vid Bibliotekshögskolan i Borås och ska under året skriva min magisteruppsats. Syftet med uppsatsen är att undersöka vilket förhållande utvecklingsstörda unga vuxna har till folkbiblioteket i en specifik kommun. Jag vill bland annat genom min studie ta reda på vad man använder biblioteket till och vilka barriärer som eventuellt uppstår i mötet med folkbiblioteket.

Jag letar fyra informanter bland boende på gruppboende eller serviceboende som är i åldern 20-30 år med en mildare form av förståndshandikapp och som är intresserade av läsning och kan tänka sig att ställa upp för en intervju. Det får gärna vara fyra personer som är fördelade på två grupp- eller serviceboenden. Jag letar även personal med utbildning som läsombud på de gruppboenden/serviceboenden där informanterna från gruppen med förståndshandikapp bor. Antalet personal som intervjuas beror alltså på hur många olika grupp- eller serviceboenden de boende som ska intervjuas är spridda på. Intervjuerna med personal görs för att få en grund till de boendes berättelser och för att se hur man arbetar med läsombudsverksamheten på just de specifika grupp- eller serviceboendena.

Alla informanter i studien kommer att vara anonyma och det man säger kommer inte att kunna kopplas till personen i fråga. Jag kommer heller inte att namnge kommunen. Intervjuerna sker hemma hos de boende och på arbetsplatsen när det gäller personalen (om det finns ett avskilt rum, annars hittar vi en annan plats) och tar ca 1 timme i anspråk. De boende får gärna ha med en person som stöd vid intervjuerna. Det kan vara en personal, förälder, personlig assistent eller kontaktperson. Om det är en personal med bör det dock inte vara en person som jag intervjuat eller ska intervjuas. Intervjuerna kommer som det ser ut nu att ske under maj månad.

Det har tyvärr inte gjorts så många studier med denna grupp av biblioteksanvändare i fokus och därför vore det verkligen bra om ni kan hjälpa mig att hitta några personer som vill ställa upp för en intervju och som kan berätta om sina upplevelser. Det går bra att höra av sig till mig för vidare information eller eventuella frågor.

Tack på förhand!

Petra Olsson, student vid BHS
Kontaktuppgifter: xxx

Bilaga 2: Intervjuguide för användare

Bakgrund: Berätta lite om dig själv. Hur gammal är du? Jobbar du? Vad har du för intressen?

Läsning och böcker:

- Tycker du om att läsa?
- Vad tycker du i så fall om att läsa? Böcker? Tidningar?
- Är det någon bok/författare som du tycker särskilt mycket om? Vem/vilken är det?
- Hur får du tag i böckerna eller tidningarna du läser?
- Lånar du själv? Är det någon annan som lånar åt dig – personal eller Boken kommer? Köper du böckerna/tidningarna?
- Ni har läsombud (*namn på personal*) här på ditt boende. Vad brukar ni göra tillsammans? Hjälper hon dig att låna böcker?

Att besöka biblioteket:

- Brukar du besöka biblioteket?
- Besöker du biblioteket någon särskild dag i veckan i så fall? Om du inte besöker biblioteket, är det inte intressant för dig?
- Går du till biblioteket själv eller tillsammans med någon? Vem går du i så fall med?
- Hur tar du dig till biblioteket? (Är det lätt eller svårt att ta sig dit? Varför är det så?)
- När du kommer till biblioteket; vad gör du då?
- Lånar du böcker, tidningar, film eller cd-skivor? Träffar kompisar? Deltar i aktiviteter som högläsning eller teaterföreställningar? Använder datorer? Läser?
- Vilka böcker, tidningar, filmer, cd-skivor lånar du?
- Vet du innan du går till biblioteket vad det är du vill låna eller göra där? Kommer du själv på vad du vill låna eller göra på biblioteket, eller är det någon som tipsar dig? Vem är det i så fall som tipsar dig?
- Brukar du delta i de aktiviteter som biblioteket ordnar? Om inte, är det inte något som intresserar dig? Hur får du reda på vad som händer på biblioteket? Vilka aktiviteter tycker du speciellt om?

Tillgänglighet och bemötande på biblioteket:

- Hittar du på biblioteket? (Är det lätt eller svårt? Varför är det så?)
- Hittar du det du vill ha? Hur hittar du det?
- Ber du personalen på biblioteket om hjälp om du behöver det? Hjälper de dig då? Om du inte ber om hjälp, vad beror det på?
- Vad tycker du om personalen som arbetar på biblioteket?

Åsikter om biblioteket:

- Vad tycker du om biblioteket?
- Hur tycker du att det är att vara på biblioteket?
- Är det något som du tycker ska bli bättre på biblioteket? Är det något som vore bra om det fanns där? Skulle du gå till biblioteket oftare om det blev bättre?
- Om du fick bestämma, hur skulle ditt drömbibliotek vara då?

Övrigt:

- Finns det något mer som du kommer på och vill berätta och som har att göra med det vi har pratat om? Är det något som du vill fråga mig om?

Bilaga 3: Intervjuguide för bibliotekarie

Bakgrund: Berätta lite om: Utbildning, yrkeserfarenhet, arbetsuppgifter.

Verksamhet:

- Har ni någon verksamhet för utvecklingsstörda på ditt bibliotek? Hur ser den ut?
- Vilka aktiviteter anordnas för utvecklingsstörda på ditt bibliotek?
- Finns det måldokument gällande verksamheten för utvecklingsstörda? Vad säger dessa?

Anpassade medier:

- Vilka olika typer av anpassade medier finns på biblioteket?
- Finns några särskilda IT-anpassningar för utvecklingsstörda användare på biblioteket? Vilka är i så fall dessa?
- Finns anpassad samhällsinformation?
- Finns det enligt dig tillräckligt stort urval av anpassade medier på ditt bibliotek? Om inte, vad beror det på?
- Har användargruppen haft möjlighet att påverka bibliotekets materialutbud eller de tjänster som erbjuds? I så fall, på vilket sätt?
- Hur tänker ni angående urval och placering av anpassade medier? Hur utformas skyltning med tanke på utvecklingsstörda användare?

Tillgänglighet och bemötande:

- Hur är tillgängligheten för utvecklingsstörda användare på ditt bibliotek, tycker du?
- Arbetar ni något med att öka tillgängligheten för utvecklingsstörda på biblioteket? I så fall, hur arbetar ni? Vad fokuserar ni på?
- Vad är viktigt att tänka på vid utformning och inredning av bibliotekslokalen med tanke på utvecklingsstörda biblioteksanvändare, tycker du?
- Anordnar biblioteket någon utbildning i hur man arbetar med och bemöter utvecklingsstörda?
- Hur ser den ut i så fall? Är den kontinuerlig? Gäller den all personal?
- Vad är viktigt att tänka på i kontakt och bemötande av utvecklingsstörda biblioteksanvändare, enligt dig?

Om användargruppen:

- Anser du att de utvecklingsstörda biblioteksanvändarna har hittat till ditt bibliotek?
- Gör ni något för att nå ut till den tänkta målgruppen? Varför når ni ut, tror du? Varför når ni inte ut, tror du?
- Vilka kommer hit av användargruppen? Kommer man ensam, i grupp eller med personal/kontaktperson?
- Vad är populärt att göra på biblioteket för användargruppen? Vet du vad användargruppen lånar?
- Hur tror du att de utvecklingsstörda uppfattar biblioteket?

Övrigt:

- Finns det någon form av samarbete med andra aktörer, som FUB eller omsorgen? Hur ser i så fall det samarbetet ut?
- Är bibliotekarierna involverade i utbildningen av läsombud? Verkar bibliotekarierna själva som läsombud?

- Finns det något mer som du kommer på eller vill tillägga och som har att göra med det vi har pratat om?